

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Vojtěch Veverka

**Zásada kontradiktornosti v řízení před
soudem a její budoucnost v českém trestním
procesu**

Principle of contradiction in court proceedings and its future
in Czech criminal process

Rigorózní práce

Vedoucí rigorózní práce: JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.

Trestní právo hmotné a procesní

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): prosinec 2016

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že předloženou rigorózní práci jsem vypracoval samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Kladně dne 5. ledna 2017

Vojtěch Veverka

OBSAH

1	ÚVOD	5
2	HISTORICKÁ VÝCHODISKA SOUČASNÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY	12
2.1	Vznik středověkého inkvizičního procesu a jeho vliv na současné české trestní řízení	12
2.2	Rakouské reformy inkvizičního procesu před soudem v 19. století a jejich vliv na československé a současné české trestní řízení	13
2.3	Vývoj československého trestního práva procesního mezi lety 1945 - 1961.....	18
2.4	Trestní řád – zákon č. 141/1961 Sb., jeho vývoj do r. 1989 a vliv na současnou praxi	21
2.5	Procesně - teoretická východiska v období let 1945 - 1989	24
2.6	Zvýraznění prvků kontradiktornosti v hlavním líčení po novelách tr. řádu v období po roce 1989	29
2.7	Zvýraznění prvků kontradiktornosti v hlavním líčení po novele tr. řádu zákonem č. 265/2001 Sb.....	34
3	ÚSTAVNÍ A MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ ASPEKTY MÍRY KONTRADIKTORNOSTI TRESTNÍHO ŘÍZENÍ	42
3.1	Úmluva o ochraně lidských práv a základní svobod a judikatura Evropského soudu pro lidská práva.....	42
3.2	Ústavní pořádek ČR a judikatura Ústavního soudu ČR	47
4	KONTRADIKTORNÍ PROJEVY V ŘÍZENÍ PŘED SOUDEM.....	50
4.1	Úloha soudu v hlavním líčení	53
4.2	Úloha státního zástupce v hlavním líčení	57
4.3	Postavení obviněného a jeho obhájce v hlavním líčení	63
4.4	Postavení poškozeného, popřípadě jeho zmocněnce v hlavním líčení	69
4.5	Změněné charakteristiky hlavního líčení po podání návrhu na potrestání	72
4.6	Trestní příkaz jako forma nekontradiktorně vydaného rozhodnutí o vině	75

5	DOHODA O VINĚ A TRESTU	78
5.1	Sjednání dohody o vině a trestu	81
5.2	Řízení o schválení dohody o vině a trestu	84
5.3	Kritika současné úpravy dohody o vině a trestu.....	85
6	EXKURS DO ZAHRANIČNÍCH ÚPRAV ÚLOHY STRAN V ŘÍZENÍ PŘED SOUDEM I. STUPNĚ.....	87
6.1	Trestní systémy v kontinentální Evropě	87
6.2	Spolková republika Německo	89
6.3	Francie.....	91
6.4	Itálie	95
6.5	Slovensko	98
7	BUDOUCNOST ČESKÉHO TRESTNÍHO PROCESU Z POHLEDU ZAVÁDĚNÍ DALŠÍCH KONTRADIKTORNÍCH PRVKŮ	102
	ZÁVĚR	108
	POUŽITÁ LITERATURA	113
	THESIS SUMMARY	117
	ABSTRAKT	118
	ABSTRACT	119
	KLÍČOVÁ SLOVA.....	120

1 Úvod

Kontradiktornost řízení a související zásada „rovnosti zbraní“ jsou s postupující modernizací českého právního řádu v rámci trestní praxe snad nejvíce skloňovanými ze základních zásad, které se obvykle uvádějí v souvislosti s trestním řízením. Snad je tomu proto, že ostatní „klasické“ základní zásady trestního řízení již máme v justiční praxi za samozřejmé a jen výjimečně jsou v rozličných opravných řízeních vytýkány soudními orgány vyšších stupňů nebo orgánem ochrany ústavnosti vady řízení před podřízenými soudy, které spočívají v tom, že nebyla dodržena zásada ústnosti, zásada veřejnosti či zásada obžalovací. Avšak již zhruba od poloviny 90. let, kdy začaly justiční orgány i nově zřízený Ústavní soud ČR reagovat na podstatné změny pojetí právního řádu, související s podstatnými společenskými změnami po roce 1989, začíná se čím častěji objevovat zejména v praxi Ústavního soudu ČR výtky obecným soudům v tom směru, že nebyla dodržena zásada kontradiktornosti, považovaná za velmi podstatnou součást tzv. spravedlivého procesu. Rovněž jak postupně začaly přicházet do praxe některé zvláštní instituty trestního práva procesního, jako je institut tzv. utajeného svědka, začaly se i v rámci přezkumu těchto aplikací řešit stále více otázky spojené s kontradiktorností této aplikace.

Proto je zapotřebí položit si otázku, čím vlastně ona tolikrát citovaná kontradiktornost v trestním procesu je, čím se projevuje a do jaké míry je pro stát i strany trestního procesu žádoucí a potřebná. Je poněkud překvapivé, že ačkoliv se praxe v mnoha soudních rozhodnutích zásadou kontradiktornosti opakovaně zabývala, není teoretická základna k tomuto tématu nijak zvláště obsáhlá.

Někdy se používá termínu kontradiktornosti ve významu vlastnosti řízení, v němž jsou dostatečně zastoupena a hájena práva osoby, která je obviněna ze spáchání trestného činu, a tím je vlastně kontradiktornost směřována s právem na obhajobu.¹ Ovšem přesnějším je vysvětlení, podle kterého je kontradiktorním řízením takové řízení, ve kterém proti sobě stojí strany trestního řízení jako procesní odpůrci s jasně vymezeným postavením, a kde je zachována zásada rovnosti stran (či rovnosti zbraní)

¹ Rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích, sp. zn. 3 To 666/2002

ve vztahu mezi státním zástupcem a obžalovaným.² Obdobně v rozhodovací činnosti Evropského soudu pro lidská práva je požadavek kontradiktornosti formulován v úzké souvislosti se zásadou rovnosti stran tak, že strany musí mít možnost seznámit se se všemi důkazy a také možnost vyjádřit se ke všem navrženým důkazům či námitkám obsaženým ve spise tak, aby měly stejnou šanci ovlivnit rozhodnutí. S ohledem na zásadu rovnosti zbraní by pak každá strana měla mít zajištěnu dostatečnou možnost účastnit se řízení za podmínek, které jej nestaví do nerovného postavení ve vztahu k protistraně.³ Zásada rovnosti stran v řízení před soudem neznamená, že mají obě strany tohoto řízení rovnost v povinnostech, má jít pouze o rovnost v právech obou stran. Strana obhajoby nemá a nemůže mít povinnost v trestním řízení prokazovat svojí nevinu. S kontradiktorností řízení ovšem také úzce souvisí otázka důkazního břemene státu, které by mělo spočívat na státním zástupci, který obviněného staví před soud. Mnoho autorů ovšem zpochybňuje, zda důkazní břemeno jako pojem vůbec do trestního řízení patří.

Je zřejmé, že požadavek na kontradiktornost, a tím i spravedlivost trestního řízení není požadavkem formálním, ale požadavkem na faktické vlastnosti trestního řízení, který má zajistit skutečnou rovnost zbraní stran trestního procesu v rámci jejich soupeření, a to zejména před soudem. V rovině přijímaných změn právních předpisů, upravujících trestní řízení, lze na počátku 21. století vysledovat zřejmou tendenci zákonodárce k posilování prvků kontradiktornosti v trestním řízení. Zejména za situace, kdy české trestní řízení koncem 90. let 20. století bylo ve své podstatě sice stále založeno na tradičním kontinentálním modelu trestního řízení, co do zákonného základu a samotné koncepce ovšem pocházelo z doby autoritativního režimu a bylo zjevně významně inspirováno zejména sovětským modelem, bylo možno tyto pokusy prohloubit kontradiktornost trestního řízení přivítat jako posílení jeho celkové spravedlnosti. Dlužno ovšem na tomto místě podotknout, že u samotných orgánů činných v trestním řízení včetně některých justičních orgánů se tyto změny nesetkaly s příliš vřelým přijetím. Tak například podstatné změny přinesené do českého trestního řízení novelou trestního řádu zákonem č. 265/2001 Sb., ani po téměř 15 letech od jejich zavedení nejsou v praktickém trestním řízení téměř vůbec znát a v naprosté většině případů se průběh trestního řízení v jeho soudní fázi v současné době příliš neliší od

² Vyjádření ministra spravedlnosti České republiky JUDr. Jaroslava Bureše v rámci řízení, které předcházelo vydání nálezů Ústavního soudu ČR č. 424/2001 Sb.

³ Rozsudek Evropského soudu č. 32106/96 ze dne 4. 6. 2000 Komanický v. Slovensko

trestního řízení charakteristického pro konec 80. let 20. století; najít příčiny tohoto stavu je ambicí této práce.

Tento postoj je s největší pravděpodobností způsoben tím, že některé kontradiktorní prvky jsou vnímány jako prvky našemu tradičnímu kontinentálnímu pojetí trestního procesu s významným zakotvením vyhledávací zásady zcela cizí a jsou považovány za neadekvátní import z jiných právních systémů, zejména z tzv. adverzárního trestního procesu, známého z anglosaských zemí a ze Spojených států amerických. Kontradiktornost trestního řízení však není totéž, co trestní proces v právním systému *common law*. Nepochybně tento adverzární proces má výrazné kontradiktorní prvky, ovšem samo prohloubení kontradiktornosti ještě neznamená, že se z tradičního kontinentálního trestního procesu stává trestní proces anglosaský. Je zapotřebí přijmout v podmínkách globalizovaného světa skutečnost, že se jednotlivé právní systémy navzájem inspirují a pro zvýšení obecné spravedlnosti přejímají (někdy s určitými úpravami) instituty právního systému druhého.

Naopak, jak již bylo řečeno, kontradiktornost trestního procesu nemůže být dána tam, kde je promítnuta pouze do formálních postupů, aniž by byla kontradiktorní sama podstata řízení. Tak například jen sama skutečnost, že za předchozího společenského zřízení bylo umožněno obžalovanému vyjadřovat se k provedeným důkazům sám nebo hájit se prostřednictvím zvoleného či ustanoveného obhájce, který stál proti obžalobě reprezentované prokurátorem, neumožňuje označit typický trestní proces tehdejší doby za dostatečně kontradiktorní do té míry, aby jej bylo možno označit za proces spravedlivý. Bohužel přes dobu delší 25 let, která uplynula od společenských změn v roce 1989, jakož i přes generační obměnu personálního obsazení justičních orgánů, přetrvává někdy v českém soudnictví snaha neodchylovat se od zažitých vlastností trestního procesu, s čímž je spojena určitá nechuť k novinkám, které přináší společenský vývoj. V této souvislosti je zajímavé, že obdobnou setrvačnost zdaleka nevykazuje ta část justice, která se zabývá právem civilním, i když v právní úpravě civilního řízení došlo rovněž k mnoha revolučním změnám, v rámci nichž se podařilo ve velké většině typů civilního řízení například odbourat v 50. letech 20. století zavedenou zásadu zjišťování materiální pravdy a namísto ní pevně znovu zakotvit zásadu projednací⁴.

⁴ Byť i v civilním řízení je to stále soud, který má do jisté míry odpovědnost za řádné zjištění skutkového stavu.

Lze ovšem předpokládat do budoucna i v souvislosti s rekodifikací českého trestního práva procesního, v rámci níž má být trestní řízení podstatně odformalizováno a zrychleno, že kontradiktornost trestního řízení se i do budoucna bude prohlubovat a setrvačnosti justičních orgánů tak bude muset být v souvislosti s úplným opuštěním současné úpravy trestního řízení s konečnou platností zamezeno. Cílem této práce je tak přispět k poznání, že prohloubení kontradiktornosti trestního řízení nemá být překážkou pro spravedlivé odsouzení pachatele, ale zvýšením míry spravedlivosti rozhodování, které z takto modifikovaného řízení vzejde.

Prohlubování kontradiktorních prvků v jinak tradičním kontinentálním procesu pochopitelně může znamenat částečné nebo dokonce úplné opuštění léty prověřených zásad, které byl pro český trestní proces charakteristické. Půjde o zásady, které se vztahují ke způsobu zjišťování skutkového stavu a procesním odpovědnostem a povinnostem orgánů činných v trestním řízení, zejména soudu a státního zástupce. Důsledná kontradiktornost procesu totiž není kompatibilní se stále platnou zásadou vyhledávací, kterou je stále vázán soud jako jeden z orgánů činných v trestním řízení po podání obžaloby. Mají-li být totiž významně do zjišťování skutkového stavu zapojeny strany, pak není možné, aby za výsledný zjištěný skutkový stav a jeho důkladné vyšetření odpovídal co do správnosti výhradně soud tak, jak tomu je v současné době. V této souvislosti není důsledná kontradiktornost řízení příliš kompatibilní ani s převládajícím názorem, že to má být jen soud, který určuje na základě aktivity stran rozsahu dokazování a množství důkazů před ním prováděných. Se zavedením důsledné kontradiktornosti trestního procesu totiž musí jít ruku v ruce možnost stran představit před soudem svůj případ. Z tohoto důvodu musí mít kontradiktornost podstatný vliv i na dosavadní výklad teorie důkazní, i když zásada jejich volného hodnocení musí zůstat nedotčena.

Kontinentální trestní proces je ve své podstatě spojen s existencí zásad legality a zásady vyšetřovací (někdy nazývané vyhledávací). Podle nich je třeba prosadit, aby byly stíhány a vyhledány všechny zjištěné trestné činy, a to bez ohledu na subjektivní názor orgánů činných v trestním řízení (§ 2 odst. 3 tr. řádu). Známým protikladem zásady legality je zásada opportunity, která umožňuje státnímu zástupci a soudu z důvodu neúčelnosti, obtížné prokazatelnosti nebo jiných důvodů pachatele nestíhat. Ta je ovšem v českém trestním řízení zastoupena jen sporadicky, například při rozhodování o zastavení trestního stíhání pro neúčelnost (§ 172 odst. 2 tr. řádu) nebo při

podmíněném zastavení trestního stíhání (§ 307 tr. řádu). Prvky opportunity ovšem, stejně jako do zásady vyhledávací pronikají stále více prvky kontradiktornosti, jsou přebírány zejména z anglosaského adverzárního procesu do tradičně zásadou legality ovládané kontinentální úpravy. Není v této souvislosti bez zajímavosti, že například v rámci reformy systému trestní justice ve Velké Británii v letech 2001 – 2003 byl prosazován zásadní průlom do arbitrárního postavení soudu⁵, tedy lze najít i opačné tendence, v rámci nichž se do trestního systému *common law* snaží prosadit určité kontinentální prvky.

Změna procesních odpovědností orgánů činných v trestním řízení bude muset mít dále za následek, má-li jít skutečně o kontradiktorní proces, i revizi tradičního náhledu teorie trestního práva procesního na vázanost orgánů činných v trestním řízení (zejména státního zástupce před zahájením řízení před soudem) striktní zásadou legality. Bude-li totiž trend vývoje českého trestního procesu směřovat k dalšímu odbřemenění soudu od odpovědnosti za dokazování a zjišťování skutkového stavu, a bude-li tato procesní odpovědnost přenášena na státního zástupce například ve formě jeho důkazního břemene, pak bude muset být dána státnímu zástupci větší svoboda rozhodování v procesních otázkách a zásada legality bude muset být alespoň částečně nahrazena zásadou opportunity, minimálně pokud jde o postavení obviněného před soud i v samotném řízení před soudem a zvažování důkazní situace. S takovou zvýšenou svobodou státního zástupce bude třeba zvážit i uvolnění poměrů v rámci organizace poměrů státního zastupitelství stejně jako dosavadní náhled na zatím ostře hierarchický obsah práce státního zástupce a některé jeho tradičně uznávané povinnosti, zejména důsledné dodržování zásady *in dubio pro duriore*.

Posoudíme-li poslední vývoj trestního procesu u nás i v zahraničí, pak musíme konstatovat, že základní zásady trestního řízení opravdu podléhají v návaznosti na společenský vývoj významným změnám. Takto do sebe při pokročilé globalizaci současného světa dochází k ovlivňování jednotlivých typů trestního řízení navzájem - v řadě evropských zemí začalo být přebíráno do trestních řízení více kontradiktorních rysů. V této souvislosti lze zmínit právní úpravu italskou, dánskou a švédskou. Do typických kontinentálních typů trestních řízení proniká ve značné míře i zásada opportunity, jako tomu je například v českém trestním právu v souvislosti se zavedením tzv. dohody o vině a trestu. Přebíraná zásada opportunity a zásada kontradiktorního

⁵ Záhora J. a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. 1. vydanie. Praha: Leges, 2013, str. 320

dokazování bývají přitom označovány jako příznačné pro anglosaské trestní řízení, které tak významně ovlivňuje tradiční evropský kontinentální trestní proces, v důsledku čehož podle některých názorů vzniká smíšený typ trestního řízení.

Nikoliv nevýznamným argumentem pro pronikání kontradiktorních nebo dokonce adverzárních prvků do tradičního kontinentálního procesu je pragmatická zásada ekonomie trestní represe. Je celkem jasně patrné, že lpění na důsledném dodržování zásady legality, zásady vyhledávací a zásady materiální pravdy přinášejí významné faktické obtíže při naplňování účelů trestního práva v praxi. Nemožnost vyloučit některé skutečnosti z okruhu dokazování jejich označením za nesporné v součinnosti se stranami nebo požadavek na soud, aby se snažil i při pasivitě (nebo dokonce dohodě) stran zjišťovat za každou cenu a proti vůli stran skutkové okolnosti, má posléze za důsledek podstatné prodlužování zejména nalézací fáze trestního řízení a tím i podstatně vzrůstající finanční náročnosti trestního řízení jako celku pro stát a zejména celková délka trestního řízení také není bez vlivu na konečné posouzení trestního řízení jako spravedlivého procesu. Ke kontradiktornosti řízení tudíž patří i oprávnění stran ovlivnit svým postojem rozsah dokazování i do té míry, že mohou označit některé skutkové okolnosti za nesporné a v důsledku toho očekávat od soudu, že od dokazování takto označených skutečností upustí. Diskuze o míře kontradiktornosti řízení tudíž zahrnuje i diskuzi o právu obviněného učinit prohlášení o vině nebo uzavřít se zástupcem obžaloby dohodu o vině a trestu. Má-li totiž mít obviněný právo se svou aktivitou obvinění bránit, měl by mít i právo tak neučinit a obvinění nějakou formou uznat.

Na stranu druhou ovšem s dalším prohlubováním míry kontradiktornosti řízení bude třeba zabývat se důsledně tím, aby takové prohloubení nemělo za následek faktické snížení práva na obhajobu u méně majetných či zcela nemajetných obviněných, kteří si nebudou moci v plném rozsahu nebo dokonce vůbec dovolit za vlastní prostředky zajistit profesionální obhajobu. Důsledná kontradiktornost řízení má totiž zvýšené nároky nejen na straně obžaloby (státního zástupce), ale i na straně obhajoby. Obhájcem nezastoupený anebo nekvalitně hájený obviněný v důsledně kontradiktorním procesu nebude moci obstát, a v takových případech hrozí, že v důsledku neschopnosti obviněného najmout si kvalitního obhájce (ať už proto, že nebude mít prostředky, nebo proto, že si neuvědomí náročnost trestního řízení) může být takový obviněný v řízení

podstatně znevýhodněn tím, že má obhájce nekvalitního⁶ a může být zjištěn skutkový stav, který ani zdaleka nebude odpovídat skutečnému stavu věcí. Současně s dalším prohlubováním kontradiktornosti trestního řízení bude muset být vedena obsáhlá diskuse o zachování práva na obhajobu u sociálně slabších vrstev společnosti tak, aby následkem těchto změn nebyl spravedlivý proces dán jen finančně dobře zajištěným obviněným, ale všem obviněným.

V této souvislosti nelze zapomenout ani na práva poškozeného, který by se měl v rámci zvyšování kontradiktornosti stát skutečně plnoprávnou stranou trestního řízení před soudem, nikoliv jen jakýmsi trpěným přívažkem k obžalobě, jak tomu v současné době bývá. Poškozený by měl jistě mít stejná procesní práva jako obhajoba a obžaloba, není totiž žádného důvodu, aby měl méně práv než tyto klasické strany trestního řízení.

Jak je tedy vidět, s otázkou prohlubování míry kontradiktornosti trestního procesu jsou spojeny další neméně důležité otázky, které musí být vyřešeny současně. V době, kdy tato práce vzniká, je rekodifikace trestního práva procesního znovu na pořadu dne, protože občanské i trestní právo hmotné již bylo rekodifikováno, a složitost, vysoká formálnost a časová náročnost současného modelu trestního řízení jsou často zmiňovanými problémy nejen v odborných kruzích, ale i ve společnosti obecně. V době, kdy jsou zvažovány podstatné procesní změny v oblasti trestního práva procesního, je proto ambicí autora této práce přispět k odborné debatě a poukázat na některé (zejména praktické) problémy současného modelu trestního řízení, který lze z jeho pohledu považovat za dosti konzervativní. Některé myšlenky této práce se možná budou zdát z pohledu tradiční trestněprocesní vědy za dosti revoluční nebo snad i kontroverzní, nicméně právě cestou této kontroverze by práce měla ukázat na potíže a některé absurdní důsledky současné právní úpravy i zažitě právní praxe.

⁶ K ještě hlubšímu znevýhodnění může dojít v případě, že obviněný obhájce vůbec nemá.

2 Historická východiska současné právní úpravy

2.1 Vznik středověkého inkvizičního procesu a jeho vliv na současné české trestní řízení

Při analýze současné podoby trestního řízení se nelze samozřejmě vyhnout historickému exkurzu. Kořeny současného českého trestního práva procesního pochopitelně tkví v tradičním evropském kontinentálním procesu obohaceném ovšem o řadu prvků, přejatých v době autoritativního režimu v letech 1948 - 1989, kdy na celý tehdy československý právní řád měla vliv sovětská právní věda, vycházející ze zcela odlišných teoretických i politických principů.

Obrátíme-li však svoji pozornost do historie podstatně dávnější, lze konstatovat, že v hluboké právní historii lze nalézt kontradiktorních prvků mnohem více, než v rámci pozdějšího vývoje. Nejde pochopitelně o žádoucí kontradiktornost podle dnešních představ, ale spíše o projevy archaického pojetí trestního práva vůbec. Trestní právo totiž historicky zhruba až do 13. století bylo ovládáno akuzační zásadou (vyvinuté pravděpodobně z principu osobní msty za spáchaná nepraví) a trestní řízení bylo zahajováno jen na základě soukromé iniciativy jedné ze sporných stran, bez jakékoli ingerence moci veřejné. Teprve později, po lateránském koncilu v roce 1215, se začala nejprve v kanonickém a posléze ve státním trestním právu prosazovat zásada oficiality, která vlastně do určité míry zakládá existenci klasického inkvizičního procesu, jehož rezidua lze v českém trestním právu procesním nalézt dodnes. Z právních řádů italských městských republik pak do kontinentálního procesu pronikla zásada, že trestání zločinu je výlučným právem (a později i povinností) státu, že každý zločin je považován za skutečnost porušující veřejný zájem, a že dokonce ani narovnání mezi pachatelem a poškozeným nebrání dalšímu stíhání deliktu. Zásada oficiality pak byla zakotvena již v Obnoveném zřízení zemském (1627) a ukládala úředníkům výslovnou povinnost zahajovat trestní řízení z úřední povinnosti bez popudu soukromého žalobce.

Samotný inkviziční proces je procesním modelem, kterým je označován typ procesu, zformovaný v závěru středověku v důsledku předchozího několik set let trvajícího vývoje trestního řízení. V tomto směru lze hovořit o původním inkvizičním procesu, který lze nalézt například v *Constitutio criminalis Carolina* (1532), *Constitutio criminalis Josefina* (1707) nebo *Constitutio criminalis Theresiana* (1768). Zásady

inkvizičního procesu byly důsledně zavedeny Obecným soudním řádem kriminálním z roku 1788, který současně odstranil poslední zbytky obžalovacího procesu, a namísto důkazů ve formě tortury začaly být popírajícím obviněným ukládány tresty za neposlušnost soudu. Z J. Musilem uváděných rysů inkvizičního procesu⁷ lze v současném českém trestním procesu nalézt celou řadu rysů společných. Trestní řízení se i nadále zahajuje a následné úkony se provádějí z úřední povinnosti, sám soud i nadále usiluje o zjištění pravdy a za tím účelem z vlastní iniciativy obstarává všechny dostupné důkazy a stále do určité míry vystupuje jako vyšetřovací orgán. Kontinentální proces naopak pochopitelně neobsahuje řadu charakteristik středověkého inkvizičního procesu, neslučitelných s principy právního státu, jakými jsou spojení funkce žalobce a soudce, tajnost a písemnost řízení, vázanost soudu striktními postupy při hodnocení důkazů a podobně. Podle J. Musila jsou však tyto dílčí rysy inkvizičního řízení patrné zejména ve stadiu přípravného řízení. I povinnost soudu zjišťovat z vlastní iniciativy pravdu, i když strany zůstávají pasivní, je podle Musila reliktem původního inkvizičního procesu.⁸

Také v samé podstatě některých základních zásad trestního řízení, a to zejména v zásadě vyhledávací a v zásadě materiální pravdy, lze stále nalézt kořeny v jeho historickém vývoji. Od 14. do 19. století byla v trestním řízení používána inkvizice (*processus inquisitorius*), v němž jediný orgán – soud – sám prováděl vyšetřování a sám pak rozhodl o vině a trestu. Tento model ovšem nevedl k zavedení skutečně nezávislého trestního soudnictví. Ze známého *Constitutio criminalis Carolina* pochází zásada vázanosti soudu zásadou vyhledávací, která byla později v 19. století v důsledku ovlivnění liberálními myšlenkami a kritiky neúměrně velké role soudce revidována do té míry, že se alespoň samotné postavení obviněného před soud začalo ponechávat zvláštnímu veřejnému žalobci.

2.2 Rakouské reformy inkvizičního procesu před soudem v 19. století a jejich vliv na československé a současné české trestní řízení

V době ovlivněné osvícenectvím proběhla na evropském kontinentu reforma, která se snažila o přeměnu starého a tradičního inkvizičního procesu na spravedlivější řízení,

⁷ Musil J., Kratochvíl V., Šámal P. a kol.: Kurz trestního práva. Trestní právo procesní. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, str. 33

⁸ tamtéž, str. 35

ovládané zásadou obžalovací, ovšem za současného zachování odpovědnosti soudu za zjištění skutečného stavu věci. V některých právních systémech se v důsledku těchto reforem objevil institut vyšetřujícího soudce, vystupujícího vlastně v úloze nestranného vyšetřovatele, a později se zvýraznilo i postavení veřejného žalobce tím, že mohl mimo jiné i vstupovat do důkazního procesu s návrhy – tento model vychází z původní úpravy francouzské, od níž tuto verzi převzala značná část Evropy včetně Německa, Rakousko-Uherska, Itálie a dalších.⁹ Rakousko-Uherská (tedy i u nás platná) úprava po roce 1851 postupně doznávala změn od původního v zásadě čistého francouzského modelu.

Došlo tak k částečnému oživení obžalovací zásady namísto dřívějšího čistě inkvizičního řízení a objevuje se poprvé orgán veřejné žaloby – státní zástupce. Zásada obžalovací byla poprvé uvedena v život procesním řádem z roku 1850, který nastolil také zásadu volného hodnocení důkazů, zásadu ústnosti a zásadu veřejnosti a zřídil pro některé trestné činy též porotní soudy, do té doby garantovaných jen ústavou. V době tzv. bachovského absolutismu učinila trestní justice krok zpět k čistě inkvizičnímu procesu, pokrokový prvek v podobě porotních soudů byl demontován, a teprve v 70. letech byly shora uvedené moderní prvky (včetně porot) do rakouského trestního řízení zavedeny znovu, a to trestním řádem číslo 119/1873 ř. z. Současně však byla přijata zákonná úprava dočasného omezení porot, podle které mohla vláda svým opatřením pozastavit porotní soudy na vymezeném území a vymezenou dobu. Sám trestní řád z roku 1873 posléze platil dlouhou dobu, vlastně až do zavedení nového trestního řádu v autoritativním režimu po 2. sv. válce. Porotní soudy v trestním právu procesním, jakožto recipovaný prvek práva rakouského, byly běžně používány i v době první republiky pro vymezený okruh trestných činů, včetně tzv. těžkých trestných činů, za něž pachateli hrozil trest delší pěti let.

Rakouské trestní právo procesní té doby (a tudíž i za první republiky) spočívalo na velmi podobných principech jako dnešní české trestní právo procesní. Celým tehdejším trestním procesem před soudem se prolíná zásada oficiality a zásada vyhledávací, čímž se trestní proces odlišoval od tehdejšího procesu civilního. Například F. Storch v této souvislosti uvádí, že ve věcech soukromých je dobře pochopitelné, pokud soudce své rozhodnutí učiní výhradně na základě důkazů opatřených stranami, nebo na druhou stranou nepopřených skutečnostech, zatímco pro trestní právo musí být pro základ každého řízení dán cíl zjistit pravdu materiální, která se nejlépe zjistí prostřednictvím

⁹ Císařová D., Fenyk J., Gřivna T. a kol.: Trestní právo procesní, 5. vyd. Praha: ASPI, 2008, str. 144

zásady oficiality a zásady vyšetřovací.¹⁰ Vyhledávací zásada byla pevně zakotvena i v rozhodovací činnosti Nejvyššího soudu Československé republiky, kdy bylo jednoznačně judikováno, že trestní řád nezná formální důkazní (průvodní) břemeno – toto rozhodnutí znovu zdůrazňuje zásadu oficiality a zásadu materiální pravdy.¹¹

V důsledku toho se stejně jako od dnešního trestního soudce i od soudce tehdejšího očekávalo, že nebude vyčkávat důkazní iniciativy stran a bude výlučně sám sbírat důkazní materiál k usvědčení i obraně obviněného. Ovšem už v té době se na vyhledávací zásadu hledělo s určitými rezervami, a z tohoto důvodu byla, i když jen pro účely zahájení řízení, modifikována zásadou obžalovací. Prostřednictvím aplikace vyšetřovací zásady měla být zjišťována jako nejvyšší cíl materiální pravda.

V tehdejší literatuře se ovšem již zmiňuje i princip kontradiktornosti, který má v zásadě stejný obsah, jako dnes. Storch jej používá ve významu jednání vedeného mezi stranami před soudem ve formě útoku a obrany.¹² Podle něho taková forma projednání před soudem vyjadřuje mnohem pečlivěji zásadu rovnosti stran. Řízení před rakouským trestním soudem ovšem nebylo zcela kontradiktorní, státní zástupce podáním obžaloby pozbyl dispozičního práva s předmětem obžaloby a soud mohl (zcela v duchu inkviziční zásady) obsah řízení rozšiřovat podobně, jako vyšetřovací soudce.

Rakouský trestní proces poskytoval na svoji dobu velmi široká práva samotnému obviněnému, který měl řadu procesních oprávnění, i když většinou jen v soudní fázi trestního řízení. Obviněný si mohl zvolit obhájce, přičemž teorie připouštěla, že je toho třeba z důvodu na ohled slušnosti ve vztahu k obviněnému a k vyrovnaní jeho deficitů v oblasti právního vzdělání a nadhledu nad situací. To ovšem nic neměnilo na tom, že jak státní zástupce, tak i soud, byli povinni z úřední povinnosti dbát zároveň i obrany obviněného. Již tehdejší teorie ale evidentně chápala, že uložení těchto povinností soudu a státnímu zástupci nemůže postačit, a zřejmě z tohoto důvodu účastí obhájce zákon již tehdy umožňoval soupeření profesionálů před soudem. Pokud pak jde o roli obhájce, ten na rozdíl od soudu a státního zástupce měl zcela jednostranný směr své činnosti – tedy hájit obviněného.

Samotný průběh hlavního přelíčení před soudem byl velice podobný dnešnímu obrazu hlavního líčení. Po vzoru francouzského práva za důsledně zachované

¹⁰ Storch, F. Řízení trestní rakouské, I. a II. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, str. 5.

¹¹ Rozh. Nejvyššího soudu ČSR č. 3919/1931 Sb. rozh. tr.

¹² Storch, F. Řízení trestní rakouské, I. a II. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, str. 93 a 346.

vyšetřovací zásady ukládal zákon předsedajícímu soudci, aby sám vyslýchal obžalovaného, svědky a znalce, a aby z vlastní povinnosti pečoval o vypátrání pravdy. Celé důkazní řízení (tehdy nazývané řízením průvodním) bylo tak vloženo do rukou předsedajícímu soudci a ten byl rovněž nadán diskreční mocí, v rámci které mohl z vlastního podnětu opatřovat důkazy (průvody), jejichž potřeba se v hlavním přelíčení ukázala. Podle Storchy byl tento postup podle reformovaných trestních řádů vzat z francouzských vzorů, kde všechnu působnost v důkazním řízení soustřeďuje v rukou předsedající soudce, a jednání má plně inkviziční ráz.¹³ Z hlediska dnešního náhledu na tento, pro českou praxi zcela obvyklý ráz hlavního líčení, je velmi zajímavé Storchovo více jak sto let staré prohlášení, že anglický způsob vedení přelíčení, kdy soudce do provádění důkazů stranami nezasahuje a dbá jen na to, jak strany toto právo vykonávají, lépe zabezpečuje nestrannost a nepodjatost soudce řídícího hlavní přelíčení, kdežto způsob francouzský porušuje zásadu obžalovací a zásadu přímosti. V této souvislosti Storch také zmiňuje, že inkviziční způsob vedení hlavního líčení žádá na předsedajícím soudci, aby si zajistil podrobnou znalost spisu a podle toho upravoval důkazní řízení, a v té souvislosti kritizuje, že takový soudce při výslechu obžalovaného, svědků a znalců, nedůvěřivě hledí ke každé odchylce od toho, co jest obsaženo ve spisech vyšetřovacích.¹⁴ Pochybnosti o spravedlivosti tradičního kontinentálního trestního procesu tudíž nejsou žádnou novinkou.

Určitý odklon od zásady zjišťování materiální pravdy znamenal prohlášení obžalovaného o vině podle obžaloby. Pokud se v rámci svého výslechu před soudem přiznal obžalovaný k vině podle obžaloby, měl soud rozhodnout, zda je třeba konat další důkazní (průvodní) řízení. V teorii však byl zastáván názor, že prosté přisvědčení k otázce, zda se obžalovaný cítí vinným, nestačí k tomu, aby soud od dalšího dokazování upustil, neboť přesvědčení o pravdivosti přiznání viny obžalovaného není možné posoudit jinak, než porovnáním s jinými důkazy.¹⁵

Důkazy navrhované stranami byly prováděny soudem a po jejich připuštění se staly společnými důkazními návrhy, a strany ztratily právo samy s těmito důkazními návrhy disponovat. Při provádění důkazu výslechem měly strany pouze doplňkovou roli – po skončení výslechu soudem mohly vyslýchanému klást otázky, avšak pouze se

¹³ Storch, F. Řízení trestní rakouské, I. a II. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, str. 296.

¹⁴ tamtéž, pozn. pod čarou č. 4

¹⁵ Storch, F. Řízení trestní rakouské, I. a II. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, str. 293, pozn. pod čarou č. 6.

souhlasem soudu. Storch zmiňuje, že již v té době bylo připouštěno v německém trestním řádu, aby mohl být výslech za určitých podmínek prováděn stranou, a že obdobný návrh padl také při přípravě trestního řádu rakouského, byl však zamítnut.

Pro potřeby této práce je z uvedeného historického exkurzu do trestního práva za Rakouska-Uherska patrné, že již v té době existovaly určité kritické hlasy proti přílišné inkvizičně zaměřené úpravě trestního řízení před soudem. Ovšem v té souvislosti je zapotřebí připomenout, že přesně vypočtené trestné činy byly před soudem projednávány v režimu porotního rozhodování. Inkviziční zásadou vedený soudce tak v některých případech nebyl tím, kdo současně o věci skutkově rozhodoval, a jeho role při zjišťování skutkového stavu spočívala především v kladení otázek porotcům, kteří rozhodovali otázky skutkové. I přesto byla již tehdy vyhledávací role soudu kritizována a tato kritika je po uplynutí více než jednoho století z pohledu této práce stále aktuální, a to tím více, že náš současný trestní proces jde v těchto inkvizičních stopách daleko více, když v něm porotní rozhodování neexistuje a ten, kdo zjišťuje skutkový stav, je současně tím, kdo rozhoduje o vině či nevině obžalovaného.

2.3 Vývoj československého trestního práva procesního mezi lety 1945 - 1961

Až do konce období první (resp. krátce též druhé) československé republiky bylo v rámci recepce rakouského práva užíváno rakouské trestní právo procesní v té podobě, v jaké bylo zkráceně co do tématu práce popsáno v předchozí kapitole. I když šlo o právní předpisy pocházející povšechně z 19. století, bylo nasnadě, že jejich osvícenecká podstata nebude vyhovovat nově se rodícímu autoritativnímu režimu, který začal být po druhé světové válce a zejména po roce 1948 podle sovětského vzoru.

Již dne 3. prosince 1948 předkládá vláda a ministr spravedlnosti Alexej Čepička návrh zákona o zlidovění soudnictví, který je o 19 dní později Národním shromážděním schválen a vyhlášen pod č. 319/1948 Sb. Celým tímto aktem se táhne snaha autorů skoncovat se starými pořádky a demontovat „buržoazní soudnictví“ v podobě známé do té doby. Z hlediska tématu práce je zajímavé výrazné zeslabování projednací zásady i v řízení civilním a její nahrazení zásadou vyhledávací a zásadou materiální pravdy, byť je současně konstatováno, že zásada projednací zcela odstraněna není, když „soud ani nadále nebude v občanské věci právní pátrat po všem“¹⁶. V trestním řízení je největší patrnou změnu úplné odstranění institutu poroty, který je nahrazen celkovým „zlidověním“ soudnictví – podle důvodové zprávy je účast lidu při rozhodování ve věcech trestních je zajištěna složením senátů. Do základních principů trestního řízení však zákon č. 319/1948 Sb. nezasahoval a trestní řád č. 119/1873 ř. z. byl až na výslovně zrušená ustanovení ponechán v platnosti.

Platnost původního trestního řádu však neměla dlouhého trvání a dne 12. července je na návrh vlády přijímán nový trestní řád č. 87/1950 Sb., který s konečnou platností po 77 letech ruší původní rakouský procesní předpis. Přijetím tohoto předpisu je pokračováno v koncepci, započaté zákonem č. 319/1948 Sb., která směřuje k tomu, aby nový trestní řád byl „srozumitelným a přehledným předpisem také pro neprávnický a umožní zejména soudcům z lidu, aby jí porozuměli bez složitého právního výkladu“¹⁷ – projevovaly se tak dobové utopické teze o permanentním zjednodušování práva a jeho snadné srozumitelnosti. Ostře byla zakotvena zásada vyhledávací a zásada materiální pravdy, v rámci níž se soud „sám přímo přesvědčí o všech rozhodných

¹⁶ Důvodová zpráva k zák.č. 319/1948 Sb., dostupné online na http://psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0160_04.htm

¹⁷ důvodová zpráva k zák.č. 87/1950 – dostupné online na http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_07.htm

skutečnostech a na základě těchto svých bezprostředních poznatků potom rozhoduje ve shodě s objektivně zjištěnými skutečnostmi.“

Zavedeno bylo silné přípravné řízení konané orgány prokuratury, které nově podle důvodové zprávy nadále neměl být jen pouhým „úředníkem“, ale musel být „vždy připraven zakročit se vší přísností proti zločinnosti, a to především proti všem protistátním piklům, proti zrádcům, povalečům, rozkradačům socialistického vlastnictví, proti sabotérům a ničitelům státního majetku, proti nepřítelům pracujících a těm, kdo rozvracejí lidově demokratické zřízení.“ Z toho důvodu byl prokurátor podle § 77 a § 78 trestního řádu č. 87/1950 Sb. vázán striktní zásadou oficiality a legality a neměl takřka žádný prostor pro uplatnění vlastní úvahy pro postup v řízení v podobě opportunity. Zásadou oficiality byl v podstatě prokurátor vázán i při podání žaloby k soudu, kterou byl povinen „zpravidla“ podat, bylo-li podezření proti obviněnému dostatečně odůvodněno (§ 85). Výsledky přípravného řízení byly za určitých omezení použitelné před soudem, zejména pokud jde o obsahy výslechů tam pořízených (§ 152, §157)

Úlohou soudu podle důvodové zprávy pak kromě zjištění „zda a jakým činem obviněný porušil zákony lidově demokratické republiky“ má být též odhalovat „nepřátele lidu a jiné rušitele jeho budovatelského úsilí a veřejně pranýřovat zavržitelnost jejich skutků, a vychovávat tak občany k bdělosti a k plnění občanských povinností.“ Není pochyb o tehdejší vázanosti soudu zásadou vyhledávací a zásadou materiální – to plyne jak z textu zákona, z důvodové zprávy i z dobové rozhodovací činnosti; podle rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky č. 83/1952 Sb. rozh. tr. soud nebyl omezen pouze na provádění navržených důkazů a jeho povinností bylo v zájmu zjištění materiální pravdy zjednat si bezpečný podklad pro svůj výrok. V rámci této vázanosti to byl podobně jako v trestním právu rakouském sám soud, který byl povinen provádět dokazování a úloha stran byla opětovně pouze doplňková – prokurátor, obviněný, poškozený a obhájce byli oprávněni dávat vyslýchaným otázky, jejichž obsah měl regulovat soud a otázky „nepřispívající k objasnění věci“ neměly být připuštěny. Obviněný ovšem měl právo důkazy navrhopvat, resp. žádat jejich provedení ještě před zahájením hlavního líčení (§ 140 odst. 2 tr. zák.)

Čistý zákonný text trestního řádu z r. 1950 se na první pohled nezdá být nijak zvláště tendenční (řada formulací byla ostatně převzata i do pozdějších procesních kodexů a platí dodnes), jeho jasné třídní zaměření však plyne z dobových dokumentů a zejména

z důvodové zprávy. Ostatně celá řada nejhorších politických procesů té doby proběhla právě podle tohoto předpisu.

Trestní řád č. 87/1950 Sb. ovšem znovu dlouhého trvání neměl a od 1. ledna 1957 byl nahrazen dalším trestním řádem č. 64/1956, jenž byl určitým pokusem zakotvit další základní zásady trestního řízení, které v předešlém předpisu obsaženy nebyly. Výslovně byla stanovena zásada oficiality, zásada nezávislosti soudu, zásada presumpce neviny, zásada volného hodnocení důkazů, zásada vyhledávací a další dnes obecně uznávané zásady trestního řízení. Z hlediska této práce nelze přehlédnout, že již v § 2 odst. 7, který upravoval základní zásady řízení, je výslovně zmíněno právo stran navrhopvat ve věci důkazy.

Přípravné řízení konané vyšetřovateli prokuratury a ministerstva vnitra pod dozorem prokurátora zůstalo v trestním řádu z r. 1956 velmi silné a i pro obhajobu pochopitelně neveřejné, jeho výsledky však byly znovu před soudem za splnění vypočtených podmínek použitelné (§ 227). Dokazování při hlavním líčení bylo opět co do jeho provádění svěřeno předsedovi senátu, který vyslýchal obžalované a svědky (§ 223 odst. 2) za obdobné součinnosti stran jako v dřívějším trestním řádu (§ 231). Pokud jde o určitou „kontradiktornost“ řízení před soudem, nelze nezmínit právo stran činit při hlavním líčení (§232) nebo před ním (§ 210 odst. 2,3) návrhy na doplnění dokazování. Ty ovšem z hlediska jejich přijatelnosti podléhají schválení soudu (§ 233).

Trestní řád z roku 1956 byl výrazněji modernější než jeho předchůdce z r. 1950 a položil základy následující úpravě z r. 1961, která po určitých modifikacích přetrvává dodnes. Šlo nicméně o model trestního řízení nepokrytě inspirovaný sovětským vzorem se všemi nectnostmi tohoto typu trestního řízení, vyplývající zejména z principu absolutního monopolu státu na vedení trestního řízení a je to právě tento trestní řád, který narýsoval dodnes platící jasnou linii jednotného trestního stíhání, kde se v pozici hlavního orgánu trestního řízení střídají nejprve orgán policejní (vyšetřovatel), prokurátor a soudy jednotlivých stupňů, přičemž úlohou každého tohoto orgánu je v podstatě to samé – zjistit materiální pravdu (později skutkový stav bez důvodných pochybností), zatímco ostatní subjekty trestního řízení včetně obviněného a poškozeného (tedy těch, ohledně jejichž práv se řízení vede) jsou postaveny v zásadě do podpůrné role, i když jsou v soudní fázi trestního nadány nikoliv nevýznamnými oprávněními.

2.4 Trestní řád – zákon č. 141/1961 Sb., jeho vývoj do r. 1989 a vliv na současnou praxi

Dne 29. listopadu 1961 spatřil vydán jako hlavní výsledek plnění usnesení ÚV KSČ z 8. prosince 1960 světlo světa nový (v období po r. 1948 již třetí) trestní řád – zákon č. 141/1961 Sb., který po neuvěřitelných 91 novelizacích (z toho 82 novelizací proběhlo po r. 1989) platí i v době, kdy je psána tato práce. Těžko z dnešního hlediska říci, proč byla přistoupeno již po pouhých 5 letech platnosti trestního řádu z r. 1956 k vydání nového trestního řádu, když k žádným podstatnějším změnám koncepce trestního řízení s novým trestním řádem nedošlo. Podle důvodové zprávy byla potřeba nové úpravy trestního řízení soudního dána souběžným přijímáním nového trestního zákona (přijátého pod č. 140/1961 Sb.) za zachování Marxovy poučky o tom, že proces je jen způsobem života hmotného práva a proto musí oba zákony prostupovat týž duch.¹⁸ Nový trestní řád do určité míry zmírnil třídně persekucní charakter původního řádu, ovšem zcela jej neodstranil.

Z hlediska tématu této práce je důležité zmínit, že cílem předkladatele nového trestního řádu bylo „prohloubení pokrokových zásad“, zejména presumpce nevinny a zabezpečení práv obhajoby, a zavést „vzájemnou prověrku práce mezi vyšetřovacími orgány, prokuraturou a soudy“. Co do zachování zásady kontradiktornosti, tak jak ji známe dnes, lze poukázat na to, že i při koncipování tohoto trestního řádu byla úloha stran chápána jako podpůrná, kdy straně byla dána možnost jejími „návrhy a zásahy napomáhat k zjištění objektivní pravdy“, za kterýmžto účelem byly rozšířeny možnosti účasti obhajoby v přípravném řízení (dlužno ovšem upozornit, že jen se souhlasem vyšetřovatele a u vyšetřovacích úkonů, kterými se na návrh obhajoby vyšetřování doplňuje poté, co vyšetřovatel už vyšetřování skončil a přikročil k seznámení obviněného s jeho výsledky). Úloha tehdejšího prokurátora byla charakterizována typickou rolí „strážce socialistické zákonnosti“ s povinnou účastí u hlavního líčení a vybaveného též při podání obžaloby a dispozice s ní k plnění obžalovací zásady, notně ovšem modifikované zásadou objektivní pravdy – např. při ustoupení od obvinění prokurátorem nebylo vyloučeno, aby soud přes prokurátorovo prohlášení o ustoupení od obvinění vynesl odsuzující rozsudek, např. tehdy, když hodnotil důkazy jinak než prokurátor (§ 182 odst. 3).

¹⁸ Důvodová zpráva k zák.č. 141/1961 Sb. – In: ASPI

Celým trestním řádem se také prolíná typická utopistická představa o možnostech soudu zjistit objektivní pravdu nejen o trestném činu samotném, ale i o příčinách, které k trestné činnosti vedou; soud byl dokonce až do 31.12.1993 povinen upozorňovat orgány, podniky a organizace na nedostatky, vedoucí k trestné činnosti, a ty byly naopak soudu povinny dokládat opatření k odstranění těchto nedostatků – šlo o tzv. signalizační povinnost podle § 184 tr.ř..

Typově šlo o trestní řízení s velmi silnou rolí přípravného řízení, což mělo pochopitelně vliv na míru kontradiktornosti řízení. V období od roku 1962 do roku 1991 musela být věc objasněna ze všech hledisek již v řízení přípravném, a tehdy platná právní úprava proto představovala silný typ přípravného řízení. Z hlediska míry kontradiktornosti tehdejšího trestního řízení je pozoruhodné, že v letech 1962-1965 bylo považováno přípravné řízení za neveřejné pro stranu obhajoby a účast obhájce při vyšetřovacích úkonech nebyla připouštěna. Teprve novela trestního řádu provedená zákonem 57/1965 Sb. umožnila obhájci, aby se účastnil vyšetřovacích úkonů a aby kladl vyslýchaným otázky. Tato nová úprava s sebou nesla negativní reakce některých složek policejní moci, avšak postupně se stala organickou součástí práva na obhajobu, bez níž si dnes trestní řízení stěží dokážeme představit¹⁹. Obhájce, kterým mohl být pouze advokát, byl však do značné míry limitován výchovnou povinností, kterou mu ukládaly advokátní předpisy²⁰ a byl též povinen vést obhajobu v souladu se zásadou materiální pravdy a v souladu se zájmem společnosti; v advokátním slibu sliboval věrnost státu a věci socialismu – o skutečné kontradiktornosti trestního řízení a zachovávání práv obhajoby proto nemohlo být ani řeči.

Od roku 1969 existoval navíc zvláštní zjednodušený typ přípravného řízení ve formě tzv. objasňování přečinů podle § 179a a násl. tr. řádu ve znění do novelizace provedené zákonem č. 303/1990 Sb.. Objasňování přečinu do určité míry připomínalo dnešní zkrácené přípravné řízení, zásadní odlišností ovšem byla výslovná a dnes nepředstavitelná neúčast obhájce v tomto objasňování. Obhajoba byla okleštěna i v soudním řízení, konaném na základě návrhu na potrestání v rámci objasňování přečinu. Zpráva o výsledku objasňování, kterou zpracoval provádějící orgán (zpravidla orgán SNB), byla totiž §314b tr. řádu ve znění do novelizace zák.č. 303/1990 Sb.

¹⁹ Vantuch P.: Obhajoba obviněného, 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 120

²⁰ § 3 odst. 3 zákona č. 57/1963 Sb. ze dne 9. července 1963, o advokacii

v řízení před soudem důkazem²¹, byla zkrácena práva obviněného na přípravu k hlavnímu líčení.

I když zákonný text trestního řádu byl pochopitelně po společenských změnách v r. 1989 podstatně změněn, duch doby jeho vzniku ovlivňuje stále trestní řízení více, než je zdrávo. Jednotná linie výměny jednotlivých orgánů moci výkonné a soudní v roli „objasňovatele trestné činnosti (orgánu činného v trestním řízení)“ v podobě „vyšetřovatel/policie – prokurátor/státní zástupce – soudy jednotlivých stupňů“ trvá dodnes a úloha stran je při zjišťování skutkového stavu soudem stále pouze doplňková. Přes různé změny trvají důsledky původního silného přípravného řízení, které jsou v justici hluboko zakořeněny přes změny zákonného textu – přitom ty byly již tehdy kritizovány i Nejvyšším soudem ČSSR, který v jednom ze svých rozborů činnosti nižších soudů uvedl, že „soudy často mechanicky přejímají výsledky vyšetřování i právní názory obžaloby i tehdy, není-li věc po právní stránce náležitě objasněna“. Tyto důsledky jako relikty předchozího pojetí přístupu soudu k výsledkům přípravného řízení lze najít i v současné době v tom, že soudy i po úpravě a oslabení přípravného často mechanicky přebírají skutkovou větu znělky obžaloby, její větu právní, nebo že ve své rozhodovací praxi „tlačí“ orgány řízení přípravného k tomu, aby přípravné řízení bylo pojímáno silným způsobem, aby osoby byly vyslýchány se sepsáním protokolu o výslechu svědka, i když by podle důsledného dodržování zákona stačilo pouhé podání vysvětlení.

Konečně snad nejhorším dědictvím původní koncepce trestního řádu z r. 1961 je i po více než 50 letech od jeho přijetí je, že pokud soud zná podrobně celý spis vzniklý v silném přípravném řízení a pokud přijme po jeho prostudování k projednání obžalobu (tedy nevrátí věc státnímu k zástupci k došetření) a nařídí ve věci hlavní líčení, pak má již o věci vytvořen svůj pracovní názor, který se často snaží v hlavním líčení potvrdit a dokázat svou „pravdu“²². Takový soud poté pochopitelně nevnímá přínosně aktivitu stran v hlavním líčení, ať jde o postoj státního zástupce, poškozeného či obviněného. Taková aktivita stran soudu poté spíše překáží, považuje ji za nepřínosnou, nadbytečnou a nelze se divit, že případné důkazní návrhy stran v tomto směru jsou, nejsou-li v souladu s pracovním názorem soudu, zamítány a míra zachování kontradiktornosti je pouze iluzorní.

²¹ Což jen dokresluje výrazný policejní charakter tohoto institutu.

²² Vantuch P.: Obhajoba obviněného, 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 423

2.5 Procesně - teoretická východiska v období let 1945 - 1989

Teorie československého trestního práva procesního v období let 1945 – 1989 byla charakterizována svou třídní podstatou a konfrontačním vymezováním vůči „buržoaznímu soudnictví“ a „buržoaznímu trestnímu řízení“. Důraz byl kladen na to, aby byla skutečně dána přístupnost právního řádu i koncepci procesu lidu, významný byl tehdejší utopický náhled na to, že v lidově-demokratickém či socialistickém trestním řízení vykoná nejspravedlivější zjištění skutečné pravdy soud, vyhledávající pravdu materiální na základě úřední povinnosti a z vlastní iniciativy, aniž by vyčkával aktivity stran. Zásada objektivní pravdy byla jako důsledek marxistického filozofického materialismu označována jako vůdčí. Objektivní pravda měla podle tehdejších východisek být zjišťována i v případě doznání obviněného – výslovné stanovení této zásady bylo požadováno celostátní konferencí KSČ o otázkách bezpečnosti a soudnictví z června 1956.

Otázka vnímání doznání obviněného byla předmětem značného zájmu tehdejší literatury zejména s ohledem na názory A. J. Vyšinského o „doznání jako koruně důkazů“, které začaly být na přelomu 50. a 60. let 20. století kritizovány. Podobně byl ovšem kritizován buržoazní náhled na doznání, zejména v angloamerickém procesu.

Instituty jako presumpce, fikce, prekluze či průvodního (důkazního břemene) byly považovány za odporující zásadě objektivní pravdy. Vyhrazování aktivity v trestním procesu stranám a odkazování soud k pasivní úloze pak bylo podle tehdejší teorie československému socialistickému trestnímu procesu označováno za zcela cizí.²³

I když tedy řadu rysů převzala koncepce trestního řízení za autoritativního režimu z klasické kontinentální konstrukce, šla v mnoha ohledech po sovětském vzoru ještě dále při tzv. zlidovění soudnictví, které mělo být tím, kdo spravedlivě zjistí skutečnost bez potřeby aktivity stran a případně i proti jejich vůli. Tím mělo být zamezeno tomu, aby spravedlnost byla jako záruka dávana pouze majetným, protože právo obviněného z řad dělnické třídy v buržoazním procesu bylo podle tehdejšího nazírání zajištěno jen formálně a omezeno na minimum – např. i dobová učebnice trestního procesu neváhala sáhnout k tendenčnímu tvrzení, že „v buržoazním soudnictví je hotel Ritz chudákovi stejně dostupný jako výkon práva na obhajobu“²⁴. Právo na obhajobu ovšem na druhou stranu podle tehdejšího náhledu nemělo být „zneužíváno“ k tomu, aby zjištění

²³ SOLNAŘ, Vladimír. Československé trestní řízení. 1. vyd. Praha: Orbis, 1963, str. 42

²⁴ SOLNAŘ, Vladimír. Československé trestní řízení. 1. vyd. Praha: Orbis, 1963, str. 17

objektivní pravdy bylo zmařeno a vinný obžalovaný unikl zákonné trestní odpovědnosti. Procesní aktivita obhajoby jakožto mimostátního prvku s cílem odlišným od cíle státu dosáhnout odsouzení „lidem“ odhaleného (rozuměj represivními složkami označeného) pachatele byla tedy vnímána spíše negativně jako překážka účelu trestního řízení.

Pro tehdejší teorii bylo tak právo na obhajobu v materiální složce nejlépe zajištěno právě zásadou objektivní pravdy a zásadou vyhledávací; pouze na okraj přiznávala, že obviněný vždy nebude schopen využít všech prostředků své obhajoby a že vyšetřovací orgány, prokurátor a soud přes vázanost vyšetřovací zásadou nebudou vždy s to své povinnosti dostatečně splnit. Proto byla zachována existence institutu obhájce jako formální složky obhajoby, tehdy ovšem zjevně chápáný jako osoba doplňková, která má pouze dbát na to, aby orgány činné v trestním řízení řádně plnily své povinnosti a aby byla materiální pravda objasňována i ve prospěch obviněného. Úloha obhájce v socialistickém pojetí byla teorií ostře odlišována od úlohy obhájce v buržoazním procesu; v socialistickém trestním procesu neměla být obhajoba neomezená a úkolem obhájce nebylo „zbavit obviněného obvinění za každou cenu jako tomu je v buržoazním trestním řízení“, ale „pomáhat soudu ke správnému rozhodnutí“.²⁵ Hrubým porušením úkolů obhájce by například podle tehdejšího chápání taková obhajoba, které by snad zajistily zproštění viny, ale vybočila z výchovných a objasňovacích úkolů obhájce. Pozdější teorie začala zastávat rozumnější pozice a uznávala, že činnost obhájce musí být zaměřena čistě jednostranně, a to na poskytování maxima informací o okolnostech příznivých pro obviněného. I to však bylo považováno za pouhý příspěvek ke zjišťování objektivní pravdy.²⁶

Ze zásady zjišťování objektivní pravdy pak plynula potřeba silného přípravného řízení a pro soud pak potřeba znát ze spisu, připraveného dříve činnými orgány a předloženého mu společně s obžalobou, maximum informací. Úkolem přípravného řízení kromě vytvoření podkladu pro rozhodnutí, zda má být obviněný postaven před soud či nikoliv, tak bylo podle tehdejšího vnímání i dát soudu úplný a všestranný přehled okolností významných pro hlavní líčení a přehled potřebných a v úvahu přicházejících důkazů. V pozdější literatuře se začaly objevovat názory významně odlišné - např. D. Císařová takto silně pojaté přípravné řízení kritizovala jako prvek oslabující zásadu bezprostřednosti a ostatních souvisejících zásad – podle jejího názoru

²⁵ SOLNAŘ, Vladimír. Československé trestní řízení. 1. vyd. Praha: Orbis, 1963, str. 89

²⁶ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení. 1. vyd. Praha: Academia, 1984, str. 84

by mělo být přípravné řízení konáno pouze v rozsahu potřebném pro rozhodnutí o postavení obviněného před soud²⁷

V teorii důkazní byl vnímán jako důvěryhodný a dokonce nejvýznamnější důkaz výslech svědka, a to opět v návaznosti na do značné míry utopistické chápání svědka jako „živého člověka vysoké duševní úrovně, který je spolehlivou oporou vědecky organizovaného dokazování“²⁸ Předpokládalo se, že svědka bude vyslýchat ten, kdo v dané fázi řízení je vázán povinností vyhledat objektivní pravdu – v hlavním líčení tedy soud. Důraz byl ovšem kladen na svědecký monolog – otázkami měla být výpověď pouze doplňována či ověřována, protože procento nesprávných odpovědí se podle tehdejších náhledů při vyslýchání otázkami zvyšuje (zda se jedná o další vymezení proti anglosaskému řízení, známému kladením mnoha otázek v rámci křížového výslechu a absencí monologu, není zcela jasné). Tím byla vymezena úloha stran při výslechu svědka na minimum – svědek měl provést svůj monolog a následně si vyhledávací orgán některé části svědka upřesnil či ověřil. Předpokládalo se sice, že strany mohou svědkovi též klást otázky, avšak až tehdy, kdy vyslýchající již své dotazování dokončil. Šlo proto o veskrze doplňkovou a v podstatě nepříliš důležitou činnost, pravděpodobně vnímanou jako buržoazní relik. O tom svědčí fakt, že dobové učebnice trestního práva procesního se o kladení otázek stran svědkovi v detailech téměř vůbec nezmiňují (vyjma citací tohoto zákonného oprávnění).

Jako buržoazní institut byla vnímána též zásada účelnosti či oportunity, podle tehdejší literatury zneužívaná v kapitalistické cizině k tomu, že „trestní řízení bývá zahajováno proti nevinným příslušníkům pracujícího lidu a nikoliv proti pachatelům z řad příslušníků či pomahačů vládnoucí třídy“. Podobně byl zavrhován soukromožalobný ráz některých částí buržoazního trestního řízení. Důraz byl proto kladen na důsledné dodržování zásad legality a oficiality a na monopol státu na trestní stíhání – české trestní právo procesní zde dokonce šlo ještě dále než právo sovětské, které připouštělo u méně závažných trestných činů soukromožalobný charakter (podobně jako současné právo ruské).

Jako velký výdobytek trestních řádů z r. 1956 bylo označováno zvýšení práv poškozeného v důsledku zavedení tzv. adhezního řízení, tedy jeho možnost uplatňovat

²⁷ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení. 1. vyd. Praha: Academia, 1984, str. 117

²⁸ SOLNAR, Vladimír. Československé trestní řízení. 1. vyd. Praha: Orbis, 1963, str. 137

pro případ odsuzujícího rozsudku právo na náhradu škody a dále v důsledku jeho speciálních práv (nahlížení do spisu, činit návrhy na doplnění dokazování, pronést závěrečnou řeč). Postavení poškozeného a okruh jeho práv byl sice označován za široký, ve skutečnosti bylo jeho faktické postavení opět pouze doplňkové podobně jako postavení obhajoby. Zjevně se předpokládalo, že v rámci zjišťování objektivní pravdy aktivity poškozeného není třeba, neboť vše bude opět zjištěno z úřední povinnosti. Ostatně za poškozeného mohl nárok na náhradu škody uplatnit i prokurátor. Pozdější literatura však uznávala, že trestní řád práva poškozeného nechrání důsledně. Kritizována byla absence oprávnění žádat náklady vzniklé přibráním zmocněnce pouze tehdy, pokud byl přiznán nárok na náhradu škody alespoň částečně, a zejména absence dalších práv poškozeného v trestním řízení. Jedním z argumentů byla komparace čs. trestního řádu s jinými socialistickými trestními řády a tam zavedený institut občanskoprávního žalobce jako účastníka trestního řízení.

Z výše uvedeného plyne, že trestně procesní teorie v začátcích autoritativního režimu byla významně tendenčně a konfrontačně zaměřená, což odpovídá dobovému zaměření společnosti. Pokud jde o touto prací zkoumanou zásadu kontradiktornosti, pak (i když se tak samozřejmě v tomto slovním spojení neobjevuje vůbec) pak aktivita stran byla považována pouze za doplňkovou a nepříliš důležitou složku trestního řízení, jakožto buržoazní relikv spíše odporující zásadě vyhledávací a zásadě objektivní pravdy. Trestní stíhání se mělo pohybovat kupředu bez ohledu na aktivitu stran a tudíž jak důkazní iniciativa, tak i samotné zjišťování skutku z jednotlivých důkazů nemohlo být ponecháno stranám, ale měl na něj mít v zásadě monopol stát, resp. jednotlivé pověřené orgány činné v trestním řízení. Tomu odpovídalo i silné přípravné řízení ve formě „generální zkoušky na hlavní líčení“. V době pozdější se ovšem začaly objevovat silící kritické hlasy a je zajímavé, že mnohé z těchto kritik (a zejména kritiky silného přípravného řízení) platí dosud a jimi kritizované vlastnosti trestního řízení ani po mnoha letech odstraněny nebyly. O kontradiktornosti řízení *per se*, tedy ve smyslu potřeby kontradiktorního provádění důkazů a kontradiktorního charakteru řízení před soudem, se pochopitelně dobová teorie nezmiňovala vůbec – pro tehdejší teorii bylo zásadní formální hledisko, tedy aby důkaz byl proveden před příslušným orgánem a zákonným způsobem. Zájem o tuto zásadu se pochopitelně objevil až po r. 1989 a zejména pak v souvislosti s lidskoprávními garancemi spravedlivého procesu prostřednictvím Listiny základních práv a svobod popřípadě Úmluvy o lidských

právech a základních svobodách a souvisejících ingerencí ústavních soudů a Evropského soudu pro lidská práva.

2.6 Zvýraznění prvků kontradiktornosti v hlavním líčení po novelách tr. řádu v období po roce 1989

Jak již bylo v této práci vícekrát zmíněno, lze o zavádění kontradiktorních prvků do českého trestního řízení hovořit teprve v souvislosti se společenskými změnami, které v tehdejší Československu nastaly po roce 1989. Do té doby bylo české trestní řízení takřka čistým inkvizičním procesem, který vykazoval znaky převzetí mnoha vzorů jak z původní rakouské úpravy, tak i ze sovětského trestního systému. První „porevoluční“ změnou trestního řádu byl zákon č. 159/1989 Sb. přijatý dne 13. prosince 1989. Tento předpis kromě celé řady změn ustanovení hmotného práva upravil jen ustanovení trestního řádu, které se týkalo vazby, do podstatných znaků trestního řízení však nezasáhl. Zákon 178/1990 Sb. učinil v trestním procesu některé terminologické změny a kromě toho se z hledisek této práce zabýval také rozšířením práva obviněného na obhajobu. Zmínit je v této souvislosti zapotřebí úpravu § 33 tr. řádu, zabývající se právy obviněného. I když tato změna přímo s kontradiktorností řízení nesouvisí, lze tuto zákonnou změnu považovat za začátek procesu, jímž se obviněný začal měnit z osoby, proti které je trestní řízení vedeno, na osobu, která je plnoprávnou stranou trestního řízení a která je nadána skutečným (a nikoliv jen formálním) právem na obhajobu. Podstatně byla rozšířena i práva obhájce, který nově získal oprávnění účastnit se vyšetřovacích úkonů v přípravném řízení bez možnosti, aby mu toto oprávnění bylo odepráno.

Zákon č. 558/1991 Sb. byl reakcí na přijetí ústavního zákona ze dne 9. ledna 1991, kterým byla uvozena Listina základních práv a svobod. V důsledku přijetí Listiny základních práv a svobod muselo být trestní řízení uvedeno do souladu s ní, a to v návaznosti na její článek 6 odst. 1. Důvodová zpráva k tomu uvádí, že je nezbytné novelizovat trestní řád tak, aby jeho znění bylo v souladu s příslušnými články Listiny a upravit působnost soudu v oblastech, které byly dosud svěřeny prokurátorovi.²⁹ Současně vzhledem k tomu, že byl zaveden nový typ řízení před soudem, tj. řízení o návrhu prokurátora na vzetí obviněného do vazby, bylo zapotřebí stanovit zásady tohoto nově vznikajícího řízení. Nové znění § 68 tr. řádu však poměrně lakonicky, obdobně jako právní úprava platná do 31. 12. 1991, stanovilo, že o vazbě rozhoduje soud a v přípravném řízení na návrh prokurátora soudce. Detailněji však průběh řízení o návrhu

²⁹ Vláda ČR: Důvodová zpráva k zákonu č. 558/1991 Sb., změna trestního řádu a zákona k ochraně státního tajemství, Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, tisk 984

státního zástupce na vzetí do vazby upraven nebyl, zákonodárce se zjevně spokojil s tím, jakým způsobem upravoval toto řízení čl. 8 odst. 3 Listiny základních práv a svobod. Důvodová zpráva sice hovoří o kontradiktornosti tohoto řízení, jde spíše o záměnu s obžalovací zásadou a zpráva má tímto na mysli, že soud může rozhodnout o vzetí do vazby jen na návrh prokurátora. V praxi však, stejně jako předtím při výslechu obviněného prokurátorem předtím, než došlo ke vzetí obviněného do vazby, byla i u výslechu ze strany soudu připouštěna možnost účasti obhájce, a lze tak i bez výslovné úpravy hovořit o určité kontradiktornosti tohoto řízení. Tím, že tento úkon soudu zůstal „výslechem“ bylo ovšem jasně vyjádřeno, že úkon má stále inkviziční charakter. Jinak ovšem tato novela trestného řádu zásadní změny do kontradiktornosti soudního řízení nevnesla.

Zásadní novelou trestního řádu pro celkovou koncepci trestního řízení byla novelizace trestního řádu zákonem č. 292/1993 Sb. Jejím účelem podle důvodové zprávy bylo odformalizovat a zrychlit trestní řízení za zachování práv stran trestního řízení, vyplývajících i z mezinárodních dokumentů (třeba připomenout, že Československo v roce 1992 ratifikovalo Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod vyhlášenou pod č. 209/1992 Sb.).³⁰ Touto novelizací bylo zrušeno vyhledávání jako určitá forma zjednodušeného přípravného řízení (tedy jakási obdoba dnešního zkráceného přípravného řízení, v níž ale nebyla dostatečně šetřena práva na obhajobu), došlo ke změnám v pravomoci soudů v souvislosti se zrušením vojenských soudů a zrušení tzv. trestního stíhání ve věci.

Z hlediska této práce k nejpodstatnější změně ovšem došlo v ustanovení § 2 odst. 5 tr. řádu, kdy nadále namísto toho, aby bylo orgánům činným v trestním řízení ukládáno zjištění skutečného stavu věci, jim bylo uloženo, aby zjišťovaly skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti. Šlo o zásadní změnu celé koncepce trestního řízení, kdy byla odstraněna zásada zjišťování objektivní pravdy, a nahrazena zásadou zjišťování skutkového stavu bez důvodných pochybností. V literatuře ovšem byla tato změna někdy bagatelizována s tím, že nejde o žádný ústupek od dosavadní reality a věci byly jen nazvány pravým jménem.³¹ I když s tím lze do značné míry souhlasit, byla tato změna poměrně významným mezníkem v dalším vývoji trestního práva procesního, neboť právě v souvislosti s touto změnou byl započat proces, v rámci něhož začalo

³⁰ Vláda ČR: Důvodová zpráva k zákonu 292/1993 Sb., změna trestního řádu, Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, tisk 535

³¹ Dolenský, A.: Novelizace trestního řádu, Všechno 1/1994, str. 21

docházet k odklonu od čistého inkvizičního řízení a začaly být importovány kontradiktorní prvky. S tím souvisí úprava znění § 89 odst. 2 tr. řádu, do něhož byla vložena podstatná věta ve znění: „Skutečnost, že důkaz nevyžádal orgán činný v trestním řízení, ale předložila jej některá ze stran, není důvodem k odmítnutí takového důkazu“. Do té doby bylo totiž dokazování bráno jako monopol orgánu činných v trestním řízení – důvodová zpráva zmiňuje dosavadní soudní praxi, která odmítala zacházet s důkazy obstaranými stranou stejně, jako s důkazy obstaranými orgány činnými v trestním řízení. Uvedenou změnu je třeba považovat za základní pramen prvků kontradiktornosti v českém trestním řízení, přičemž z důvodové zprávy lze vyčíst, že co se dnes zdá samozřejmé, bylo v té době pro velkou část odborné veřejnosti velmi překvapivé.

S tím úzce souvisí i úprava § 106 tr. řádu, který výslovně připouštěl, že strana trestního řízení si může vlastní žádostí obstarat dokonce i znalecký posudek (ten byl ale až do novely č. 265/2001 Sb. považován za pouhý důkaz listinný, a i když formálně šlo o důkaz s rovnocennou silou, vždy pouhá listinnost tohoto důkazu měnila úhel pohledu soudu na takový posudek).

V rámci přípravného řízení byla kontradiktornost posílena novým zněním § 164 odst. 4 tr. řádu, které obviněnému umožnilo aktivní účast u vyšetřovacího úkonu – obhájce se takových úkonů mohl účastnit již podle novelizace § 165 odst. 1 tr. řádu zákonem č. 178/1990 Sb. Upraven byl i rozsah povinností soudu v rámci dokazování v rámci § 181 odst. 2 tr. řádu. Zachován ovšem byl požadavek, aby soud postupoval v řízení „nevyckávaje dalších návrhů“ – vázanost soudu zásadou legality a oficiality tedy nebyla nijak zeslabena.

Použitelnost důkazů získaných v rámci nekontradiktorní části trestního řízení (řízení přípravného) byla i nadále zachována, i když nové znění § 207 odst. 2 tr. řádu ohledně přečtení výslechu obviněného z přípravného řízení stanovilo nepřekročitelnou podmínku, že číst tento protokol lze pouze tehdy, pokud byl výslech proveden „po sdělení obvinění způsobem odpovídajícím zákonu“. Použitelnost svědeckého výslechu z přípravného řízení byla nově vázána výhradně na souhlas stran namísto dosavadního kumulativního vázání na tento souhlas a současné rozhodnutí soudu o menším významu dokazované skutečnosti. To lze považovat za významný krok směrem od inkvizičního charakteru trestního procesu, neboť stranám se nově dávalo oprávnění urychlit vlastním postupem dokazování tím, že někteří svědci nemusí být slyšeni osobně, i když konečné

slovo měl stále soud, když byla zachována podmínka k přečtení výsledku svědka jen tehdy, nepokládá-li soud osobní výslech za nutný. Uvedená změna bezpochyby souvisí s odstraněním zásady zjišťování objektivní pravdy.

Zajímavým pokusem zákonodárce (k němuž se také vrátil při pozdější novelizaci trestního řádu v roce 2001) bylo zavedení součinnosti stran při dokazování ve formě provedení důkazu svědeckou výpovědí podle § 215 odst. 2 tr. řádu. Tento čistě kontradiktorní prvek popírající léta zavedenou praxi soudů při dokazování se však ani v této, ani v pozdější podobě nenašel větší praktické využití. O příčinách tohoto stavu bude pojednáno v následující kapitole týkající se novelizace trestního řádu zákonem č. 265/2001 Sb., neboť lze předpokládat, že příčiny byly již tenkrát stejné. Důvodová zpráva přitom hovoří o prolomení stávající zásady, že soud veškeré dokazování provádí sám a aktivita stran při dokazování se omezuje jen na kladení otázek svědkům poté, co žádných dotazů již nemá soud a o stanovení základního hlediska, že soud by takový postup měl připustit zejména tehdy, když se jedná o svědka, jehož výslech navrhla dožadující strana.³²

Novela zákonem č. 292/1993 Sb. též posílila projevy zásady rovnosti stran v řízení před soudem, což se projevilo například ve vypuštění § 241 tr. řádu, který dával prokurátorovi oprávnění účastnit se neveřejného zasedání soudu, přičemž toto oprávnění samozřejmě obviněnému a jeho obhájci nepříslušelo.

Z hlediska posuzování kontradiktornosti trestního řízení lze konstatovat, že i když tento princip uvedená novela posílila rozšířením práv obviněného a jeho obhájce, zůstala prakticky zcela nedotčena práva další podstatné strany trestního řízení, kterou je strana poškozená. Jeho procesní postavení zůstalo i nadále velmi slabé, což bylo i v tehdejší literatuře významně kritizováno. V této souvislosti například Dolenský uvedl, že novela poněkud zlepšila postavení poškozeného, je však žádoucí, aby v tomto směru se šlo ještě dále, protože postavení poškozeného v trestním řízení je u nás stále ještě podceňováno.³³ Teryngel se dokonce domníval, že novela postavení poškozeného oslabila, zejména pokud jde o zúžení rozsahu dokazovaných skutečností v návaznosti na změnu § 89 tr. řádu.³⁴ Jinak ale byla tato novela v literatuře přijata vcelku pozitivně,

³² Vláda ČR: Důvodová zpráva k zákonu 292/1993 Sb., změna trestního řádu, Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, tisk 535

³³ Dolenský, A.: Novelizace trestního řádu, Všehrd 1/1994, str. 21

³⁴ Teryngel, J.: Podnikatel jako poškozený a novela trestního řádu, Právo a podnikání 3/1994, str. 20

oceňována byla zejména úprava § 89 odst. 2 tr. řádu, která například podle Hrubana učinila přítrž dalšímu nerespektování základních lidských práv a svobod.³⁵

V návrhu věcného záměru novelizace trestního řádu v roce 1998³⁶ bylo uvedeno, že práva obhajoby, jejichž realizace je charakteristická pro řádný proces, mají své těžiště v řízení před soudem a přípravné řízení nemá být soudním řízením nanečisto, kde roli soudce hraje vyšetřovatel. v této souvislosti je zajímavé, že tento záměr byl oponován Českou advokátní komorou s tím, že věcný záměr novely trestního řádu upřednostňuje kriminalistické zájmy a zájem na zjednodušení a zrychlení, a zcela otevřeně klade důraz na zefektivnění boje proti kriminalitě a na zlevnění trestního řízení, a to mimo jiné výrazným zúžením obhajoby obhájcem v přípravném řízení. Na tom je možno ilustrovat, že idea silného přípravného řízení je v české odborné veřejnosti (včetně advokátního stavu) natolik silně zakořeněná, že jakékoliv snahy přípravné řízení oslabit (a s celkovým jeho oslabením pochopitelně snížit i možnosti obhajoby v přípravném řízení) jsou přijímány ve velké většině s výraznou nevolí.

Uvedená novelizace, jakkoliv byla původně předpokládána jako přechodná úprava do doby předpokládaného přijetí rekodifikace trestního práva procesního, položila základy pro spravedlivý trestní proces v rámci českého právního řádu a jí zavedené principy platí dodnes, kdy ani po 22 letech od jejího přijetí k předpokládané rekodifikaci trestního procesu nedošlo.

³⁵ Hruban, L.: K některým otázkám přípravného řízení z pohledu novely českého trestního řádu, Právní praxe 10/1994, str. 579

³⁶ návrh věcného záměru zákona, kterým se mění trestní řád a některé související zákony, Ministerstvo spravedlnosti ČR, prosinec 1998

2.7 Zvýraznění prvků kontradiktornosti v hlavním líčení po novele tr. řádu zákonem č. 265/2001 Sb.

Dne 1. 1. 2002 nabyl účinnosti zákon č. 265/2001 Sb., nazývaný též velkou novelou trestního řádu. Šlo o vládní návrh zákona, který byl předložen moci zákonodárné ke schválení jako prozatímní úprava a dílčí zpřesnění zákonné úpravy trestního řízení do doby úplné rekodifikace trestního práva procesního, aby se neodsouvalo řešení některých aktuálních problémů trestního řízení až do schválení rekodifikace, předpokládané v horizontu několika let.³⁷

Kromě výrazných zásahů do koncepce vazby obviněného, zavedení výslovné úpravy některých dříve nereglementovaných vyšetřovacích úkonů, odstranění revizního principu v řízení odvolacím a zavedení dovolání jakožto nového mimořádného opravného prostředku s cílem umožnit obviněnému přístup k Nejvyššímu soudu ČR je možno s jistotou konstatovat, že jedním z nejvíce průlomových důsledků této tzv. velké novely trestního řádu je snaha o výrazné prosazení kontradiktorních prvků v řízení před soudem společně s rozšířením práv stran trestního řízení (u státního zástupce též rozšířením jeho povinností). V případě takového zásahu do některých základních koncepcí trestního řádu bylo schválení novely provázeno ve většině justičních společenství (soudy, státní zastupitelství, Česká advokátní komora) výraznou školící aktivitou převážně ze strany autorů novely, někdy provázenou více či méně bouřlivou diskusí. Příprava justičních profesionálů byla v této souvislosti přirozeně zaměřena na všechny novelou zasažené části trestního řádu, změny zvýrazňující zásadu kontradiktornosti nevyjímaje. Není cílem této práce hodnotit úspěšnost novelou přinesených změn globálně, ale je-li jejím cílem zkoumat projevy kontradiktornosti v trestním řízení soudním, je zapotřebí porovnat záměry, které autoři novely v tomto směru měli, se současnou justiční praxí v trestním řízení.

Od nabytí účinnosti zákona č. 265/2001 Sb. uplynula již doba delší deseti let. Tento časový interval již dovoluje zabývat se tím, jakým způsobem ti, kteří se trestního řízení bezprostředně a každodenně zúčastňují, tuto novelu trestního řádu přijali. Pokud pak jde o osoby soudní, lze porovnat přijetí změn procesního předpisu v trestním řízení s přijetím obdobných změn v civilním a správním soudnictví. Z takového srovnání lze vyvodit, že trestní složky justice jsou ve srovnání se složkami ostatními velice

³⁷ Vláda ČR: Důvodová zpráva k návrhu novely trestního řádu – obecná část, Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, tisk 875

konzervativní a nerady opouštějí v minulých obdobích zaběhnutou praxi vedení trestního řízení. Jinak totiž nelze vysvětlit, že na rozdíl od změn postihujících trestní řízení obligatorně (např. úprava vazby), kde justičním osobám nezbylo než se těmto změnám přizpůsobit, neměly změny koncepce trestního řízení provedené novelou trestního řádu na postup v řízení prakticky žádný vliv. Takto jsou rovněž v naprosté většině případů opomíjena nově zavedená nebo upravená ustanovení, jejichž účelem bylo prohloubit kontradiktornost trestního řízení zvýšením odpovědnost stran za průběh dokazování před soudem a zavedením možnosti (u státního zástupce dokonce povinnosti) důkazní řízení bezprostředně vést.

V této souvislosti je třeba uvést již dříve zmíněný § 2 odst. 5 tr. řádu, který zavedl výslovnou povinnost státního zástupce v řízení před soudem prokazovat vinu obviněného. Zatímco stejné ustanovení do roku 2001 obsahovalo obecnou povinnost orgánů činných v trestním řízení objasňovat ex officio okolnosti svědčící ve prospěch i neprospěch obviněného v celém trestním řízení, omezila novela vázanost touto zásadou pouze na řízení přípravné. Cílem této změny bylo posílit zejména v řízení před soudem postavení stran tím, že pro přípravné řízení byla plně zachována zásada vyhledávací zaměřená na zjišťování okolností svědčících ve prospěch i v neprospěch obviněného, zatímco v řízení před soudem, kde je zvýrazněna role stran obžaloby a obhajoby, se v souladu s převažující zásadou obžalovací ukládá státnímu zástupci povinnost navrhnout důkazy, které odůvodňují podání obžaloby či návrhu na potrestání, včetně důkazů svědčících ve prospěch obžalovaného, neboť státní zástupce jako představitel státu musí být nestranný a nezajatý a mít zájem na spravedlivém posouzení projednávané věci.³⁸

V návaznosti na předpokládanou podstatnou změnu koncepce celého hlavního líčení byla též upravena úprava zásady ústnosti § 2 odst. 11 tr. řádu tak, že bylo odstraněno pravidlo, že soud svědky, znalce a obviněného sám vyslýchá, a namísto toho bylo uvedeno neutrálně, že tyto osoby jsou vyslýchány. Důvodová zpráva k této formulační změně předpokládá, že v rámci kontradiktorního hlavního líčení budou důkazy namísto soudu provádět převážně strany. Toto očekávání se ovšem nenaplnilo, jak bude dále popsáno.

Velmi podstatné prohloubení kontradiktornosti ve smyslu rozšíření práva obviněného na opatřování důkazů znamenalo zavedení nového ustanovení § 110a tr. řádu, které

³⁸ Vláda ČR: Důvodová zpráva k návrhu novely trestního řádu – bod 3, Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, tisk 875

umožnilo obhajobě, aby stejně jako policejní orgán nebo jiný orgán činný v trestním řízení mohla předat odbornou otázku k posouzení znalci, a aby výsledek takové činnosti byl v trestním řízení v plném rozsahu použitelný. Někdy bývá v této souvislosti předmětem kritiky, že vlastní znalecké posudky si po novele zákonem č 265/2001 Sb. vyžadují v případech, kdy je znalecký posudek vyžádán orgánem činným v trestním řízení a kdy obsah tohoto posudku obviněnému přitěžuje, zejména obvinění majetnější, a že v tomto směru zákonná úprava zakotvuje nerovnost mezi majetným a nemajetným obviněným, a to z důvodu znění § 151a odst. 1, věta druhá tr. řádu³⁹. Je ovšem otázkou, zda taková kritika případně může být opodstatněním pro úvahy o revizi jinak velmi pro obhajobu užitečného institutu znaleckého posudku vyžádaného stranou; nehledě k tomu, že autoři takové kritiky, byť možná nevědomky, přebírají názory, které zaznívaly v 50. letech 20. století na obhajobu sovětského modelu trestního práva.

Zcela nově byly upraveny též konkrétní povinnosti uložené pro průběh hlavního líčení státnímu zástupci v rámci hlavního líčení – ust. § 180 tr. řádu. Zatímco předchozí úprava konstatovala jen velmi obecně, že při podání a zastupování obžaloby se státní zástupce řídí zákonem a svým vnitřním přesvědčením, prohloubila uvedená novela úpravu jeho povinností tak, že mu výslovně uložila:

- vystupovat tak, aby byly objasněny všechny podstatné skutečnosti rozhodné z hlediska podané obžaloby
- opatřovat z vlastní iniciativy nebo na žádost soudu i další dosud neopatřené důkazy
- navrhopvat provedení důkazů, které nebyly navrženy v obžalobě, a jejich potřeba vznikla až v průběhu řízení před soudem
- zpravidla provádět se souhlasem nebo na výzvu předsedy senátu důkazy podporující obžalobu

Uvedeným nově zakotvených povinnostem státního zástupce posléze odpovídalo doplnění oprávnění předsedy senátu, upravené § 203 odst. 1 tr. řádu. Oproti předešlé úpravě a v návaznosti na nově upravenou zásadu ústnosti v § 2 odst. 11 tr. řádu se výslovně konstatuje, že dokazování provádí předseda senátu, nestanoví-li zákon jinak. Změněná úprava umožňuje předsedovi senátu uložit státnímu zástupci provedení

³⁹ Vantuch P.: Obhajoba obviněného, 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, str.27

jednotlivého důkazu. Z dikce zákona plyne, že toto provedení může být státnímu zástupci uloženo i proti jeho vůli a ačkoliv o to sám nepožádal.

Důkazní aktivitu stran poté prohloubilo upravené znění § 215 tr. řádu. Zatímco předešlá právní úprava pouze umožňovala stranám trestního řízení, aby se souhlasem předsedy senátu a po skončení výslechu soudem kladly vyslýchaným otázky, popřípadě aby provedly jimi navrhované důkazy, zpřesnila novela oprávnění stran trestního řízení (ovšem vyjma poškozeného a zúčastněné osoby) v tom směru, že jasně stanovila podmínky, za kterých jim předseda senátu v jejich žádosti důkaz provést má vyhovět a naopak kdy takové žádosti není povinen vyhovět. Nově bylo výslovně omezeno právo soudu zasahovat do výslechu prováděného stranou přesným vymezením situací, ve kterých tak může předseda senátu učinit. I když se v praxi výslech svědka stranou trestního řízení (zejména obhájcem) vyskytuje jen zřídkakdy, byly P. Šámalem v rámci Beckova komentáře k trestnímu řádu vypracovány směrnice pro výslech prováděný stranou:

- vyslýchající osoba je povinna respektovat, že na počátku výslechu musí být svědek dotázán na poměr k projednávané věci, ke stranám.
- musí být dána možnost souvisle vypovědět, co o věci svědek sám ví.
- nesmí být kladeny kapciózní a sugestivní otázky a podobně.
- na dodržování těchto směrnic má dohlížet předseda senátu, a to i případně na základě námitek stran.

Má-li být oprávnění té strany trestního řízení, která není nadána oprávněním orgánu činného v trestním řízení, provádět při hlavním líčení důkazy ve formě výslechu svědků úplné (jedná se zejména o obhájce, ale může se jednat i o zmocněnce poškozeného či zúčastněné osoby), musí mít taková osoba reálné oprávnění být v kontaktu s vyslýchaným dříve, než má možnost jej vyslýchat před soudem.⁴⁰ Dlužno podotknout, že zejména u obhájce byl před novelou tr. řádu provedenou zákonem č. 265/2001 Sb. jeho kontakt s potencionálním svědkem do určité míry tabuizován a řada justičních osob dokonce považovala (a bohužel někdy stále považuje) takové jednání obhájce za snahu obhájce vyslýchaného ovlivnit. Takové názory je třeba v moderním trestním řízení odmítnout a je třeba ocenit, že novelizované ust. § 89 odst. 2 tr. řádu tyto pochybnosti

⁴⁰ V tomto směru má zásadní význam ust. § 89 odst. 2 věta druhá tr. řádu, podle které má každá ze stran oprávnění důkaz vyhledat.

odstranilo, i když v mysli řady justičních profesionálů tento reliktní názor přetrvává. Tohoto stavu si zjevně byla vědoma i Česká advokátní komora, která přijala závazná pravidla pro kontakt advokáta s potencionálním svědkem⁴¹. Podle P. Vantucha je dokonce v podstatě povinností obhájce, aby se dříve, než je navržen výslech určitého svědka, rozmluvou s ním předem informoval o tom, co svědek ví a může vypovědět, aby se tak obhájce vyvaroval toho, aby třeba v dobré víře navrhl výslech svědka, který svojí výpovědí obviněnému přitíží, nebo jej dokonce usvědčí⁴².

V návaznosti na novou úpravu průběhu hlavního líčení a prohloubení předpokládané aktivity stran bylo následně upraveno i ust. § 226 tr. řádu v tom směru, že na rozdíl od předchozí úpravy zákon přesně navázal neprokázání podstatných skutečností na okruh důkazů předložených v hlavním líčení státním zástupcem a případně doplněných soudem i k návrhům ostatních stran.

Z reakce odborné veřejnosti na uvedené podstatné změny procesního předpisu se zprvu zdálo, že půjde o právní úpravu vpravdě revoluční. Autoři novely v čele s Pavlem Šámalem a Josefem Baxou provedli celou řadu školicích a výukových úkonů směrem k odborné veřejnosti, a to jak v rámci státních orgánů zúčastněných na trestním řízení, tak i v rámci advokátní komunity sdružené v České advokátní komoře. V rámci těchto přednášek a seminářů opakovaně prezentovali, že se jedná o převratnou novelu, která má podstatným způsobem změnit obraz nalézacího řízení trestního v tom směru, že bude břímě dokazování přeneseno na strany a soud tím pádem bude mít uvolněnou kapacitu pro naplnění jeho jedinečné role v oblasti nalézání skutkového stavu. Na podstatnou změnu rolí státního zástupce a soudu reagovalo i Nejvyšší státní zastupitelství ČR vydáním videokazety (poněkud kuriózně v angličtině s českým titulkovaným překladem⁴³), která s pomocí odborníků z oblasti práva anglosaského měla předvádět průběh dokazování v rámci hlavního líčení tak, jak bude předpokládán po nabytí účinnosti novely tr. řádu zákonem č. 265/2001 Sb.

Jak se užívání nového znění trestního řádu ovšem dostávalo do praxe, ukázalo se, že očekávání autorů novely byla zcela lichá. K podstatným změnám obrazu hlavního líčení a jeho obvyklého průběhu v podstatě u českých trestních soudů, a to jak na stupni

⁴¹ Usnesení představenstva České advokátní komory č. 13/2004 Věstníku ze dne 12. 10. 2004, k výkonu oprávnění advokáta vyhledávat, předkládat a navrhopvat důkazy v trestním řízení

⁴² Vantuch P.: Obhajoba obviněného, 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, str.455

⁴³ Základy vedení výslechu v řízení před trestním soudem(videokazeta), Ministerstvo spravedlnosti U.S.A a Nevyšší státní zastupitelství, 2003

okresním, tak krajském, v zásadě vůbec nedošlo. V drtivé většině případů bylo zachováno výsostné provádění všech důkazů včetně výsledků svědků a znalců ze strany předsedy senátu, provádění důkazů podporujících obžalobu státnímu zástupci ukládáno nebývalo a žádosti stran o provádění jimi navržených důkazů před soudem byly řídké až ojedinělé. Jsou-li pak žádosti o provedení důkazy stranou učiněny, jsou častokrát zamítány s tím, že žádající strana bude mít příležitost klást otázky, až výslech skončí soud.

Je třeba si položit otázku, v čem jsou příčiny toho, že snahy autorů novely o změnu obrazu českého řízení trestního soudního se zcela minuly účinkem. Nemůže pravděpodobně obstát pouze názor, že autory zamýšlená nová koncepce průběhu hlavního líčení je odborné veřejnosti v oblasti trestního práva zcela cizí a že jsou násilně implementovány na český tradičně inkvizičně kontinentální proces cizí prvky z práva anglosaského. Vždyť například obdobná snaha změnit obraz českého civilního soudního řízení od rovněž inkvizičního charakteru řízení směrem ke spornému řízení se všemi jeho aspekty, včetně jasně vymezeného důkazního břemene, která byla započata tzv. velkou novelou občanského soudního řádu zákonem č. 30/2000 Sb., nesla své ovoce a civilní řízení se pozvolna začalo měnit. Trestní řízení však poměrně rigidně setrvává na podobě jednání před soudem tak, jak je v českém a dříve československém právu známo po dobu několika desetiletí. K tomu je třeba se zejména stavět kriticky proto, že čistě inkviziční charakter trestního řízení zjišťující tzv. materiální pravdu je vlastní úpravě mající své kořeny v hluboké i nedávné minulosti, a lze jej považovat v dnešní době za nemoderní. Z pohledu autora této práce tomu tak bylo zejména proto, že citovaná velká novela trestního řádu, jakkoliv v sobě obsahovala řadu revolučních myšlenek, zůstala ve své snaze do určité míry na půl cesty. Novelou zaváděná pravidla totiž byla v naprosté většině koncipována jako fakultativní, umožňující soudu bez bližšího zdůvodnění odklon od nově zaváděné úpravy, zejména v oblasti dokazování, navíc soud zůstal vázán zásadou vyšetřovací a zásadou oficiality a v důsledku toho je stále chápán jako orgán odpovědný za úplné a správně provedené dokazování; není proto motivován ponechat tuto činnost někomu jinému. Podle Vantucha pak přetrvává situace, v rámci níž v rozporu s představou zákonodárce nedochází k rozšíření výsledků svědků a znalců obhajobou, způsobena tím, že někteří předsedové senátu mají nedůvěru k důkazům

obstaraným obhajobou a žádost obhájce o provedení výslechu svědka či znalce považují za projev nedůvěry vůči jejich osobě a soudu.⁴⁴

Z důvodové zprávy lze zjistit, že snahou předkladatelů velké novely trestního řádu bylo zavést do českého trestního řízení soudního nové kontradiktorní prvky za současného zachování tradic kontinentálního řízení tak, aby soud nebyl jen v roli arbitra, ale odpovídal v konečném stadiu za správné a úplné zjištění skutkového stavu věci a spravedlivé rozhodnutí jak z hlediska právní kvalifikace skutku, tak i z hlediska uložení trestu či ochranného opatření, příp. i rozhodnutí o náhradě škody.⁴⁵

Za poněkud naivní názor autor této práce považuje to, že zachování tradic kontinentálního řízení je v důvodové zprávě požadováno zejména s ohledem na zachování práv obžalovaného na objasňování skutečností v jeho prospěch. Praxe totiž ukazuje, že zachování inkvizičního charakteru je právům obžalovaného spíše na úkor, neboť svých inkvizičních oprávnění české soudy zhusta využívají zejména s cílem prokázat obžalovanému vinu (o níž je soud zpravidla přesvědčen v důsledku studia spisu, vyprodukovaného silným přípravným řízením), což by podle pravidel zavedených novelou mělo být ponecháno na státním zástupci. Při snaze o kompromis mezi zvýšením obecné spravedlnosti trestního řízení soudního zavedením významných kontradiktorních prvků a zachováním českých tradic trestního řízení tak novela nenašla potřebné vyvážení a pomyslné kyvadlo zůstalo vychýleno ve prospěch poněkud rigidně pojímaných kontinentálních a inkvizičních tradic českého trestního práva procesního.

Tyto skutečnosti společně s velmi širokou možností soudu provádět v hlavním líčení důkazy opatřené v přípravném řízení (čtení výslechu obviněného podle § 207 odst. 2 tr. řádu, nebo čtení výpovědí svědků podle § 211 tr. řádu, případně usnadnění protokolace odkazem na obsahy protokolů a úředních záznamů z přípravného řízení podle § 55b odst. 3 tr. řádu) musí vést k závěru, že i když bylo snahou novely trestního řádu zákonem č. 265/2001 Sb. přenést těžiště dokazování do soudní fáze trestního řízení, zůstalo řízení přípravné stále nepřiměřeně silné, což podstatně zasahuje celkovou míru spravedlnosti trestního řízení v negativním smyslu, když právní úprava připouští (a praxe tak nezřídka činí), aby skutková zjištění byla budována na důkazních prostředcích pocházejících z inkviziční a nekontradiktorní části trestního řízení, navíc v rozporu se

⁴⁴ Vantuch, P. Trestní řízení z pohledu obhajoby, 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, str. 648

⁴⁵ Vláda ČR: Důvodová zpráva k návrhu novely trestního řádu – bod 163, Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, tisk 875

zásadou ústnosti neprovedených přímo v hlavním líčení jinak než jejich pouhým přečtením.

3 Ústavní a mezinárodněprávní aspekty míry kontradiktornosti trestního řízení

3.1 Úmluva o ochraně lidských práv a základní svobod a judikatura Evropského soudu pro lidská práva

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod chrání právo na spravedlivý proces obecně v čl. 6 odst. 1 Úmluvy. Takto je z hlediska této práce chráněno zejména právo na projednání záležitosti každého nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem. Garantováno je také právo na veřejný proces s přesně stanovenými výjimkami z tohoto pravidla. Již v samotném termínu „spravedlivého projednání“, jakož i v termínu nezávislý a nestranný soud lze nalézt záruku na spravedlivý trestní proces, který musí nést známky kontradiktornosti. Již z textu Úmluvy tak lze dovodit požadavek na projednání trestní věci jen na podkladě obžaloby a požadavek na to, aby trestní řízení bylo sporem obžaloby a obhajoby, protože jiný než takový proces by mohl být stěží označen za spravedlivý. Nutnost pečlivého dodržování obžalovací zásady poté plyne z požadavku na nestranný soud, neboť soud, který současně plní i roli obžaloby z logiky věci nemůže být nestranný.

Oproti shora uvedeným požadavkům, které Úmluva klade na všechna soudní řízení, rozšiřuje čl. 6 okruh garantovaných práv pro ty, kdož jsou obviněni z trestného činu. Dlužno podotknout, že podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva spadá do vymezení trestního obvinění i řízení vedená podle jiných procesních předpisů než podle trestního řádu.⁴⁶

Těm, kdo jsou obviněni z trestného činu, garantuje Úmluva v rámci práva na spravedlivý proces následující práva:

- a) právo na seznámení s podstatou obvinění
- b) právo na přiměřený čas a možnosti k přípravě obhajoby

⁴⁶ Evropský soud pro lidská práva vymezil v rozsudku Engel a ostatní proti Nizozemsku kritéria, při jejichž splnění spadá dané řízení sankční povahy do rámce trestního obvinění. Uvedená základní judikatura Evropského soudu pro lidská práva, vymezující tzv. Engelova kritéria, sice určuje rozsah působnosti čl. 6 odst. 2 a 3 Úmluvy, nicméně z hlediska tématu této práce jej není třeba blíže rozebírat.

- c) právo na obhajobu osobní nebo za pomoci zvoleného nebo poskytnutého obhájce
- d) právo na výslech svědků a na dosažení předvolání těchto svědků
- e) právo na tlumočníka.

Z hlediska garantovaného práva na spravedlivý proces s kontradiktorními prvky je důležité zejména právo garantované čl. 6 odst. 2 písm. d) Úmluvy, které garantuje právo na kontradiktornost řízení v průběhu dokazování. Toto právo má zásadně dvě složky, a to:

- právo na navrhování důkazů ve formě výslechu svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek, jako svědků proti sobě, a
- právo na provedení kontradiktorních výslechů svědků v neprospěch obviněného.

Ve vnitrostátní aplikaci Úmluvy má první složka tohoto práva význam v tom, že při respektování v českém trestním právu obecně uznávané zásady, že je to soud, který rozhoduje o tom, které důkazy provede a které nikoliv, musí být každé zamítnutí důkazního návrhu obhajoby v konečném rozhodnutí daného soudu řádně a přesvědčivě zdůvodněno.

Druhá složka tohoto práva se odráží v požadavku, aby každý ze svědků v neprospěch obviněného byl před soudem vyslechnut za přítomnosti obviněného nebo jeho obhájce, jimž musí být dána možnost svědkovi položit otázku, nebo se k jeho výpovědi jinak vyjádřit. Poněkud nekompatibilní s touto druhou složkou předmětného práva je ovšem poměrně silné postavení přípravného řízení podle českého trestního řádu, který často umožňuje použít nekontradiktorně provedené důkazy z řízení přípravného, např. z doby, kdy obviněný ještě nebyl zastoupen obhájcem, anebo ještě z doby, kdy trestní stíhání proti obviněnému ještě nebylo zahájeno⁴⁷. Samostatnou kapitolu poté tvoří použití výpovědí svědků s utajenou totožností, u nichž je zamezen přístup obhajoby k osobním a jiným údajům.

Vlastní rozhodovací praxe Evropského soudu pro lidská práva však oproti garancím, které vyplývají z textu Úmluvy samotného, tyto garance podstatně rozšiřují. Tak

⁴⁷ Např. výslechy svědků provedené jako tzv. neodkladný nebo neopakovatelný úkon podle § 158a tr.ř.

například v rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ve věci Barbera, Messegue a Jabardo proti Španělsku bylo vysloveno na podkladě existence principu presumpce neviny, který je garantován v čl. 6 odst. 2, že soudní osoby při výkonu svých funkcí nesmějí vycházet ze svého předběžného přesvědčení o vině obviněného, jakož i to, že důkazní břemeno musí spočívat na obžalobě a jakákoliv pochybnost musí být vyložena ve prospěch obviněného. Z tohoto pohledu se zdá poměrně problematické důsledné lpění na vázanosti soudu vyhledávací zásadou, jakož i stále poměrně silné postavení řízení přípravného stejně jako některé v této práci později rozebrané instituty (zejména trestní příkaz), tak jak jsou upraveny českým trestním právem procesním.

V rozhodovací činnosti Evropského soudu pro lidská práva je princip kontradiktornosti dlouhodobě považován za jednu z hlavních záruk spravedlivého procesu⁴⁸. Tento princip je stejně jako princip rovnosti zbraní složkou širšího pojmu „spravedlivý proces“, který zahrnuje též základní právo na kontradiktorní charakter trestního řízení. Způsob naplnění těchto požadavků je ponecháván vnitrostátnímu zákonodárství, nicméně zvolená metoda musí zaručit, že protistrana bude seznámena s předloženými vyjádřeními a bude mít skutečnou možnost komentovat je⁴⁹. Rozhodovací činnost Evropského soudu pro lidská práva umožňuje také použít proti obviněnému výpověď pořízenou v přípravném řízení, ale vyžaduje se, aby obviněný měl přiměřenou a dostatečnou možnost popírat svědectví proti sobě a vyslýchat jeho autora v době výpovědi nebo později⁵⁰. Odsouzení se nesmí výlučně nebo v rozhodující míře zakládat na výpovědích osoby, kterou obžalovaný nemohl vyslýchat nebo nechat vyslýchat ani ve stádiu vyšetřování, ani během soudního jednání⁵¹.

Právo na kontradiktornost procesu tedy Evropský soud pro lidská práva dovodil i z požadavku na dodržování principu presumpce neviny. Jak ovšem již bylo řečeno, Úmluva garantuje některá práva na prvky kontradiktornosti výslovně. Jde o právo na kontradiktornost dokazování v podobě práva vyslýchat nebo dát vyslýchat svědky proti sobě. Jde o jednu ze základních částí zásady rovnosti zbraní v trestním procesu, která byla ostatně garantována již dříve v rámci mezinárodního paktu o občanských a mezinárodních právech, který v čl. 14 odst. 3 písm. e) dával každému obviněnému z trestného činu velmi podobný rozsah práv na kontradiktorní dokazování. V případě

⁴⁸ Kamasinski v. Rakousko, 1989

⁴⁹ Brandtstetter v. Rakousko, 1991

⁵⁰ Asch v. Rakousko, 1991; Isgrò v. Itálie, 1991; Lüdi v. Švýcarsko, 1992

⁵¹ Lucà v. Itálie, 2001

Unterpertinger proti Rakousku vytkl Evropský soud pro lidská práva rakouskému soudu, že založil odsouzení ve věci ublížení na zdraví na písemných policejních výpovědích z přípravného řízení za situace, kdy svědci odepřeli vypovídat před soudem, a k odsouzení došlo po přečtení jejich policejních výpovědí. Ve věci Kostowski proti Nizozemsku bylo trestnímu soudu vytčeno, že neumožnil obviněnému zpochybnit a vyslýchat svědky, které soud vyslýchal jako svědky anonymní. V tomto rozhodnutí Evropský soud pro lidská práva jednoznačně uvedl, že v principu všechny důkazy musí být provedeny v přítomnosti obviněného při veřejném zasedání soudu s možností kontradiktorního zpochybnění (*adversarial argument*). Doplnil nicméně, že není vyloučeno použít výpovědi z přípravného řízení (*pre-trial stage*), ovšem za podmínky, že práva obhajoby byla při jejich pořízení zachována. Protože v daném případě byly při zasedání soudu čteny výpovědi, které byly pořízeny policií v nepřítomnosti obviněného a jeho obhájce, rozhodl Evropský soud pro lidská práva o porušení čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy. Právo na kladení otázek a právo očekávat jejich zodpovězení pak akcentoval Evropský soud pro lidská práva v rozhodnutí ve věci Laukkanen a Manninen proti Finsku (šlo o odmítnutí svědka – policisty odpovídat na otázky obhajoby ve vztahu k detailům policejní akce).

Ve vztahu k českému trestnímu řízení jsou velmi podstatná rozhodnutí ve věci Breughoven proti České republice a Krasniki proti České republice. V prvním z těchto rozsudků Evropský soud pro lidská práva rozhodoval stížnost v trestní věci, která měla pro obvyklé způsoby českého trestního řízení poměrně charakteristický průběh. Ve věci byla slyšena celá řada svědků v přípravném řízení bez přítomnosti stěžovatelova obhájce⁵². Ve fázi řízení před soudem již nebylo možno tyto osoby vyslechnout znovu, proto byly pořízené výpovědi před soudem přečteny (formálně zcela v souladu s § 211 odst. 2 písm. a, b tr. řádu) a na základě těchto výpovědí byl stěžovatel odsouzen. Soud nevyslyšel argumenty České republiky spočívající v tom, že je třeba vzít v úvahu veřejný zájem na potrestání velmi závažného trestného činu, ze kterého byl stěžovatel obviněn, a rozhodl jednomyslně o tom, že byl porušen čl. 6 odst. 1, 3 písm. d) Úmluvy. Druhý z těchto rozsudků se zabýval otázkou použitelnosti výslechu anonymních svědků a kritizoval český soud za to, že pro anonymizaci těchto výslechů nebyl ve spise podchycen žádný závažný důvod. I když tedy obecně soud připustil, že za určitých okolností mohou být dány výjimky z principu povinného kontradiktorního výslechu

⁵² Šlo o svědecké výslechy pořízené před zahájením trestního stíhání jako neodkladné a neopakovatelné úkony.

svědka ve fázi řízení před soudem, shledal v daném případě, že k tomu podmínky dány nebyly, a upozornil, že obviněný i v případě použití výpovědi anonymního svědka musí mít právo testovat věrohodnost tohoto svědka.⁵³

Ve vztahu k tématu této práce lze na uvedených rozsudcích demonstrovat slabé stránky současného trestního procesu, spočívající zejména ve velmi silném přípravném řízení a široké možnosti použít zde pořízené důkazy získané nekontradiktorně i v řízení před soudem (viz zejména § 211 tr. řádu). Evropský soud pro lidská práva zatím neměl možnost řešit otázky spojené s velmi silným zakotvením vyhledávací zásady v rámci řízení před soudem. Proto lze o tom, zda aktuální koncepce soudní fáze českého trestního řízení splňuje požadavky na spravedlivost řízení a nestrannost soudu z hlediska Úmluvy, jen spekulovat.

⁵³ K tomu viz též rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci Doorson proti Nizozemsku, van Mechelen a další proti Nizozemsku, Kok proti Nizozemsku a Visser proti Nizozemsku

3.2 Ústavní pořádek ČR a judikatura Ústavního soudu ČR

Principy uvedené v předchozí kapitole o judikatuře Evropského soudu pro lidská práva jsou pochopitelně použitelné i vnitrostátně, protože celá Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod je součástí právního řádu České republiky, a považují se i za součást ústavního pořádku.⁵⁴ Některá podstatná práva a svobody, související s trestním řízením a soudním řízením obecně, jsou však garantována i další součástí ústavního pořádku České republiky – Listinou základních práv a svobod. V této souvislosti je zapotřebí zmínit zejména práva garantovaná v článku 40 Listiny, který zakotvuje zásadu presumpce neviny, právo na obhajobu osobní nebo na obhajobu prostřednictvím obhájce, právo na odepření výpovědi, zásadu *ne bis in idem* a zásadu použití příznivějšího znění trestního zákona. Na trestní řízení se pochopitelně také vztahují obecná práva podle článku 37 odst. 3 Listiny, podle něhož všichni účastníci jsou si v řízení rovni, a článku 38 odst. 2 Listiny, podle něhož má každý právo, aby byla věc v jeho přítomnosti projednána veřejně a aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům. Dalšími důležitými garantovanými právy jsou ta, uvedená v článku 8, v článku 10 odst. 1, v článku 12 a v článku 13 Listiny.

Právo na kontradiktorní trestní proces jako takové výslovně Listina, podobně jako Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, negarantuje. Existenci tohoto práva lze však dovodit právě ze shora citovaných článků za použití jejich vzájemného výkladu. Garantuje-li však Listina, že všichni účastníci jsou si v řízení rovni, pak při aplikaci této zásady na řízení trestní je třeba dovodit, že Ústava garantuje trestní řízení, v němž je zachovávána zásada rovnosti zbraní, musí současně jít o řízení, v němž je respektována presumpce neviny (článek 40 odst. 2 Listiny) a v němž je prováděno kontradiktorní dokazování (článek 38 odst. 2 Listiny).

Obsah základních práv garantovaných ústavním pořádkem ČR je pochopitelně předmětem konstantního vykládání existence a rozsahu základních práv Ústavním soudem České republiky v rámci jeho rozhodovací praxe. Judikatura Ústavního soudu České republiky vztahující se k tématu této práce je poměrně bohatá a otázkám kontradiktornosti řízení i provedení jednotlivých důkazů se Ústavní soud České republiky věnuje v zásadě od doby svého vzniku v roce 1993 – za snad první rozhodnutí

⁵⁴ čl. 10 Ústavy ČR a čl. 1 odst. 2 Ústavy ČR za použití výkladu, použitého Ústavním soudem ČR, vyhlášeného pod č. 403/2002 Sb.

na toto téma je možno považovat nález ve věci ústavní nekonformity institutu anonymního svědka.⁵⁵

Používá-li Ústavní soud České republiky termín kontradiktornost řízení, navazuje na obsah tohoto pojmu tak, jak je pojmán Evropským soudem pro lidská práva. V rozhodovací činnosti Ústavního soudu České republiky se méně často objevuje termín „kontradiktornost“ jako označení určitého typu trestního řízení při úvaze o celkové koncepci trestního procesu, i taková rozhodnutí je však možno nalézt.

Ústavní soud České republiky ve své praxi řešil často otázku, kdy je zachována zásada kontradiktornosti při provádění konkrétního důkazu, zejména pak výslechu svědka. Požadavek kontradiktornosti výslechu je konstantně vymezen tak, že osoba obviněná z trestného činu musí mít možnost osobně být přítomna svědecké výpovědi, a to za účelem umožnit obžalovanému vznášet protiargumenty a protinávrhy, přičemž jednání musí být vedeno tak, aby obviněná osoba byla seznámena s předloženými důkazy a aby jí bylo umožněno jednotlivé důkazy ověřovat, komentovat a vyvracet.⁵⁶ Přezkum zachování těchto práv je možno označit za jednu z nejčastějších ingerencí Ústavního soudu České republiky do trestního řízení společně s přezkumem tzv. opomenutých důkazů.

K celkové koncepci trestního řízení v právním státě se pak Ústavní soud České republiky vyjádřil v nálezu, který se zabýval ústavní konformitou institutu stížnosti pro porušení zákona, podávané ministrem spravedlnosti v neprospěch obviněného.⁵⁷ Ústavní soud České republiky zde připomněl východiska dosavadní právní úpravy trestního práva procesního, přičemž v historických souvislostech zdůraznil, že počínaje rokem 1950 došlo k opuštění předchozí koncepce demokratického trestního procesu a převzetí koncepce totalitní podle sovětského vzoru. Za vůdčí zásadu trestního řízení v právním státu označil zásadu akuzační, používanou již od doby osvícenectví, a jejím důsledkem institucionální oddělení procesních funkcí přípravy a podání obžaloby a rozhodování o vině a trestu mezi různé procesní subjekty. Z principu rovnosti účastníků trestního řízení, vyplývajícího z článku 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, článku 96 odst. 1 Ústavy ČR a článku 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a

⁵⁵ Nález pléna Ústavního soudu ČR sp.zn. Pl. ÚS 4/94 ze dne 12. 10. 1994

⁵⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 6. 6.2006, sp. zn. IV. ÚS 335/05

⁵⁷ Nález pléna Ústavního soudu ČR sp.zn. Pl.ÚS 15/01 ze dne 31. 10. 2001

základních svobod pak Ústavní soud České republiky vyvodil, že součástí celkové koncepce demokratického trestního procesu musí být i zásada kontradiktornosti řízení.⁵⁸

K této zásadě se pak blíže vyjádřil při rozhodování v souvislosti s hodnocením povahy vyjádření státního zástupce v řízení o mimořádném opravném prostředku⁵⁹, kdy upozornil, že z doslovného textu zákonných ustanovení by se sice mohlo zdát, že v řízení před soudem žalobu zastupuje jak státní zástupce tak i soud, ale že vzhledem k neustálému posilování zásady kontradiktornosti trestního procesu nelze učinit jiný závěr, než že žalobu zastupuje jen státní zástupce, a soud vždy musí vzít v úvahu jeho úlohu jako žalující strany řízení a přistupovat vzhledem k tomu co nejzdrženlivěji k jeho návrhům v řízení.

Na stranu druhou ovšem Ústavní soud České republiky označil zásadu kontradiktornosti za sice významnou, ale nikoliv jedinou zásadu trestního řízení, a připustil, že může dojít ke kolizi zásady kontradiktornosti řízení i zásady rovnosti zbraní s jinými uznávanými a legitimními zásadami trestního řízení, jmenovitě se zásadou vyhledávací, zásadou hospodárnosti a zásadou rychlosti řízení. Připustil proto, že obě citované zásady mohou být v některých stádiích řízení (zejména v řízení přípravném) dočasně omezeny, musí však být dodržen princip proporcionality.⁶⁰ Tento názor Ústavního soudu České republiky je třeba považovat za velmi důležitý, ba dokonce stěžejní, protože ke střetávání jednotlivých základních zásad trestního řízení dochází v každodenní trestní praxi prakticky neustále. Navíc při hodnocení tohoto právního názoru je možno učinit závěr, že zásada kontradiktornosti řízení a zásada rovnosti zbraní, jakožto zásady vyplývající přímo z ústavního pořádku, by měly mít ve střetu s ostatními zásadami trestního řízení v podstatě prioritní charakter a jejich omezení si lze představit jen tam, kde není možné vytvořit předpoklady pro jejich široké a reálné uplatnění, jako například právě v přípravném řízení. Na druhou stranu pro řízení před soudem mají být tyto zásady podle Ústavního soudu České republiky prosazovány nejúplněji, protože se právě v této fázi trestního řízení rozhoduje o nejdůležitějších meritorních otázkách trestního řízení – o vině a trestu.

⁵⁸ Nález pléna Ústavního soudu ČR sp.zn. Pl.ÚS 15/01 ze dne 31. 10. 2001

⁵⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 20. 9.2006, sp. zn. I. ÚS 553/05

⁶⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 17. 6.2004, sp. zn. III. ÚS 239/04

4 Kontradiktorní projevy v řízení před soudem

Staré přísloví praví, že pravda se rodí ve sporu. Smyslem trestního řízení a jeho soudní fáze je přitom vždycky pravdu nalézt, ať již jde o kterýkoliv z právem rozeznávaných typů pravdy, tj. pravdy formální nebo materiální. Hlavní líčení, jakožto pravděpodobně nejzásadnější část celého trestního řízení, je povoláno právě k naplnění tohoto zásadního smyslu trestního procesu. Fáze trestního řízení, které mu předcházejí, mají být svojí podstatou především fázemi přípravnými, a fáze které mu následují, jsou především fázemi přezkumnými a fázemi vykonávacími. Současně všechny fáze trestního řízení se již ze samotné podstaty vyznačují výrazně menší mírou kontradiktornosti oproti fázi hlavního líčení.

Způsob vyhledání pravdy soudem v průběhu hlavního líčení je úzce spojen s tím, jakou zásadou je při tomto nalézání soud vázán. České trestní právo procesní je v podstatě stále vázáno zásadou materiální pravdy, přičemž v právní teorii je tento pojem používán tak, jak byl v historii formulován zejména u Storcha a dalších klasiků 19. a 20. století (např. Glassera)⁶¹, velký vliv při vývoji této zásady měla i marxistická filozofická představa o tom, že člověk je vždy schopen materiální pravdu zjistit, kterážto formovala české trestní řízení v období let 1948 - 1989. V důsledku toho je chování soudu v českém trestním řízení při nalézání pravdy stále v převažující míře ovládáno zásadou vyhledávací, což je v přímé opozici např. proti spornému občanskému soudnímu řízení, v němž platí zásada projednací, a kde je proto zjišťována tzv. formální pravda, v rámci čehož může vzít soud za prokázané i to, na čem se strany shodly. Pro trestní řízení je takový postup vyloučen, výjimkou je pouze postup soudu v hlavním líčení, konaném na podkladě návrhu na potrestání, kde může soud dotazem na strany zjistit skutečnosti mezi nimi nesporné. Dlužno podotknout, že lpění na zásadě materiální pravdy a na důsledné aplikaci zásady vyhledávací má podstatný vliv na délku a složitost trestního řízení.

V této souvislosti je zajímavé, že k důslednému uplatňování vyhledávací zásady se mnohdy přiklání i autoři, pocházející z advokátního prostředí, které jinak často volá

⁶¹ Vantuch P.: Obhajoba obviněného, 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 85

po stále více kontradiktorním trestním procesu⁶². Tak například P. Vantuch uvádí, že v případě, že obžalovaný odvolá své doznání, které učinil v přípravném řízení, musí se soud pokusit zjistit, kdy vypovídal pravdivě, a musí žádat od obžalovaného vysvětlení této zásadní změny. Z pohledu autora této práce ovšem není důvodu, proč by se v takovém případě těmito otázkami nemohl v rámci svého oprávnění klást obviněnému dotazy zabývat státní zástupce, zatížený povinností prokazovat vinu, nebo obhájce tohoto obviněného (pokud jej má). Vantuchem navrhovaný přístup soudu v konečném důsledku znamená, že soud takovýmto vyhledáváním (které je navíc jednoznačně zaměřené proti obžalovanému) vlastně nahrazuje činnost státního zástupce, což může nejen u samotného obžalovaného vyvolat pochybnosti o nestrannosti soudu⁶³.

V přípravném řízení je kontradiktornost v podobě soupeření stran omezena jen na jeho vybrané části, jakými je např. řízení o návrhu státního zástupce na vzetí obviněného do vazby. Kontradiktorní prvky ve smyslu zvýšené aktivity stran lze také nalézt v právech obhajoby (nebo poškozeného) při výslechu svědků či znalců v přípravném řízení, kdy touto kontradiktorností je podmíněna použitelnost těchto výslechů před soudem; uplatněním zásady kontradiktornosti v přípravném řízení ovšem klesá kontradiktornost v řízení před soudem, a proto by nemělo být příliš časté a žádoucí. Jinak je ovšem přípravné řízení typickým řízením inkvizičním, jehož účelem je soustředěnou činností jediného orgánu činného v trestním řízení (typicky policejní orgán) za dohledu jiného orgánu činného v trestním řízení (státní zástupce) shromáždit potřebné množství informací a materiálů pro podání obžaloby nebo pro samotné řízení před soudem.

Řízení opravná se také vyznačují určitou mírou kontradiktornosti, která je nejvýznamnější zejména v odvolacím a dovolacím řízení, v nichž, stejně jako v hlavním líčení, stojí proti sobě strany trestního řízení vyjadřující svá stanoviska, ovšem stěžejním obsahem těchto řízení je přezkum činnosti justičního orgánu nižšího stupně orgánem stupně vyššího, který může, ale nemusí mít svůj původ v argumentaci těchto proti sobě stojících stran.

Vykonávací typy řízení jsou poté nejspíše nejméně kontradiktorními typy řízení, které český trestní proces zná. Například řízení o nařízení výkonu trestu je řízením

⁶² např. Bruna E.: Kontradiktornost v trestním řízení v podmínkách trestního procesu, Karlovarská Právní revue 3/2012

⁶³ Vantuch P.: Obhajoba obviněného, 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, str.442

prakticky zcela bez ingerence stran (pomineme-li například řízení o odkladu výkonu trestu odnětí svobody zahájené z podnětu odsouzeného) a určitá kontradiktornost se dá nalézt snad jen v řízeních o podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nebo o podmíněném upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti. I zde se však jedná o řízení, v nichž soud postupuje z úřední povinnosti (byť třeba z podnětu některé ze stran trestního řízení) a v zásadě se chová jako orgán zjišťující z úřední povinnosti určité skutečnosti a volící na základě nich další postup.

Hlavní líčení oproti těmto vypočteným typům a fázím trestního řízení proto je a z podstaty věci musí být tou nejkontradiktornější částí trestního řízení. To kromě nesporných praktických výhod situace, kdy strany trestního řízení předkládají soudu k posouzení svá tvrzení a důkazy o nich, čímž je soud do jisté míry osvobozen od aktivní míry vyhledávání rozhodných skutečností, vyžaduje zejména stále výraznější požadavek na celkovou spravedlivost trestního procesu, která je obsažena v základních zásadách právního státu. Jak již bylo zmíněno, uvedený požadavek se v českých podmínkách objevuje od změny společenského uspořádání po roce 1989, kdy rozhodnutí českých justičních orgánů ve všech trestních začala být předmětem přezkumu jednak ze strany mezinárodních institucí (zejména Evropského soudu pro lidská práva) a jednak ze strany vnitrostátního ústavního soudnictví, reprezentovaného nejprve Ústavním soudem ČSFR a později Ústavním soudem ČR.

V zásadě je možno konstatovat, že v současnosti je již obvyklým takový náhled na vlastnosti té fáze trestního řízení, v němž dochází k nalézání pravdy (tedy v českém řízení na vlastnosti hlavního líčení), že trestní řízení je tím spravedlivější, čím je tato fáze řízení kontradiktornější. Tomu odpovídá i snaha zákonodárce kontradiktornost hlavního líčení dále prohlubovat, jak bude popsáno v dalších částech této práce.

4.1 Úloha soudu v hlavním líčení

Jak bylo již řečeno výše, je hlavní a v zásadě jedinou úlohou hlavního líčení nalézt pravdu o spáchání trestného činu a potrestat takto případně zjištěného pachatele této trestné činnosti. To je samozřejmě z podstaty věci při existenci zásady presumpce nevinny vyhrazeno soudu jakožto orgánu moci soudní, který je jediný oprávněn konstatovat existenci či neexistenci určitých skutečností, které podle něho byly či nebyly prokázány. § 2 odst. 5 tr. řádu ukládá všem orgánům činným v trestním řízení, (podle současné koncepce tedy i soudu v hlavním líčení) aby postupoval za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jeho rozhodnutí. Soudu uvedené ustanovení tr. řádu ovšem navíc ukládá, aby sám doplnil dokazování v rozsahu potřebném pro své rozhodnutí, byť současně konstatuje, že státní zástupce je před soudem povinen dokazovat vinu obžalovaného. Jinými slovy i po pokusech zákonodárce prohloubit míru kontradiktornosti hlavního líčení, není soud ani po těchto změnách zbaven odpovědnosti za správné a úplné zjištění skutkového stavu. V tomto směru zůstaly pokusy zákonodárce poněkud na půli cesty, což bude ovšem podrobněji rozebráno později.

Podle J. Fenyka je současné znění ust. § 2 odst. 5 tr. řádu poněkud rozporuplné. Na jednu stranu podle něho uvedené ustanovení potvrzuje závaznost zásady materiální pravdy, neoddělitelně spjatou se zásadou vyhledávací a zásadou oficiality, přičemž vzápětí zdánlivě naznačuje určitý posun od materiálního důkazního břemene ve prospěch důkazního břemene formálního⁶⁴. Současnou právní úpravu v této souvislosti označuje Fenyk za polovičatou, a to v důsledku existence náznaku neúplné závaznosti zásady vyhledávací bez změny koncepce kontinentálního trestního řízení (bez jednoznačně stanovených procesních důsledků neunesení formálního důkazního břemene). Tento Fenykův závěr, že takto pojatá právní úprava snažící se o určitý odklon od materiálního důkazního břemene k důkaznímu břemenu formálnímu změnu praxe přinese jen stěží, se ukazuje právě s přihlédnutím k poznatkům z praxe jako naprosto správný.⁶⁵

⁶⁴ Za materiální důkazní břemeno bývá označován zájem všech orgánů činných v trestním řízení včetně soudu na zjištění skutkového stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti, ovšem řada teoretiků trestního procesu pojem „důkazní břemeno“ vůbec nepovažuje za vhodný.

⁶⁵ Císařová D., Fenyk J., Gřivna T. a kol.: Trestní právo procesní, 5. vyd. Praha: ASPI, 2008, str. 288

V každém případě ovšem je ze současné právní úpravy jednoznačně patrné, že soud má stále odpovědnost za úplnost a celistvost dokazování, což vede k závěru, že české trestní řízení je stále svou podstatou procesem rázu inkvizičního s určitými kontradiktorními prvky, více či méně převzatými z jiných právních systémů. Dlužno ovšem podotknout, že těmito svými vlastnostmi se české právo procesní neodlišuje od některých procesních systémů evropských zemí v trestních věcech, např. od úpravy německé či francouzské.

Soud tak má v současném českém trestním procesu v rámci hlavního líčení stále celou řadu oprávnění, která i nadále odpovídají inkvizičnímu (či kontinentálnímu) charakteru českého trestního řízení. Jedná se zejména (kromě samozřejmých oprávnění pořádkového rázu) o oprávnění účastnit se aktivním způsobem dokazování. Ze znění § 207 odst. 1 tr. řádu je patrné, že právo vyslechnout obžalovaného k obsahu obžaloby je vyhrazeno právě soudu. Provádění důkazu výslechem svědka, znalce nebo čtením listiny by mělo být podle současné právní úpravy vyhrazeno stranám, ust. § 215 odst. 1 tr. řádu však i nadále konstatuje, že strany trestního řízení mají právo vyslýchaným se souhlasem předsedy senátu klást otázky, a to zpravidla tehdy, když předseda senátu své dotazy skončil a když už nemají otázek členové senátu. Dochází tedy ke kolizi tohoto ustanovení s ustanovením § 180 odst. 3 tr. řádu, které jinak vychází z toho, že důkazy mají být prováděny zejména stranami. I uvedená nejasnost této právní úpravy přispívá k tomu, že soudní praxe i po více než 10 letech od zavedení tohoto znění zákonné úpravy uvedený postup nepřijala a inkviziční charakter hlavního líčení, tak charakteristický pro trestní řízení před rokem 1989, přetrvává i v současné době.

Výše uvedená odpovědnost soudu za úplné a správné dokazování má pochopitelně na soudní osoby vykonávající tyto pravomoci i určitý psychologický účinek. V soudní praxi tak nevymizel pocit odpovědnosti soudu za úplnost a správnost dokazování výsledek trestního řízení samotného a řada soudních osob má i nadále právní úpravou posilovaný proces, že je to soud, který nese jakési důkazní břemeno a který je povinen zjišťovat materiální pravdu; její nezjištění je vnímáno jako neúspěch soudního řízení - v té souvislosti nelze nezmínit nalézacími soudy často ve zprošťujících rozsudcích používanou floskuli typu „v této důkazní situaci soudu nezbylo, než obžalovaného zprostit obžaloby...“ Podobně úlohu soudu vnímá veřejnost a v zásadě stejný je i mediální obraz úlohy soudu – vždyť velmi často lze ve sdělovacích prostředcích zaslechnout, co se stane, „neprokáže-li soud obžalovanému vinu“ nebo informaci o tom,

že soud začne toho a toho dne „rozplétat“ určitou kauzu. Vázanost soudu vyšetřovací zásadou je tak hluboce zakořeněna nejen v myslích justičních profesionálů, ale i v právním vědomí laiků.

V hlavním líčení, na rozdíl od úpravy řízení přípravného, platí příkaz objektivit dokazování jen pro soud. Zatímco v přípravném řízení musí orgány činné v trestním řízení dokazovat skutečnosti svědčící jak ve prospěch, tak i v neprospěch obviněného, v hlavním líčení je státní zástupce povinen dokazovat vinu obviněného. Pouze u samotného soudu je příkaz objektivit dokazování zachován. P. Šámal v této souvislosti cituje určité pochybnosti nad objektivitou státního zástupce, u nichž hrozí vznik tzv. obžalovací úchytky, tj. snaha shromažďovat toliko usvědčující důkazy⁶⁶. Lze ovšem položit i otázku, zda tímto psychologickým jevem nemůže být zasažen také s vyšetřovacím spisem detailně seznámený soud, jehož tíží odpovědnost za obsah rozhodnutí a úplnost dokazování. Snaha zapojit soud do iniciativního dokazování je obvykle zdůvodňována tím, že obviněný je v trestním řízení slabší stranou a je třeba jeho postavení posílit právě důkazní aktivitou soudu. Praxe ovšem ukazuje, že námitky proti vázanosti soudu zásadou vyhledávací v hlavním líčení ohrožuje objektivitu soudcovského rozhodování. v této souvislosti je třeba citovat Šámalův názor, že soudce, který je povinen sám vyhledávat a provádět důkazy, si těžko zachová nadhled, nezbytný pro objektivní hodnocení, a vůči důkazům, které sám (někdy s velkými obtížemi) opatří, je málo kritický⁶⁷.

Podle Šámala také musí mít soud při studiu spisu a přípravě hlavního líčení vždy na paměti, že vina obžalovaného musí být vždy úplně a nepochybně prokázána (zásada presumpce nevinu) a musí se vyvarovat toho, aby si jen na základě obžaloby a důkazů obsažených ve spise vytvořil zásadní názor na vinu či nevinu obžalovaného. Tento požadavek je pak o to těžší pro soudce, který na základě obsahu spisu vydal trestní příkaz (o němž bude pojednáno později). Z čistě psychologického hlediska nelze od takového soudce již očekávat, že se dokáže oprostít v případě podání odporu proti trestnímu příkazu svého již dříve vyjádřeného názoru na věc, a je proto velkým nedostatkem současné právní úpravy, že takový soudce není bez dalšího z rozhodování vyloučen pro podjatost.

⁶⁶ Musil J., Kratochvíl V., Šámal P. a kol.: Kurz trestního práva. Trestní právo procesní. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, str. 37

⁶⁷ tamtéž, str. 140

S mírou kontradiktornosti hlavního líčení je též úzce spjata otázka vztahu předsoudního a soudního stádia trestního řízení, jinými slovy vztah mezi důkazy opatřenými v přípravném řízení a v hlavním líčení, zejména pokud jde o jejich použitelnost v pozdější fázi řízení a o hodnocení těchto důkazů navzájem, dojde-li mezi nimi k rozporu. Teorie rozlišuje tři základní koncepce tohoto vztahu:

1. pojetí přípravného řízení jako řízení silného ve smyslu určité „generální zkoušky“ na hlavní líčení, které bývá označováno jako reziduum kontinentálního inkvizičního procesu.
2. pojetí hlavního líčení jako těžiště dokazování a v návaznosti na to slabé přípravné řízení, které má žalobci jen poskytnout podklad pro rozhodnutí, zda má obžalobu podat, či nikoliv. Toto pojetí bývá označováno jako atribut anglo-amerického adverzárního procesu.
3. Tzv. „*třetí koncepce*“ v níž je hlavní líčení sice těžištěm dokazování, zůstává ovšem relativně silné přípravné řízení, byť deklarované jako pomocné stádium.⁶⁸

Z potřeby zjistit skutkový stav bez důvodných pochybností vyplývá podle P. Šámala, že v návaznosti na důkazní aktivitu stran musí soud bez návrhu a i tehdy, pokud tomu strany nepřikládají žádnou váhu, provést důležité důkazy potřebné pro rozhodnutí. Naproti tomu návrh strany na provedení důkazu smí soud odmítnout jen tehdy, je-li jisté, že takový důkaz nemůže být přínosem ke zjištění skutkového stavu a tím k nalezení pravdy. v této souvislosti vyvstává otázka, zda soud může odmítnout návrh strany na provedení důkazu tehdy, pokud by takový důkaz přínosem být mohl, nicméně skutková zjištění již vyplývají z dokazování provedeného na návrh strany druhé (např. soud vyslechne na návrh státního zástupce dva svědky přítomné trestnému činu a obviněný navrhne výslech svědka třetího). Z pohledu autora této práce má-li být proces před soudem skutečně kontradiktorní a spravedlivý, takový důkazní návrh zamítnut být nemůže, dlužno ovšem podotknout, že se to v praxi často stává s odkazem na nadbytečnost navrhovaného důkazu.

V této souvislosti se nelze nezmínit o současné slovenské právní úpravě, která vykazuje ještě významnější vliv *common law* modelu na kontinentální koncepci v rámci

⁶⁸ Musil J., Kratochvíl V., Šámal P. a kol.: Kurz trestního práva. Trestní právo procesní. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, str. 519

nového slovenského trestního řádu. O tom však bude pojednáno v samostatné kapitole, věnované komparaci zahraničních právních úprav.

4.2 Úloha státního zástupce v hlavním líčení

Okamžikem, kdy státní zástupce podá ve věci obžalobu, dochází u něho k podstatné změně jeho postavení. Zatímco v předcházejícím přípravném řízení je státní zástupce (nekoná-li sám ve vymezených případech vyšetřování) prakticky výhradně orgánem dozorovým a přezkumným, stává se od okamžiku podání obžaloby státní zástupce stranou trestního řízení, ohledně níž musí platit zásada rovnosti zbraní vyplývající ze zásad spravedlivého procesu. Jde o změnu velmi podstatnou. Zatímco v předchozí fázi trestního řízení státní zástupce je orgánem, který nezřídka rozhoduje o opravných prostředcích obviněného, o jeho návrzích na propuštění z vazby, nebo který k jeho žádosti přezkoumává autoritativně postup policejního orgánu, dostává se podáním obžaloby alespoň formálně do pozice subjektu obdobných práv a povinností, jako je obviněný, tj. do pozice někoho, kdo může soudu podávat rozličné návrhy a podněty k dalšímu postupu, kterým však nemusí být vždy vyhověno. V řízení před soudem by měl být státní zástupce tzv. *dominus litis* (pán sporu). Procesní postavení státního zástupce v řízení před soudem musí být zásadně rovné s obžalovaným (zastoupeným případně obhájcem). Podle P. Šámala jen takové uspořádání trestního procesu umožňuje úplné a všestranné objasnění věci, a tím napomáhá ke spravedlivému rozhodnutí⁶⁹.

V souvislosti s tím, jak se zásada kontradiktornosti promítá do činnosti státního zástupce při podání obžaloby (které zásadně mění jeho postavení) je třeba uvést, že někdy bývá kritizováno, že od novely trestního řádu provedené zákonem č. 283/1993 Sb. již státní zástupce není povinen v odůvodnění obžaloby uvádět argumenty obhajoby a vypořádat se s nimi, zatímco za předchozí právní úpravy obžaloba musela obsahovat i obhajobu obviněného a argumentaci státního zástupce o tom, jak se s touto obhajobou státní zástupce vypořádal. Například P. Vantuch uvádí, že tento právní stav porušuje rovnost strany obžaloby a strany obhajoby tím, že jen obžaloba obsahující argumentaci státního zástupce o tom, tím konkrétně je dle jeho názoru obhajoba obviněného vyvrácena, může být důsledným základem pro soupeření procesních stran v řízení před soudem při rovnosti zbraní obou stran. S tímto názorem však autor této práce

⁶⁹ Musil J., Kratochvíl V., Šámal P. a kol.: Kurz trestního práva. Trestní právo procesní. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, str. 128

nesouhlasí. Má-li být řízení před soudem skutečně kontradiktorní, pak není možné na kontradiktorně se chovající straně požadovat, aby ve svém procesním podání povinně a preventivně uváděl argumenty druhé strany a vyvracel je. Je-li záhodno, aby se argumentace obhajoby výrazně projevila ve spise v souladu se zásadou *non est in acta, non est in mundo*, může obhájce již za současné právní úpravy zpracovat za obviněného písemné vyjádření k obžalobě a kontradikce stran může proběhnout v ústní formě při hlavním líčení. Změnu navrhovanou Vantuchem⁷⁰ považuje autor této práce za krok zpět, *de lege ferenda* by spíše bylo možno uvažovat o takové úpravě, při které by byl soud povinen doručit obhájci obžalobu ve stanovené lhůtě po jejím podání u soudu k případnému fakultativnímu vyjádření.

Avšak na rozdíl od obviněného nebo dalších stran trestního řízení, např. poškozeného, kteří mají plné právo zůstat po podání obžaloby a po nařízení hlavního líčení pasivní nebo zcela neaktivní, ukládá trestní řád státnímu zástupci výslovně aktivitu, kterou je povinen vyvíjet v hlavním líčení. Podle § 180 odst. 2 tr. řádu je státní zástupce povinen vystupovat tak, aby byly objasněny všechny podstatné skutečnosti rozhodné z hlediska podané obžaloby, a za tím účelem opatřovat z vlastní iniciativy nebo na žádost předsedy senátu i další důkazy, které nebyly dosud provedeny. Podle § 180 odst. 3 tr. řádu má státní zástupce povinnost navrhoprovádění důkazů a zpravidla provádět se souhlasem nebo na výzvu předsedy senátu důkazy, které podporují obžalobu. Aktivita státního zástupce pochopitelně vyplývá zejména také z § 2 odst. 3 tr. řádu, které zakotvuje zásadu oficiality. § 2 odst. 5 věta poslední tr. řádu přitom výslovně ukládá státnímu zástupci povinnost dokazovat vinu obžalovaného. Zatímco v řízení přípravném byl státní zástupce povinen objasňovat i bez jakéhokoliv návrhu stejně pečlivě okolnosti, svědčící ve prospěch i neprospěch obviněného, je státní zástupce v hlavním líčení stranou, která se zabývá výlučně dokazováním viny obviněného.

Uvedené povinnosti uložené tr. řádem státnímu zástupci mají (nebo by měly mít) výrazný vliv na kontradiktornost hlavního líčení. Především výslovná povinnost státního zástupce dokazovat vinu obviněného by měla vést soud ke snížení pocitu odpovědnosti za výsledek řízení. Je-li totiž zákonem označena jedna ze stran trestního řízení, která má za povinnost prokazovat určité skutečnosti a která současně je osobu

⁷⁰ Vantuch P.: Obhajoba obviněného, 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 398, poznámka pod čarou č. 428

vystupující za stát a zastupující veřejnou žalobu, mělo by to znamenat současně určité „osvobození“ pro soud, který se může spolehnout na to, že těmito záležitostmi se zabývá specializovaná a k tomu odborně vybavená strana řízení. Namísto jistě oprávněné snahy státu o odsouzení a potrestání pachatele se tak soud může věnovat tomu, co je pro spravedlnost hlavního líčení nejpodstatnější, tedy řešení otázek, zda státním zástupcem předkládané a prováděné důkazy jsou zákonné a dostačující pro odsouzení.

S aktivitou státního zástupce úzce souvisí aplikace zásady legality, která mu fakticky ukládá v návaznosti na jeho odpovědnost za udržení legálního stavu ve společnosti povinnost trestní stíhání zahájit (tzv. iniciační složky) a povinnost podat obžalobu u soudu (tzv. akuzační složka). V této souvislosti ovšem je třeba uvažovat o tom, zda důsledná aplikace zásady legality je vůbec kompatibilní se stále prohlubujícím se požadavkem na kontradiktornost dokazování. Svěří-li totiž zákonodárce státnímu zástupci povinnost před soudem vést dokazování a sejme-li toto břemeno ze soudu, pak není důvodu státnímu zástupci nedat právo též oportunní úvahy o tom, zda svojí důkazní povinnost je schopen před soudem splnit, např. v situaci důkazní nouze. Podle autora této práce prohlubující se kontradiktornost dokazování s sebou bude muset nést revizi názorů v oblasti akuzační složky zásady legality, zejména pokud jde o uznávané pravidlo, že státní zástupce je povinen v pochybnostech podat k soudu obžalobu a že trestní stíhání lze zastavit jen tam, kde je nade vší pochybnost prokázáno, že se skutek nestal nebo že jej nespáchal obviněný (někdy nazýváno jako zásada „*in dubio pro duriore*“). Tyto názory odpovídají z pohledu autora této práce překonanému konceptu hlavního líčení se silnou vázaností soudu zásadou vyhledávací, kdy v pochybnostech ponechává státní zástupce konečné rozhodnutí na soudu. Dlužno ovšem podotknout, že tato pravidla jsou prakticky bez výjimky současnou právní praxí respektována a bývá argumentováno tím, že jestliže i po vyčerpání všech dostupných prostředků zůstanou výsledky vyšetřování rozporné, například proto, že dvě skupiny důkazů si odporují, má státní zástupce podat obžalobu, protože je naděje, že výsledky hlavního líčení obohatí důkazní informaci.⁷¹

⁷¹ např. R 28/1977, R III/1964 a další

Přitom ani existence zásady legality neznamená absolutní donucení státního zástupce ke stíhání absolutně všech činů, o kterých se dozvěděl⁷². I stávající trestní řád připouští celou řadu oportunních úvah státního zástupce o potřebnosti či nepotřebnosti dalšího trestního stíhání. Z hlediska budoucí právní úpravy by tedy mělo být zvažováno podstatné rozšíření oportunních možností státního zástupce v návaznosti na jeho stále se měnící roli v řízení před soudem.

Ani za současné právní úpravy nemá státní zástupce v řízení před soudem důkazní břemeno v pravém slova smyslu. Jde pouze o jakousi důkazní povinnost, jejíž neplnění však státního zástupce jako stranu trestního řízení nijak nesankcionuje. Tato důkazní povinnost nezbavuje soud povinnosti na základě vyhledávací zásady, aby sám doplnil dokazování v potřebném rozsahu. Z absence důkazního břemene státního zástupce tak plyne, že ten jako orgán, který podal proti obviněnému obžalobu, není nijak nucen plnit svojí důkazní povinnost a v řízení může zůstat zcela pasivním. Jeho roli pak nutně musí převzít soud a takové řízení pak vykazuje takovou míru inkvizičního charakteru, že nemůže jít o spravedlivý a kontradiktorní proces v pravém slova smyslu.

Činnost státního zástupce v oblasti dokazování však není jediným kontradiktorním projevem státního zástupce v rámci hlavního líčení. Velmi podstatné jsou jeho oprávnění v souvislosti s nakládáním s obžalobou samotnou, což je ostatně projevem obžalovací zásady trestního řízení. Stejně jako může státní zástupce obžalobu podat, může ji též podle § 182 tr. řádu vzít zpět až do doby, než se soud I. stupně odebere k závěrečné poradě. V souvislosti s výslovně uloženou povinností státního zástupce dokazovat vinu obžalovaného by mělo být oprávnění vzít obžalobu zpět využíváno zejména tam, kde státní zástupce dojde k závěru, že pro plnění této povinnosti mu jeho procesní situace nestačuje, například tehdy, je-li v hlavním líčení prokázána podstatná pochybnost ve vině obžalovaného, se kterou státní zástupce souhlasí. Ovšem v souvislosti se zpětvzetím obžaloby je zapotřebí zmínit podstatný důsledek tohoto zpětvzetí spočívající v tom, že zpětvzetím obžaloby se věc vrací do přípravného řízení – v důsledku zpětvzetí obžaloby se tak státní zástupce znovu stává dozorovým a přezkumným orgánem, přestává být stranou trestního řízení a je vázán požadavkem § 2 odst. 3 a § 2 odst. 5 tr. řádu na stíhání všech trestných činů, o nichž se dozví, a na zjišťování skutkového stavu věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti. Státní zástupce

⁷² Musil J., Kratochvíl V., Šámal P. a kol.: Kurz trestního práva. Trestní právo procesní. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, str. 200

tedy bude jen stěží motivován ke zpětvzetí obžaloby a tím i k vrácení věci do přípravného řízení, pokud to pro něj znamená návrat do obtížnějšího postavení státního zástupce v přípravném řízení. Z tohoto důvodu dochází ke zpětvzetí obžaloby v praxi jen velice zřídka a spíše nastávají absurdní situace, kdy státní zástupce ve svízelné důkazní situaci obžalobu zpět nevezme a nechá věc dospět do fáze závěrečných řečí, v níž, byť je povinen dokazovat vinu obžalovaného, navrhne zproštění tohoto obžalovaného obžaloby, kterou proti němu sám podal.

V této souvislosti lze zmínit názor P. Vantucha, podle kterého je při změněném důkazním stavu v hlavním líčení ve prospěch obviněného správné, aby státní zástupce v reakci na provedené důkazy navrhl v závěrečné řeči zproštění obžaloby, a v této souvislosti kritizuje případný postoj státního zástupce, který trvá na odsouzení obviněného⁷³. Autor této práce pro případ této situace zastává názor, že má-li být hlavní líčení skutečně kontradiktorní, nemá státní zástupce v závěrečné řeči navrhopat zproštění obžaloby, ale má obžalobu vzít zpět a trestní stíhání zastavit – soud by neměl meritorně rozhodovat o vině či nevině někoho, o jehož nevině je přesvědčen orgán obžaloby. Je ovšem otázkou, do jaké míry by takový postup státního zástupce aprobovala doktrína, stojící doposud na důsledném dodržování zásady legality.

Ukazuje se tak, že zavedením kontradiktorního postavení státního zástupce za současného zachování zásady legality vzniká určitá nekompatibilita těchto dvou principů, mající v praxi za následek popření jednoho z nich. Buď totiž státní zástupce musí poté, co dospěje k závěru o své určité důkazní nouzi, vzít obžalobu zpět a tím rezignovat na zásadu legality, nebo musí dovést k rozhodnutí trestní věc, v níž není s to prokázat bez důvodných pochybností vinu obžalovaného a sám v závěrečném návrhu paradoxně vyslovit pochybnost nad vinou obžalovaného, kterou je povinen sám dokazovat. Tato podstatná nekoncepčnost současné úpravy postavení státního zástupce bude muset být předmětem diskuze při připravované rekodifikaci trestního práva procesního, protože jde o situaci, která způsobuje v praxi setrvačnost státních zástupců na dosavadních postupech a nechutí přijmout novou koncepci trestního řízení, která si již před nějakou dobou dala za cíl prohloubit sporný charakter hlavního líčení. Je jen logické, že má-li mít státní zástupce odpovědnost za prokazování viny obviněného, pak je zapotřebí upustit od striktního dodržování zásad legality státním zástupcem a připustit pro jeho rozhodování v určité míře též to, aby se mohl řídit principem oportunitu.

⁷³ Vantuch P.: Obhajoba obviněného, 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010

Tento názor odpovídá tomu, co uvádí o motivaci státního zástupce k zastavení trestního stíhání před podáním obžaloby P. Vantuch, který odkazuje na fakt, že státní zástupce ví, že po zastavení trestního stíhání dojde k důkladnému prověření jeho postupu nejvyšším státním zastupitelstvím, a proto v řadě případů, kdy by bylo na místě zastavení trestního stíhání obviněného, podává soudu obžalobu⁷⁴. Současná právní úprava (a výrazná doktrína založená na důsledném uplatňování zásady legality) tedy neposkytuje státnímu zástupci prakticky žádný prostor pro diskreci a případnou osobní odvahu zastavit trestní stíhání v důkazně slabých věcech, nebo ve věcech právně dosud neřešených. Namísto toho právní úprava a převažující doktrína umožňuje a v zásadě dokonce ukládá státnímu zástupci ve sporných věcech podat obžalobu a ponechat břímě rozhodování alibisticky na soudu. To má v našich podmínkách za následek, že před soud jsou často stavěni obvinění, u nichž je odsouzení nepravděpodobné, a přesto jsou vystavováni stresu, který s sebou hlavní líčení vždy nese. Dalším následkem může samozřejmě být vznik vleklého soudního řízení, které stejně pravděpodobně vyústí ve zprošťující rozsudek, zapříčiněný důkazní nouzí obžaloby.

⁷⁴ Vantuch P.: Obhajoba obviněného, 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 246

4.3 Postavení obviněného a jeho obhájce v hlavním líčení

Obviněný jako strana trestního řízení má do určité míry specifické postavení. Jde o stranu, jejíž zásadní práva a povinnosti jsou základním předmětem trestního řízení. V obdobné situaci se nachází též poškozený nebo zúčastněná osoba, rozhodování o jejich právech a povinnostech je však ve srovnání s rozhodováním o právech a povinnostech obviněného spíše doplňková. Je-li základním cílem trestního řízení nalézt pravdu o tom, zda byl spáchán trestný čin, a pokud ano, pak kdo je pachatelem, přičemž se zjištěním pachatele je spojeno uložení trestu tomuto pachateli, znamená to, že důsledky rozhodnutí v trestním řízení, zejména jde-li o odsuzující rozhodnutí, mohou být pro obžalovaného extrémně výrazné. Právě proto jsou oprávnění obviněného v trestním řízení a v hlavním líčení zvláště velmi široká. Z hlediska projevu zásady kontradiktornosti je důležité, aby tato oprávnění nebyla pouze formálního rázu a aby obviněný v hlavním líčení byl důstojným soupeřem státního zástupce, který jej viní ze spáchání trestného činu. Jen tak může být trestní řízení před soudem spravedlivé a v důsledku toho lze označit za spravedlivé rozhodnutí v trestní věci jen takové rozhodnutí, které bylo vydáno po proběhlém řízení s výraznými kontradiktorními prvky.

Pravděpodobně nejpodstatnějším kontradiktorním prvkem práv obviněného v hlavním líčení je možnost vyjádřit se před soudem k podané a při hlavním líčení přednesené obžalobě. V českém trestním řízení je projevem tohoto práva obviněného ustanovení § 207 odst. 1 tr. řádu, podle kterého po přednesení obžaloby a vyjádření poškozeného vyslechne předseda senátu obžalovaného k obsahu obžaloby, a byl-li uplatněn nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, též k tomuto nároku. Lze tedy konstatovat, že teoreticky je právo obviněného kontradiktorně reagovat na přednes státního zástupce zachováno. I podle některých autorů, např. podle P. Vantucha, je zařazení výslechu obžalovaného hned a přednesení obžaloby a za případné uplatnění nároku na náhradu škody významným prvkem kontradiktornosti hlavního líčení⁷⁵. S tím lze do jisté míry souhlasit, ovšem s tou výhradou, že na rozdíl od svého předřečníka (státního zástupce) je obviněný v naprosté většině případů právním laikem a je též méně rétoricky nadán, což má za následek, že se sice ihned po přečtení toho, z čeho je viněn, může začít hájit, je ovšem otázkou, do jaké míry může být tato obhajoba způsobilá vyvrátit přednes

⁷⁵ Vantuch P.: Obhajoba obviněného, 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 436

justičního profesionála. Daná právní úprava pak u výsledku obžalovaných, rétoricky dostatečně nadaných, fakticky způsobuje, že výslech takového obžalovaného se mění spíše ve velmi obsáhlé kontradiktorní vyjádření k obžalobě, které obsahuje i argumentaci proti skutkovým či právním závěrům v ní uvedených; výslech tak přestává mít důkazní charakter a stává se spíše formou osobně přednesené argumentace. K tomu ale výslech sloužit jistě nemá, účelem výsledku je zjišťování skutkového stavu, nikoliv zjišťování procesního vztahu obviněného k obžalobě.

O tom, je-li obviněnému toto oprávnění poskytnuto v dostatečné míře, lze tak s úspěchem pochybovat. Vyjádření k přednesené obžalobě formou výsledku obžalovaného je totiž součástí dokazování, které je předmětem hodnocení důkazů, jako každý jiný důkaz, a nikoliv procesním přednesem stanoviska strany trestního řízení, jehož obsahem je vznést do posuzované věci nějaké tvrzení, nebo popřít tvrzení druhé strany. Dalším nedostatkem současné právní úpravy je skutečnost, že obviněnému není při vyjádření k obsahu obžaloby garantováno právo na právní pomoc, které je jinak zaručeno Listinou základních práv a svobod v Čl. 37 odst. 2. Obviněný totiž nemůže na přednesenou obžalobu kontradiktorně reagovat prostřednictvím obhájce a veškeré přednesy, které vůči obžalobě má, musí v průběhu výsledku učinit osobně. České trestní právo procesní tak postrádá jeden z podstatných znaků kontradiktorního procesu, kterým je tzv. úvodní prohlášení (*opening statement*); jakkoliv tedy obviněný má právo formálně se k obsahu obžaloby vyjádřit, lze si velmi snadno představit situaci, kdy obžaloba je natolik skutkově nebo právně složitá, že bez právní pomoci obhájce se k ní obviněný sám nebude schopen účinně vyjádřit. Paradoxně tak prvním kontradiktorním vyjádřením obviněného, při němž má možnost využít právní pomoci svého obhájce, je teprve závěrečný návrh, patřící svou podstatou do samého závěru hlavního líčení, kdy dokazování je již skončeno, soud má už na věc vytvořen názor a věc spěje k rozhodnutí. Obviněný, který se tak chce v počátku hlavního líčení vyjádřit k důkazní nebo právní situaci je tak odkázán na svůj vlastní výslech, v němž musí buď podstoupit riziko, že bude v rámci svého vyjádření k žalobě podroben otázkám ze strany státního zástupce nebo předsedy senátu, případně musí výslovně na tyto otázky odepřít odpovídat. Obviněný, který si nepřeje, aby toto jeho vyjádření bylo hodnoceno jako důkaz a naopak který by chtěl toto své vyjádření přednést jen jako stanovisko plnoprávné strany trestního řízení, pak tuto možnost nemá vůbec a i on je odkázán na vlastní závěrečný návrh nebo poslední slovo.

Trestní řád předsedovi senátu ani neukládá výslovně, aby u obžalovaného zjistil, zda se cítí být vinen činem uvedeným v obžalobě – to souvisí s existencí zásady materiální pravdy, která neumožňuje soudu rezignovat na zjišťování těch skutkových okolností, s nimiž obžalovaný souhlasí. Pokud ovšem soud takovou otázku položí, vyvstává potřeba hodnotit, zda odpověď obžalovaného na tuto otázku je součástí výsledku a tudíž i dokazování, nebo zda se jedná o vyjádření procesní pozice obviněného jakožto strany trestního procesu. Je totiž rozdíl, zda tato odpověď má být hodnocena soudem jako součást dokazování podle zásady volného hodnocení důkazů, nebo zda se jedná o projev zásady kontradiktornosti, v rámci něhož obviněný popírá část tvrzení obžaloby⁷⁶. To je důležité zejména v situaci, kdy projev obviněného o tom, že se cítí být nevinný, je jediným osobním projevem obviněného v hlavním líčení, kdy následně po tomto vyjádření obviněný odmítne vypovídat. Podle názoru autora této práce si zásada kontradiktornosti žádá, aby takové vyjádření obviněného (stejně jako další jeho projevy mimo výslech – tj. vyjádření podle § 214 tr. řádu nebo poslední slovo) bylo bráno jen jako procesní pozice obviněného s nemožností tuto pozici hodnotit jako součást dokazování. Praxe ovšem naprosto běžně tyto projevy hodnotí jako každý jiný důkaz, což se projevuje zejména v tom, že bývají v případě odsouzení označovány za nevěrohodnou a účelovou obhajobu. J. Fenyk spolu s J. Hlaváčkem považují takovou odpověď sice za součást dokazování, ovšem jen s orientační hodnotou, podle které soud zvolí další postup v dokazování⁷⁷. Podle F. Púryho pak není poslední slovo obžalovaného, stejně jako jeho závěrečná řeč, výsledkem ani jiným důkazním prostředkem.

Obdobná situace jako u kontradiktorní reakce na v hlavním líčení přednesenou obžalobu je dána i u kontradiktorního vyjádření obviněného k provedeným důkazům. Tuto možnost upravuje ustanovení § 214 tr. řádu, podle něhož obžalovaný musí být po provedení každého důkazu dotázán, zda se chce k němu vyjádřit, a jeho vyjádření se zapisuje do protokolu. I v rámci tohoto vyjádření nemá obviněný možnost skutečně využít ústavně garantovaného práva na právní pomoc. I když se jistě obviněný před takovým vyjádřením může poradit se svým obhájcem (§ 33 odst. 1 věta třetí tr. řádu), nemůže jej podle platné právní úpravy pověřit, aby se k provedenému důkazu vyjádřil za něho. Tohoto dalšího nedostatku, kterým trpí úprava vedení hlavního líčení v českém trestním

⁷⁶ Pak by ovšem tento výrok obviněného neměl podléhat hodnocení jako důkaz, neboť jde o vyjádření procesního stanoviska.

⁷⁷ Císařová D., Fenyk J., Gřivna T. a kol.: Trestní právo procesní, 5. vyd. Praha: ASPI, 2008, str.313

právu procesním, si je celá řada praktikujících soudců vědoma a vyjádření obhájce namísto obviněného k provedeným důkazům toleruje. Je však jistě nedostatkem české právní úpravy, že citovaná možnost obviněného pověřit výkonem některých svých obhajovacích práv obhájce není výslovně trestním řádem garantována, a je proto zcela na libovůli předsedy senátu nebo samosoudce, zda tento postup v hlavním líčení připustí.

Dalším podstatným a možná i nejdůležitějším projevem zásady kontradiktornosti v hlavním líčení, pokud jde o oprávnění obviněného, je jeho právo na součinnost při provádění dokazování, upravené v § 215 odst. 1, 2, 3 tr. řádu. V českém trestním procesu tradičně platí, že strany trestního řízení mohou se souhlasem předsedy senátu klást vyslýchaným otázky, a to zpravidla tehdy, když předseda senátu své dotazy skončil a když už nemají otázek členové senátu (§ 215 odst. 1 tr. řádu) – jde o úpravu vycházející z již dříve popisované právní úpravy rakouské. § 215 odst. 2 tr. řádu toto oprávnění dále rozšiřuje, o tom však bude v této práci pojednáno později. Důležité je si uvědomit, že toto oprávnění obviněného je stěžejní pro naplnění zásad spravedlivého procesu, které jsou z ústavněprávního hlediska rozvedeny zejména v Čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, která každému, kdo je obviněn ze spáchání trestného činu garantuje právo vyslýchat nebo dát vyslýchat svědky proti sobě a dosáhnout předvolání a výslech svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek, jako svědků proti sobě. Jedná se tedy o naprosto zásadní projev zásady kontradiktornosti, jehož nesplnění činí celý trestní proces a z něho vzešlé rozhodnutí nespravedlivým.

Podle § 215 odst. 4 tr. řádu musí být po provedení všech důkazů u všech stran včetně obviněného zjištěno, zda strana nečiní návrh na doplnění dokazování. Oprávnění obviněného činit návrh na provádění dokazování ostatně vyplývá i z § 33 odst. 1 věta druhá tr. řádu. I to je do určité míry projevem kontradiktornosti hlavního líčení. To je ovšem částečně snižováno tím, že soud není povinen provést všechny důkazy, které obviněný k provedení navrhne. Rozhodovací praxe soudů vyšších stupňů i soudu ústavního ve věci tzv. opomenutých důkazů se ustálila tak, že soud je povinen o navržených důkazech pouze rozhodnout, ale také - pokud návrhu na jejich provedení nevyhoví - ve svém rozhodnutí vyložit, z jakých důvodů navržené důkazy neprovedl. Z toho pak plyne, že obecný soud není povinen provést všechny důkazy, které účastník

navrhl.⁷⁸ Z hlediska obsahu zásad spravedlivého procesu tak, jak je vykládán Ústavním soudem ČR, vyplývá, že stěžejní je, aby soud vždy vyložil, z jakého důvodu navržený důkaz neprovedl. Jakkoliv tento výklad sleduje poměrně jasný cíl vyhnout se obstrukci plynulého postupu soudního řízení vznášením opakovaných a v zásadě jednoznačně nadbytečných důkazních návrhů zejména ze strany obviněných, může mít důsledná aplikace tohoto principu svá negativa v tom, že soudům umožňuje určitou bagatelizaci tak základního kontradiktorního projevu obviněného, jakým je jistě důkazní návrh. Měli být hlavní líčení skutečně kontradiktorní, musí mít každá strana trestního řízení a tedy i obviněný právo „představit svůj případ“ a ke svým tvrzením navrhnout i adekvátní důkazy. S přihlédnutím k obvyklé důkazní aktivitě státního zástupce, který často navrhuje v písemném vyhotovení obžaloby provedení desítek či stovek (ve velmi složitých případech i tisíců) důkazů, je třeba poskytnout obviněnému adekvátní možnost vyvinout obdobnou důkazní aktivitu. Jakkoliv je třeba zachovat oprávnění soudu stranou navrhovaný důkaz neprovést, mělo by k tomu být přistupováno jen tam, kde je evidentní, že navrhovaný důkaz do věci nic nového přinést nemůže.

V neposlední řadě je třeba ve výčtu kontradiktorních projevů v hlavním líčení zmínit právo přednést závěrečnou řeč a poslední slovo. Jak bylo již uvedeno výše, využije-li obviněný právo před soudem nevypovídat, jedná se o jeho první možnost vyjádřit se celkově k podané obžalobě. Předtím se mohl vyjadřovat jen dílčím způsobem v rámci svých přednesů podle § 214 tr. řádu. V této souvislosti je zapotřebí zmínit poměrně bohatou judikaturu Ústavního soudu ČR, podle které je soud v odůvodnění rozhodnutí povinen vypořádat se s veškerou argumentací strany, což pro trestní řízení znamená, že soud je povinen reagovat zejména na obsah výsledku obviněného⁷⁹ a na obsah závěrečné řeči obviněného, popř. jeho obhájce. Ostatně obdobně, byť výrazně stručněji, klade požadavky na odůvodnění rozhodnutí § 125 odst. 1 věta druhá tr. řádu. Vedle vyjádření k jednotlivým provedeným důkazům podle § 214 tr. řádu tak u závěrečné řeči jde o nejpodstatnější kontradiktorní projevy obviněného v hlavním líčení, přičemž závěrečná řeč je o to důležitější, protože v plné míře garantuje obviněnému právo na právní pomoc jeho obhájce.

Ze shora uvedeného plyne, že míra kontradiktornosti hlavního líčení ve spojitosti s právy a povinnostmi obviněného je po všech úpravách trestního řádu stále

⁷⁸ např. sp. zn. III. ÚS 150/93

⁷⁹ Ten má ovšem, jak bylo dříve uvedeno, podobu důkazu a nikoliv procesního vyjádření.

nedostatečná. Z hlediska budoucích změn bude zapotřebí zvážit zavedení zejména úvodního slova obhajoby jako kontradiktorní reakce obviněného na přednesenou obžalobu, zabývat se možností úpravy ustanovení § 214 tr. řádu tak, aby obviněný mohl tímto úkonem pověřit obhájce, a specifikovat blíže, kterým důkazním návrhům obhajoby je soud povinen vyhovět a kterým nikoliv. Jen tak se může stát hlavní líčení v českém trestním právu procesním skutečně kontradiktorním a spravedlivým.

4.4 Postavení poškozeného, popřípadě jeho zmocněnce v hlavním líčení

Postavení poškozeného v řízení před soudem úzce souvisí s monopolem státního zástupce na podání obžaloby. Z toho vyplývá, že i když mnohdy je zájem poškozeného na výsledku trestního řízení velmi podstatný jak z morálního, tak i majetkového hlediska, nemá poškozený za současné právní úpravy žádnou možnost vlastním procesním úkonem zahájit kontradiktorní řízení proti obžalovanému před soudem a v důsledku toho je vždy odkázán na postoj státního zástupce v tom směru, zda obžalobu ve věci podá, či nikoliv. Lze sice namítat, že rozhodnutí o podání či nepodání obžaloby je při důsledném dodržování zásady legality ze strany státního zástupce oproštěno od jeho libovůle, zůstává však faktem, že pokud státní zástupce dospěje k závěru o tom, že obžaloba být podána nemá, nemůže poškozený toto rozhodnutí žádným způsobem zvrátit nebo jej nahradit rozhodnutím vlastním, snad vyjma institutů zajišťujících přezkum rozhodnutí státního zástupce v rámci hierarchické soustavy státního zastupitelství. Nepodaří-li se poškozenému v tomto směru uspět (případně ani se stížností proti rozhodnutí státního zástupce o zastavení trestního stíhání poté, co obžaloba nebyla podána), nezbývá mu nic jiného, než se svých nároků domáhat v řízení civilním, které ovšem pro něho znamená podstatně větší zátěž, a to jak na nákladech řízení, tak i v rovině procesní, neboť na rozdíl od řízení trestního v civilním řízení poškozený ponese důkazní břemeno v obvyklém rozsahu.

I když tedy někteří autoři uvádí, že trestní řád poskytuje poškozenému značná práva v trestním řízení⁸⁰, je třeba označit aktuální rozsah práv poškozeného v trestním řízení včetně jeho soudní fáze za nedostatečný. Poškozený je zcela odkázán na rozhodnutí státního zástupce a nemůže se sám proti vůli státního zástupce domáhat trestního odsouzení obžalovaného. V této souvislosti je třeba podotknout, že při přípravě rekodifikace trestního řádu je zvažována možnost zavést do českého trestního řízení institut soukromé trestní žaloby, která by uvedenou situaci do určité míry mohla vyřešit.

Jinak, až na některé výjimky, je poškozený nadán velmi obdobnými právy v rámci hlavního líčení, jaké jsou poskytovány obžalovanému. Stejně jako obžalovaný má poškozený právo činit návrhy na doplnění dokazování, zúčastnit se hlavního líčení, před skončením řízení před soudem prvního stupně se k věci vyjádřit v rámci závěrečné řeči

⁸⁰ Např. Šámal, P. a kol.: Trestní řád. Komentář. I. díl. 4. vydání, Praha, C. H. Beck 2002, str. 237

a má právo nechat se v řízení před soudem zastupovat (a oproti obžalovanému není omezen ve volbě svého zmocněnce do té míry, že by jeho zástupcem mohl být jen advokát). Poškozený má také právo obdobné právu obžalovaného účastnit se aktivně dokazování a žádat, aby před soudem mohl jím navržené důkazy provést sám. Ovšem stejně jako u obdobného práva obžalovaného se tento institut v praxi téměř vůbec nevyužívá.

Poškozený má také poměrně významná práva v řízení o sjednávání dohody o vině a trestu (§ 175a tr. řádu). o tom však bude pojednáno v kapitole 5 této práce o řízení o sjednávání dohody o vině a trestu.

Podstatným právem poškozeného, které má výrazně kontradiktorní charakter, je právo uplatnit v trestním řízení proti obviněnému nárok na náhradu škody (§ 43 odst. 2 tr. řádu). Dochází tím do jisté míry ke spojení civilního řízení proti obviněnému s řízením o jeho vlastním trestním odsouzení, přičemž o takto uplatněném nároku poškozeného může soud rozhodnout jen pozitivně, nebo ho musí soud odkázat na řízení ve věci občanskoprávní (§ 229 tr. řádu). I když adhezní řízení má v zásadě civilní základ (protože soud rozhoduje v tomto řízení o náhradě škody podle hmotného práva povahy jiné než trestní), je i tato součást řízení ovládána trestním řádem s jeho specifickými zásadami a jde tedy stále o trestní řízení. V důsledku toho jsou ovšem dány některé potíže obdobného charakteru jako ty, které byly již dříve uváděny v pasáži zabývající se právy obžalovaného. Poškozený s obžalovaným tedy například nemohou některé skutkové okolnosti důležité pro vznik civilního nároku označit za nesporné a adhezní řízení je stále ovládáno poněkud rigidní zásadou materiální pravdy. Podobně poškozený nemá ke svým tvrzením např. o výši škody důkazní břemeno jiné než materiální.

Podstatným projevem kontradiktorního postavení poškozeného je jeho oprávnění do určité míry v některých případech disponovat s trestním řízením. Toto oprávnění má poškozený podle § 163 tr. řádu pochopitelně již v přípravném řízení, ale prostřednictvím tohoto svého oprávnění je poškozený schopen ovlivnit postup soudu v hlavním líčení (případně i v řízení odvolacím) tím, že zamezí pokračování zahájeného trestního stíhání obviněného zpětvzetím souhlasu s trestním stíháním podle § 163 odst. 2 tr. řádu. Nutno v této souvislosti zmínit, že rozsah taxativně vypočtených trestných činů, v nichž je běh trestního stíhání vázán na souhlas poškozeného, je stále poměrně úzký, protože pro vznik tohoto oprávnění poškozeného musí být dán zvláštní vztah mezi

poškozeným a obviněným ve smyslu § 100 odst. 2 tr. řádu. V této souvislosti lze sice argumentovat tím, že stát má také zájem na tom, aby pachatel trestného činu byl postižen, v důsledku aplikace tohoto názoru však může docházet a dochází k přetěžování soudů stíháním trestných činů, kde byl zasažen prakticky výlučně jen majetkový zájem poškozeného a nikoho dalšího, a současně kdy vzhledem k charakteru trestné činnosti nelze očekávat, že by se obžalovaný dopustil trestného činu znovu proti jinému poškozenému - typicky se může jednat o některé druhy podvodů spáchaných v souvislosti s leasingem nebo poskytováním úvěrů, případně při trestné činnosti mezi obchodními partnery, nebo spolupracujícími podnikateli. Je tedy třeba *de lege ferenda* zvážit, zda skutečně převažuje zájem státu na stíhání některých trestných činů, majících spíše podstatu dvoustranného sporu mezi obviněným a poškozeným za situace, kdy poškozený na projednání věci již netrvá. Otázka rozšíření oprávnění poškozených disponovat s trestním stíháním i tehdy, nejsou-li poškození ve zvláštním vztahu k obviněnému, bude jistě při stanovení rekodifikačních zásad předmětem diskuze odborné veřejnosti.

I když se tato práce zabývá zejména otázkami řízení před soudem prvního stupně, není možno nezmínit pravděpodobně nejzásadnější nedostatek současné právní úpravy ve vztahu k aktivní odvolací legitimaci poškozeného. Poškozený totiž z neznámého důvodu stále nemá oprávnění podat odvolání proti rozsudku soudu prvního stupně, kterým byl obžalovaný zproštěn obžaloby. Není žádného důvodu poškozenému toto právo odpírat za situace, kdy podle § 172 odst. 3 tr. řádu má poškozený právo podat v přípravném řízení stížnost proti rozhodnutí státního zástupce o zastavení trestního stíhání, nemá-li poškozený právo podat odvolání proti zprošťujícímu rozsudku, pozbývá smyslu jeho oprávnění podat odvolání proti výroku o náhradě škody podle § 246 písm. d) tr. řádu, nepodal-li proti výroku o zproštění obžaloby odvolání státní zástupce. Jedná se opět o situaci, kdy je poškozený odkázán na rozhodnutí státního zástupce, které není schopen ovlivnit. Jedná se podle názoru autora této práce o velmi nespravedlivé reziduum předchozího pojetí trestního řízení z doby dřívější, kdy se mělo za to, že trestní stíhání je doménou státu a soukromé osoby do něho zasahovat nemají.

Má-li být proto trestní proces spravedlivý jak pro obžalovaného, tak i pro poškozeného, musí být i práva poškozeného oproti současné právní úpravě podstatně rozšířena tak, aby poškozený nebyl pouhou doplňkovou stranou trestního řízení, ale stal se plnohodnotným účastníkem na straně obžaloby, stojící proti obviněnému.

4.5 Změněné charakteristiky hlavního líčení po podání návrhu na potrestání

Zkrácené přípravné řízení, obsažené v trestním řádu v § 179a a násl., bylo do trestního řádu zavedeno tzv. velkou novelou zákonem č. 265/2001 Sb. jako snaha o zrychlení projednání některých do určité míry bagatelních trestných činů, a o zjednodušení řízení o nich. Navazující úprava řízení, které samosoudce koná po podání návrhu na potrestání, kterým zkrácené přípravné řízení končí, ovšem obsahuje z hlediska tématu této práce poměrně zajímavý a v českém trestním právu ojedinělý institut tzv. nesporných skutečností podle § 314b odst. 2 věta první tr. řádu.

Již dříve bylo v této práci konstatováno, že prohloubení kontradiktornosti trestního řízení s sebou nese zvětšené nároky na strany trestního řízení před soudem, a to zejména v oblasti dokazování. V rámci tohoto prohloubení je logické, že pokud má být stranám poskytnuta možnost v trestním řízení prokazovat skutečnosti pro ně důležité, pak by strany měly mít i možnost učinit rozhodnutí některé skutečnosti neprokazovat. To je samozřejmě v současné koncepci českého trestního práva v zásadě nepředstavitelné a institut nesporných skutečností proto do značné míry vybočuje z mezí obvyklých. Jedná se v podstatě o jediný projev zjišťování formální pravdy v českém trestním řízení, i když se objevují názory, že v kontradiktorním procesu pojmy materiální a formální pravda přestávají mít původní smysl⁸¹.

Podle § 314b odst. 2 věta první tr. řádu byl-li soud s doručením návrhu předán zadržený podezřelý, soudce jej do 24 hodin vyslechne jako obviněného, zejména k okolnostem zadržení a důvodům vazby, dále k tomu, které skutečnosti považuje za nesporné, a zda souhlasí s tím, aby takové skutečnosti nebyly v hlavním líčení dokazovány. Tímto postupem tedy vlastně podezřelý jako plnoprávná strana trestního řízení projeví svůj souhlas s tím, aby soud některé skutečnosti nezjišťoval, a na podkladě návrhu na potrestání (případně na podkladě jiných listin ve spisu) byl proběhlý skutkový děj nebo jeho část zjištěn pouze tak, že podezřelým není zpochybněn. Bližší procesní úpravu nesporných skutečností, stejně jako obsah poučení, který by se měl podezřelému v takovém případě podezřelému dostat o důsledcích jeho souhlasu, zákon neobsahuje; v této souvislosti J. Baxa uvádí, že ani toto prohlášení neznamená automaticky, že z takto uvedených skutečností je možno bez dalšího

⁸¹ Brtník S.: Materiální a formální pravda v současném soudním procesu. Bulletin advokacie 10/2010, str. 42

vycházet a toto prohlášení je nutno konfrontovat s obsahem ostatního důkazního materiálu⁸². Podle tohoto názoru by se tedy o zjišťování formální pravdy nejednalo, což odpovídá základním zásadám trestního procesu.

Stejně tak není zcela jasné, zda může takového postupu samosoudce použít i v případě podezřelého, který není zadržen. Doslovné znění daného ustanovení sice naznačuje, že uvedeného institutu je možno použít jen u zadrženého podezřelého, těžko lze však nalézt důvod, proč by se důkazní situace nemohla podobným způsobem použít u podezřelého nezadrženého, který je navíc v podstatně méně nepříznivé procesní situaci.

V každém případě je ale jasné, že se uvedený institut koncepčně do současného trestního práva procesního nehodí, i když jistě nelze upřít tomuto úmyslu zákonodárce možnost urychlení řízení uvedeným způsobem. Zákonodárce se ovšem zavedeným zněním pokusil urychlit ta nejjednodušší trestní řízení, přičemž praxe ukazuje, že slabina současného trestního procesu tkví právě ve velmi obsáhlém požadavku na dokazování u skutkově složitých věcí, kam by se institut nesporných skutečností možná hodil více, než do řízení o bagatelních trestných činech.

Kontroverznost zavedení možnosti označit některé skutkové okolnosti za nesporné s cílem nést o nich vůbec dokazování je zřejmá. Tato možnost je totiž v rozporu s celou řadou základních zásad českého trestního práva, v první řadě pak se zásadou zjišťování skutkového stavu bez důvodných pochybností. Stejně tak pokud z těchto zásad pro soud vyplývá imperativ, že doznání obviněného nezabývá soud povinnosti přezkoumat všechny podstatné okolnosti případu, pak prohlášení některé skutečnosti za nespornou (i když by nešlo o doznání obviněného) a z toho plynoucí absence dokazování této skutečnosti tomuto imperativu hrubě neodpovídá. Jen budoucnost ukáže, do jaké míry je české trestní řízení schopno absorbovat takovéto cizí prvky, které by sice přinesly určité urychlení a usnadnění řízení, ale které současně budou znamenat výrazný odklon od trestněprávních tradic. Na uvedeném příkladu lze ilustrovat, že taková snaha se může minout účinkem, protože současný institut nesporné skutečnosti se v praxi téměř nepoužívá, a hlavní líčení po podání návrhu na potrestání má většinou naprosto shodné charakteristiky s hlavním líčením po podání obžaloby. Na stranu druhou prohloubení takového postupu by mohlo do budoucna znamenat nejen zrychlení řízení, ale též zvýšení míry spravedlivosti procesu. pokud by totiž měla strana trestního

⁸² Šámal, P. a kol.: Trestní řád. Komentář. II. díl. 4. vydání, Praha, C. H. Beck 2002, str. 1854

řízení právo odbřemenit soud prohlášením některých skutečností za nesporné, pak by mohl být získaný prostor využit k důkazní aktivitě stran ohledně skutečně sporných okolností.

4.6 Trestní příkaz jako forma nekontradiktorně vydaného rozhodnutí o vině

V souvislosti s hodnocením kontradiktornosti a celkové spravedlivosti českého trestního řízení nelze nezmínit institut trestního příkazu, který je upraven v § 314e a násl. tr. řádu. Tento institut, který obsahoval trestní řád do 30. 6. 1990 a který byl do trestního řízení znovuzaveden novelou provedenou zákonem č. 152/1995, totiž v konečném důsledku znamená, že soud může v určitých případech – je-li obžaloba či návrh na potrestání projednáván samosoudcem a je-li rozhodováno v limitech podle § 314e odst. 2 tr. řádu – vydat po neveřejném, do značné míry kabinetním přezkumu důkazů obsažených ve spise, meritorní rozhodnutí o vině, aniž byly důkazy o vině obviněného před soudem provedeny tak, aby to splňovalo požadavky spravedlivého procesu podle čl. 6 Úmluvy o lidských právech a základních svobodách; podobný proces ovšem umožňují i další evropská trestní řízení budovaná na principu inkvizičního řízení, český model není ojedinělý. Z hlediska obecné spravedlnosti jde o institut nanejvýš problematický (i když jistě praktický), neboť umožňuje soudu, aby si v neveřejném řízení utvořil skutkový názor jen na základě obsahu spisu, který často obsahuje nekontradiktorně opatřené důkazy, zejména v podobě úředních záznamů o podaných vysvětleních. Proti takto zjištěnému skutkovému stavu sice může obviněný brojit podáním odporu proti trestnímu příkazu, což má bez dalšího za následek povinnost samosoudce nařídít ve věci hlavní líčení (§ 314g odst. 2 tr. řádu), toto hlavní líčení však koná též samosoudce, který trestní příkaz vydal. Ten je pochopitelně ovlivněn tím, že podle jeho názoru byl skutkový stav spolehlivě prokázán opatřenými důkazy, protože k tomuto závěru musel dojít již před vydáním trestního příkazu (§ 314e odst. 1 tr. řádu). I když v nařízeném hlavním líčení musí být všechny důkazy kontradiktorně provedeny znovu, je velkou otázkou, zda jsou v takovém případě splněny zásady spravedlivého procesu za situace, kdy samosoudce již svůj náhled na vinu vyslovil dřívějším (i když ze zákona zrušeným) meritorním rozhodnutím. Ačkoliv je tento právní institut v českém trestním právu významně zakotven a v praxi velmi významně využíván, bývá v literatuře často kritizován. Tak například Vantuch uvádí, že rozpaky vzbuzuje právě zdůvodnění trestního příkazu, vycházející z § 314e odst. 1 tr. řádu (...) a pro obviněného, který v přípravném řízení opakovaně navrhoval provedení

několika důkazů, které nebyly provedeny se zdůvodněním, že těžiště trestního řízení se přesunuje před soud, je to naprosto nepochopitelné.⁸³

Je nepochybné, že trestní příkaz se stal organickou a velmi využívanou součástí českého trestního řízení; v roce 2010 až 2012 došlo k pravomocnému odsouzení trestním příkazem u 55% odsouzených a v letech 2008-2009 dokonce u 60% odsouzených⁸⁴. Pokus o odstranění tohoto problematického institutu z českého trestního procesu by tedy pravděpodobně vyvolal značnou nevoli u justičních orgánů a zřejmě by s sebou nesl riziko zvýšené zátěže soudů jednoduchými věcmi. Lze sice oponovat tím, že institut trestního příkazu by mohl být do značné míry nahrazen institutem o dohodě o vině a trestu, praxe však ukazuje, že tento nový institut výraznějšího uplatnění zatím nenalezl.

Pokud by měl být trestní příkaz v budoucnu v českém trestním právu procesním jako zrychlující a zjednodušující institut ponechán, bude zapotřebí znovu zvážit to, zda jeho nesporné klady v podobě zrychlení řízení vyvažují pochybnosti, které panují o spravedlivosti tohoto institutu. Ostatně, jak bude zmíněno v komparativní části této práce, je trestní příkaz tradiční součástí kontinentálních trestních procesů i v západních zemích, a i zde je v literatuře kritizován. Jde nejen o otázky určité psychologické vázanosti soudce jeho dřívějším závěrem o vině obviněného, ale například i o neexistenci zákazu změny k horšímu v případě podání odporu proti trestnímu příkazu. Obviněný, popírající spáchání trestného činu, je tak staven do situace, kdy je poučován o tom, že nepodáním odporu proti trestnímu příkazu se vzdává práva na kontradiktorní projednání jeho záležitosti v hlavním líčení (§ 314f odst. 1 písm. f) tr. řádu), ale zároveň kdy nemá garanci, že pokud tohoto práva využije, nemůže ho to ohrozit méně příznivým rozhodnutím. Podle P. Vantucha neexistence zákazu reformace *in peius* vede k negativnímu formování právního vědomí občanů. Vantuch neshledává žádný důvod k tomu, proč zákonodárce vytvořil konstrukci, kdy využití opravného prostředku obviněným může pro něj znamenat zhoršení jeho situace.⁸⁵ K těmto výhradám se lze nepochybně připojit, a to tím spíše proto, že případným nepodáním odporu proti trestnímu příkazu se obviněný vzdává práva na kontradiktorní projednání jeho věci před soudem, o čemž musí být v trestním příkazu výslovně poučen.

⁸³ Vantuch, P. Trestní řízení z pohledu obhajoby, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, str.575

⁸⁴ Vantuch, P.: Trestní příkaz, podmínky pro jeho vydání a možnosti obhajoby. Trestní právo 7/2013, str. 4

⁸⁵ Vantuch P.: Obhajoba obviněného, 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 578

V rámci očekávané rekodifikace trestního řádu tedy bude muset zákonodárce důsledně zvážit, zda pozůstatek nekontradiktorního procesu v podobě institutu trestního příkazu v trestním řádu ponechá v zájmu urychlení trestního řízení, či zda se pokusí tento institut nahradit jiným urychlujícím opatřením⁸⁶. Pokud by měl být trestní příkaz součástí českého trestního procesu i po rekodifikaci, pak by musel být důsledně revidován a očištěn od svých zjevných nedostatků. V této souvislosti by bylo nepochybně třeba zvažovat zavedení zákazu změny k horšímu a diskuzi by mělo být podrobeno i to, zda samosoudce, který trestní příkaz vydal, nemá být v případě odporu z dalšího rozhodování ve věci automaticky vyloučen podobně, jako tomu je například v případě vyloučení soudce, který v minulosti rozhodoval o vazbě obviněného a který taky vyjádřil svůj pohled na oprávněnost trestního stíhání obviněného. Další možností by mohlo být opětovné omezení možnosti trestní příkaz vydat jen na případy, kdy se obviněný k trestnému činu doznává.

Autor této práce se ovšem domnívá, že v moderním a spravedlivém trestním procesu by již neměl mít trestní příkaz místo a k urychlení řízení by měla být používána zejména dohoda o vině a trestu, kterou samozřejmě lze použít jen tam, kde se obviněný ke spáchání trestného činu doznává a nemá námitky proti tomu, aby jeho vina byla zjištěna nekontradiktorně. Nelze také přehlédnout, že trestní příkaz už byl jedenkrát z českého trestního procesu odstraněn zákonem č. 178/1990 Sb., neboť podle tehdejších názorů nesplňoval podmínky pro uplatnění garancí a zásad trestního řízení⁸⁷. Později se sice ukázalo, že bez existence tohoto institutu nejsou soudy schopny v přiměřených lhůtách zvládnout nápor trestních věcí, a trestní příkaz byl znovu zaveden zákonem č. 292/1993 Sb. Poněkud kuriózně byla nová úprava podstatně méně naplňující zásady spravedlivého procesu, než úprava zrušená pro shodný nedostatek: nadále se pro vydání trestního příkazu nevyžadovalo doznání obviněného (na rozdíl od § 314e odst. 1 písm. a tr. řádu platného do 30. 6. 1990) a bez doznání obviněného bylo možno i uložit nepodmíněný trest odnětí svobody (§ 314e odst. 2 písm. a tr. řádu platného do 31. 12. 2001). I po odstranění druhého z těchto nedostatků však podle autora přetrvávají pochybnosti o spravedlivosti tohoto institutu.

⁸⁶ Např. v podobě obligatorního jednání o dohodě o vině a trestu v případě doznání obviněného.

⁸⁷ Jamborová, L.: Perspektivy dalšího využívání trestního příkazu jako tradiční procesní alternativy. Právnická fakulta UP v Olomouci – příspěvek 6. ročníku mezinárodní konference Dny práva 2012

5 Dohoda o vině a trestu

Zvýraznění role stran při dokazování a rozšíření jejich možností, s jakou se strany aktivně účastní dokazování samotného, s sebou na straně druhé nese nutnost reagovat na situaci, kdy z rozličných důvodů strana být aktivně důkazní nechce, ať již je tomu z důvodu očekávání dlouhého a finančně náročného dokazování před soudem, nebo z důvodu pocitu, že výrazná důkazní aktivita se může nepříznivě odrazit v obsahu konečného rozhodnutí. Je pojmově vyloučeno, aby se do takové situace dostal státní zástupce – ten je přímo zákonem povolán k tomu, aby před soudem dokazoval vinu obviněného, a od této své role nemůže ustoupit jen proto, že se to nezdá být procesně ekonomické. Do této situace se ovšem může dostat obviněný. Ten vždy v trestním řízení stojí před volbou (je-li skutečně pachatelem trestného činu), zda spáchání trestného činu doznat (nebo jej doznat zčásti bez některých přitěžujících skutkových okolností), nebo zda spáchání trestného činu popřít a vyvinout v řízení před soudem, jehož obsahem je dokazování, výraznou důkazní aktivitu směřující k jeho vyvinění.

Pokud ovšem skutečný pachatel svou vinu přizná, je zapotřebí položit si otázku, do jaké míry mají být v takovém případě zachovány základní zásady trestního řízení, zejména pak zásada vyhledávací. Dlouhá léta stálo české trestní řízení na názoru, že doznání viny obviněným nezbavuje soud povinnosti projednat jeho trestní věc v plné šíři a provést dokazování v zásadě ve shodném rozsahu, jako by bylo prováděno v případě, že by obviněný vinu popřel. Tento princip v zásadě v soudním řízení zůstal zachován i při pozdějším zavedení některých druhů tzv. odklonů v trestním řízení – podmíněného zastavení trestního stíhání a schválení narovnání. Při využití těchto institutů, rozhoduje-li o nich soud, zpravidla bývá rozhodnutí o odklonu vyhlášováno po provedení úplného dokazování, v zásadě namísto meritorního rozsudku.

Ovšem na tomto místě musí vždy vyvstat otázka, do jaké míry je lpění na základních zásadách českého trestního práva v těchto případech ekonomické, a bez významu není ani otázka délky soudního řízení. Není proto překvapivé, že se objevují snahy dospět ke zlevnění a zrychlení jinak poměrně formálně náročného trestního procesu soudního tím, že se pro případ doznání pachatele rozsah dokazování omezí pouze na samotné zjištění tohoto doznání, které v případě, že neodporuje ostatním ve věci opatřeným důkazům, vede přímo k odsouzení takto se doznávajícího obviněného. Zatím nebyla snaha do

českého trestního práva naroubovat angloamerický institut přiznání viny (*guilty plea*), ovšem institut dohody o vině a trestu který byl do trestního řádu zaveden novelou č. 193/2012 Sb. je projevem právě takovýchto tendencí. Dlužno podotknout, že o možnostech zavedení dohody o vině a trestu se diskutovalo již v době dřívější a mnoho českých právních teoretiků trestního práva snahu o zavedení tohoto institutu ostře odmítalo. Tak například J. Musil uváděl již v roce 2008, že dohody o vině a trestu nepochybně vedou k přibližování trestního procesu k občanskému soudnímu procesu, jsou jedním z projevů privatizace trestního práva. Tento trend pokládám za zhoubný, vedoucí k destrukci kontinentální právní kultury.⁸⁸ Podobně negativní postoj zaujal J. Pipek.⁸⁹ Bývá kritizováno, že institut dohody o vině a trestu (případně dříve navrhovaný institut prohlášení obžalovaného o vině) definitivně poškodí pověst českých orgánů činných v trestním řízení a celkovou spravedlivost trestání a odstraní výchovný účel trestního řízení tím, že bohatí nebo vlivní pachatelé trestných činů si budou moci „vyhandlovat“ výhodnější trest, než řadoví obvinění⁹⁰. I v americké literatuře se ovšem objevují pochybnosti o tomto institutu například v souvislosti se zkoumáním justičních omylů vyvrácených prostřednictvím genetické analýzy, kde bylo zjištěno, že ve významné části objevených justičních omylů domnělý pachatel raději přijal mírnější trest, než by riskoval přísnější odsouzení porotou.⁹¹

Na druhou stranu nelze popřít, že zavedení tohoto institutu (pokud bude ovšem skutečně využíván, což se v praxi zatím příliš neděje), může významně odbřemenit soudům jejich rozhodovací činnost, kdy méně významné trestné činy, kde obvinění proti potrestání nemají námitek, budou trestány právě tímto způsobem, a soudy se budou moci plně věnovat rozhodování v trestních věcech tam, kde obžalovaní svojí vinu popírají, případně si budou moci uvolnit prostor pro rozhodování ve věci zvlášť závažných zločinů, protože současná úprava dohody o vině a trestu vyslyšela požadavky některých významných teoretiků (zejména O. Novotného), aby dohody o vině a trestu byly vyloučeny alespoň v závažných trestních věcech, kde by mělo trestní řízení i nadále obligatorně kulminovat hlavním líčením.⁹²

⁸⁸ Musil, J.: Dohody o vině a trestu jako forma konsenzuálního trestního řízení, *Kriminalistika* 1/2008

⁸⁹ Pipek J.: Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení, *Právník* 12/2000

⁹⁰ Tyto připomínky však nebezpečně připomínají zde již zmiňované tendenční názory z československé právní literatury 50. a 60. let dvacátého století.

⁹¹ Petro J. a N.: *False justice – eight myths that convict the innocent*, Taylor and Francis 2015, s. 257

⁹² Novotný, O.: Je naše trestní právo procesní v krizi?, *Trestní právo*, č. 7-8/2006, s. 31.

I nadále však přetrvává kritika současné úpravy dohody o vině a trestu z pohledu popírání základních zásad českého trestního řízení touto úpravou, kdy například J. Jelínek kritizoval, že jde o kontroverzní institut, naroubovaný do systému platného práva, jímž jsou omezovány zásady materiální pravdy, oficiality a volného hodnocení důkazů. Jelínek proto došel k závěru, že se jedná jen o pokus řešit aktuální problémy českého trestního řízení namísto promyšlené legislativní úpravy, a jde o výraz jisté bezradnosti současné české trestní politiky.⁹³ Lze tedy v rámci tohoto úvodu uzavřít, že institut dohody o vině a trestu je vskutku poněkud neorganicky začleněn do našeho trestního řádu bez zamyšlení nad jeho základní koncepcí, podobně jako již dříve uvedené pokusy o zásadní změnu role soudu v rámci hlavního líčení. Několik let, které uplynuly od nabytí účinnosti této změny, v rámci nichž není tento institut nijak významněji v praxi využíván, ukazuje, že podobné změny bez současné revize základních zásad trestního práva procesního česká odborná veřejnost působící v praxi v zásadě odmítá přijmout a nově zaváděné instituty jsou tak zhusta jen mrtvým nepoužívaným textem zákona.

⁹³ Jelínek, J.: Dohodovací řízení v trestním procesu a otázky související, Bulletin advokacie 10/2012, str. 19

5.1 Sjednání dohody o vině a trestu

Zákonem předvídaný průběh jednání mezi státním zástupcem a obviněným vykazuje významné kontradiktorní prvky, i když se i vzhledem k systematickému začlenění ustanovení § 175a a 175b trestního řádu celé odehrává v rámci přípravného řízení. Iniciátorem tohoto jednání mohou být výhradně budoucí strany trestního řízení před soudem, tj. státní zástupce nebo obviněný. Tedy státní zástupce může zahájit jednání o dohodě o vině a trestu sám, nebo na návrh obviněného. Konečné slovo o tom, zda se takové jednání bude konat, má ovšem státní zástupce, neboť návrh obviněného není povinen zásadně akceptovat.

Kontradiktornost této fáze přípravného řízení je posilována i tím, že k jednání o dohodě o vině a trestu musí být vždy vyrozuměn poškozený, který musí být také upozorněn na možnost uplatnit při prvním jednání o dohodě o vině a trestu nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy, jeho přítomnost však není povinná.

Vzhledem k tomu, že v této fázi řízení není zatím státní zástupce stranou, ale je dozorovým orgánem přípravného řízení, stanovil zákonodárce při jednání o dohodě o vině a trestu povinnou účast obhájce – advokáta.⁹⁴ Tento požadavek se zdá být rozumný už vzhledem k tomu, že protivníkem obviněného je v daném případě justiční profesionál s právníkem vzděláním – státní zástupce - a že důsledky uzavření dohody o vině a trestu mohou být pro právně nepoučeného obviněného dalekosáhlé, neboť se tím vzdává podstatné části svých práv na obhajobu v řízení před soudem.

Povaha jednání o dohodě o vině a trestu není ze zákonného textu zcela zřejmá. Zdá se, že zákonodárce zamýšlel, aby toto jednání mezi obviněným a státním zástupcem za případné účasti poškozeného bylo v zásadě jednáním neformálním – jednáním bez jasné stanovených procesních pravidel. Nejde ani o výslech, ani o jakousi formu veřejného či neveřejného zasedání, čemuž nasvědčuje i zákonodárcem použitý termín „jednání“. Na druhou stranu ovšem má při tomto jednání být poškozený protokolárně poučován o svých právech a má právo při tomto jednání uplatňovat nárok na náhradu škody. to naznačuje, že o zcela neformální jednání jít nemůže. Jednací řád státního zastupitelství⁹⁵ o dohodě o vině a trestu mlčí a jen praxe proto ukáže, jakými pravidly se má jednání o dohodě o vině a trestu řídit.

⁹⁴ Vláda ČR: Důvodová zpráva k zákonu č. 193/2012 Sb., změna trestního řádu, Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, tisk 510/0, bod 22

⁹⁵ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti ČR č. 23/1994 Sb., v platném znění

Výstupem z tohoto jednání, které může být zahájeno jen tehdy, jestliže výsledky vyšetřování dostatečně prokazují závěr, že se skutek stal, že tento skutek je trestným činem a že jej spáchal obviněný, je dohoda o vině a trestu, jejíž náležitosti stanoví trestní řád v § 175a odst. 6 takto:

- a) označení státního zástupce, obviněného a poškozeného, byl-li přítomen sjednávání dohody o vině a trestu a souhlasí-li s rozsahem a způsobem náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení,
- b) datum a místo jejího sepsání,
- c) popis skutku, pro který je obviněný stíhán, s uvedením místa, času a způsobu jeho spáchání, případně jiných okolností, za nichž k němu došlo, tak, aby nemohl být zaměněn s jiným skutkem,
- d) označení trestného činu, který je v tomto skutku spatřován, a to jeho zákonným pojmenováním, uvedením příslušného ustanovení zákona a všech zákonných znaků včetně těch, které odůvodňují určitou trestní sazbu,
- e) prohlášení obviněného, že spáchal skutek, pro který je stíhán a který je předmětem sjednané dohody o vině a trestu,
- f) v souladu s trestním zákoníkem dohodnutý druh, výměru a způsob výkonu trestu včetně délky zkušební doby a v případech stanovených trestním zákoníkem trestu náhradního, případně upuštění od potrestání, a rozsah přiměřených omezení a povinností v případě, že to trestní zákoník umožňuje a že byly dohodnuty; při dohodě o druhu a výměře trestu se přihlédně i k tomu, zda obviněný trestným činem získal nebo se snažil získat majetkový prospěch (§ 39 odst. 7 trestního zákoníku),
- g) rozsah a způsob náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení, bylo-li dohodnuto,
- h) ochranné opatření, přichází-li v úvahu jeho uložení a bylo-li dohodnuto,
- i) podpis státního zástupce, obviněného a obhájce a podpis poškozeného, byl-li přítomen sjednávání dohody o vině a trestu a souhlasí-li s rozsahem a způsobem náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení.

Ze zákonných požadavků tedy plyne, že má jít o vysoce formalizovaný dokument, na který jsou kladeny podobné požadavky, jako na výrokovou část rozhodnutí o vině obviněného. To nejzásadnější, čím se dohoda o vině a trestu od takového rozhodnutí o vině odlišuje je to, že obsahuje stěžejní prohlášení obviněného o tom, že spáchal skutek, pro který je stíhán. Tímto prohlášením se vlastně obviněný jako plnoprávná budoucí strana trestního řízení (podobně jako u trestního příkazu) vzdává svých kontradiktorních oprávnění v rámci dokazování a bez výhrady přijímá skutkový stav tak, jak je v tomto prohlášení vymezen. I vzdání se těchto kontradiktorních oprávnění samotné je zapotřebí považovat za významný akt kontradiktorního charakteru, neboť tímto prohlášením vlastně obviněný jednoznačně odstraňuje případné do té doby existující spory o skutkový stav, a to například výměnou za mírnější trest nebo mírnější právní kvalifikaci. Dohoda o vině a trestu však není jeho jednostranným prohlášením, jde o dvoustranné prohlášení budoucích procesních protivníků, které má následně usnadnit úlohu soudu. Podle § 175a odst. 3 tr. řádu ovšem musí obviněný své shora uvedené prohlášení učinit ještě předtím, než je samotná dohoda o vině a trestu sjednána. Pokud po učinění takového prohlášení ke shodě mezi státním zástupcem a obviněným nedojde, trestní řád výslovně stanoví, že v takovém případě se k prohlášení viny v dalším řízení nepřihlíží. Je ovšem otázkou, do jaké míry existence takového prohlášení v trestním spise soud ovlivní v rámci později konaného hlavního líčení. Jde v zásadě o obdobnou situaci, jaká nastává v případě existence prohlášení obviněného o spáchání stíhaného skutku při rozhodování o schválení narovnání (§ 314 tr. řádu).

Je-li sjednána dohoda o vině a trestu, je státní zástupce povinen podle § 175b tr. řádu podat soudu návrh na schválení dohody o vině a trestu.

5.2 Řízení o schválení dohody o vině a trestu

Po podání návrhu na schválení dohody o vině a trestu probíhá u soudu řízení o tomto návrhu podle § 314o-314s tr. řádu. Zákon výslovně stanoví, že jde o součást trestního stíhání prováděného před soudem na základě použití zásady obžalovací⁹⁶. Neučiní-li předseda senátu rozhodnutí o odmítnutí návrhu (zejména z důvodu nedodržení povinnosti nutné obhajoby obhájcem nebo z důvodů zjevné nesprávnosti nebo nepřiměřenosti dohody, případně z důvodu závažného porušení práv obviněného při sjednávání dohody) nebo o nařízení předběžného projednání tohoto návrhu (přichází-li v úvahu předložení věci k rozhodnutí o příslušnosti, postoupení věci, zastavení nebo přerušování trestního stíhání nebo použití některého z odklonů podle § 307 nebo 309 tr. řádu), nařídí veřejné zasedání k rozhodnutí o návrhu na schválení dohody o vině a trestu.

Uvedené veřejné zasedání neobsahuje podle zákona žádné kontradiktorní ani jiné dokazování. Obviněný má být pouze dotázán k tomu, zda sjednané dohodě rozumí, zda je mu zřejmá podstata dohody, právní kvalifikace jeho jednání a přiměřenost trestu, zda své prohlášení o tom, že spáchal stíhaný skutek, učinil dobrovolně, bez nátlaku a po náležitém poučení, a zda jsou mu známy důsledky sjednané dohody, zejména skutečnost, že se vzdává práva na veřejné projednání věci v hlavním líčení a práva na odvolání. Fakultativní možností je vyjádření poškozeného nebo výslech obviněného. Z toho vyplývá, že obviněný v rámci tohoto veřejného zasedání žádná kontradiktorní práva nemá a soud vlastně jen vyšetřujícím způsobem zjistí to, zda dohoda o vině a trestu byla uzavřena svobodně a zda splňuje zákonné požadavky na přiměřenost trestání.

Při rozhodování o návrhu na schválení dohody o vině a trestu je soud v zásadě vázán ujednáním obviněného a státního zástupce, a to nejen ve věci skutku, právní kvalifikace a trestu, ale také pokud jde o nárok poškozeného na náhradu škody. Dojde-li soud k závěru, že dohoda je nesprávná nebo nepřiměřená, případně má-li výhrady ke způsobu sjednání dohody, může vyslovit rozhodnutí o neschválení dohody a vrátit věc usnesením do přípravného řízení. v případě tohoto svého závěru má také soud určitou neformální možnost oznámit své výhrady stranám, které mu mohou navrhnout nové znění dohody o vině a trestu.

⁹⁶ ust. § 2 odst. 8 tr. řádu

5.3 Kritika současné úpravy dohody o vině a trestu

Zásadním kritickým argumentem k současnému způsobu zakotvení institutu dohody o vině a trestu je již dříve zmiňovaná nekoncepčnost této úpravy, kdy bez změny nebo alespoň revize základních zásad trestního řízení je implementován do určité míry adverzární institut do stále převážně kontinentálního českého trestního řízení. O adverzární institut jde proto, že soupeřící strany v trestním řízení logicky mohou dojít k dohodě o tom, co je mezi nimi nesporné. Dohoda o vině a trestu tedy odpovídá spíše trestnímu řízení, ve kterém má státní zástupce výrazná oprávnění odpovídající principu oportunity, ve kterém nese důkazní břemeno a ve kterém je sám důkazně aktivní namísto soudu. Neodpovídá naopak současnému českému trestnímu řízení, které je stále ovládáno zásadou vyhledávací, zásadou zjišťování skutkového stavu bez důvodných pochybností a zásadou oficiality. Tato cizost zvedeného institutu společně s jeho poměrně velkou procesní složitostí s největší pravděpodobností způsobuje, že není stále v rozsáhlejší míře využíván (i proto, že státní zástupce nemusí jednání o dohodě zahájit na podnět obviněného obligatorně), a nenastaly tak vládou zamýšlené důsledky v podobě podstatného zrychlení trestního řízení. To aby tyto moderní instituty přejímané z jiných právních systémů v našem právním prostředí skutečně fungovaly, bude zejména úkolem úplné rekodifikace trestního práva procesního.

Již nyní je však patrné, že současná právní úprava trpí některými věcnými nedostatky, které znemožňují jejich větší rozšíření a využívání v praxi. Základním takovým nedostatkem je omezení možnosti vést jednání o dohodě o vině a trestu pouze v přípravném řízení před podáním obžaloby. Vzhledem k tomu, že trend směřuje k stále většímu přesunu těžiště trestního řízení do jeho soudní fáze, důsledkem čehož by mělo být stále zkracování přípravného řízení a urychlení doby, ve které je obviněný postaven před soud, omezuje zbytečně současná koncepce možnosti stran při sjednávání dohody o vině a trestu. Vždyť případná náročnost očekávaného dokazování, která by pravděpodobně mohla být největší motivací pro to, aby jedna či druhá strana jednání o této dohodě zahájila, se může ukázat až v řízení před soudem prvního stupně, tj. v hlavním líčení, anebo třeba až poté, co ve věci nějaký právní názor vysloví odvolací soud. Má-li státní zástupce mít možnost důsledně zvažovat svojí procesní pozici, jak to má v budoucnu být, není žádný logický důvod, proč by neměla být dána jemu nebo obviněnému možnost zkrátit průběh dalšího trestního řízení tím, že bude uzavřena dohoda o vině a trestu.

Dalším nedostatkem současné právní úpravy, týkající se dohody o vině a trestu, jsou nedostatečná oprávnění poškozeného. To ovšem odpovídá celkovým nedostatkům současné právní úpravy v celkovém rozsahu, pokud jde o oprávnění poškozeného. Státní zástupce má sice podle § 175a odst. 5 tr. řádu povinnost dbát zájmů poškozeného, pokud ovšem poškozený nebude souhlasit s rozsahem a způsobem náhrady škody podle ujednání v dohodě o vině a trestu, má jen velmi málo možností, jak může uvedenou dohodu o vině a trestu oponovat. Nedostačuje v tomto směru možnost, aby se mohl poškozený při veřejném zasedání ve smyslu § 314q odst. 4 tr. řádu vyjádřit, nemá-li zároveň možnost podat odvolání proti rozsudku o schválení dohody o vině a trestu. Na tom nic nemění oprávnění poškozeného odvolat se proti případnému výroku o jeho odkázání na náhradu škody ve věcech občanskoprávních v případě, že soud takový výrok v odsuzujícím rozsudku, jímž je schvalována dohoda o vině a trestu, doplní. Základ nároku poškozeného totiž může být v popisu skutku nebo v popisu právní kvalifikace, a v tomto směru poškozený podat odvolání nemůže, podobně jako nemůže podat odvolání proti jinému výroku, než výroku o náhradě škody v případě, že je odsuzující či zprošťující rozsudek vydáván po proběhlém hlavním líčení.

Je třeba ocenit snahu vládu a snahu zákonodárce umožnit kontradiktorně proti sobě stojící stranám určitou formu dohody nad sporem státu s pachatelem trestné činnosti, je však vidět, že stejně jako u jiných podobných kontroverzních (a do určité míry experimentálních) pokusů změnit českou trestní praxi se tato snaha v podstatě minula účinkem. Tyto snahy tedy bude muset zákonodárce zopakovat v rámci dlouhodobě chystané rekodifikace českého trestního práva procesního. Má-li zákonodárce skutečně úmysl prohloubit kontradiktornost (či dokonce zavést některé adverzární prvky do českého trestního procesu), musí být revidovány základní zásady trestního řízení, které jsou ovšem v mysli justičních profesionálů i právních teoretiků hluboce zakořeněny. Jinak dochází k tomu, že tyto pouze dílčí a do jisté míry nekoncepční změny jsou v teorii praxi vnímány jako zhola zbytečné novinky, do našeho trestního práva nepatřící.

6 Exkurs do zahraničních úprav úlohy stran v řízení před soudem I. stupně

6.1 Trestní systémy v kontinentální Evropě

Jak bylo vícekrát zmíněno v předešlých kapitolách této práce, ovlivňují se jednotlivé systémy trestního řízení v kontinentální Evropě do té míry, že v žádném ze systémů trestní justice není možno najít čistě kontinentální anebo čistě adverzární trestní proces. Má to pochopitelně historické konsekvence, kdy každý ze státních celků si sice nejprve vytvořil určitý trestně-procesní systém, nicméně ten byl následně obohacován o prvky ze systému jiných zemí, ať už bližších, nebo vzdálenějších. Takto si například koncem 18. století francouzský trestní proces vypůjčil ze systému *common law* porotní rozhodování, následně ovšem došlo opět k odklonu od porotního rozhodování a k návratu k původnímu francouzskému inkvizičnímu systému. Podle názoru Spencera⁹⁷ k tomu došlo v důsledku velkého množství poprav během Francouzské revoluce, kdy to byly právě poroty, které k trestům smrti popravené odsoudily.

Podobně zejména ve druhé polovině 20. století začaly být do mnoha evropských systémů přejímány klasické prvky soudního procesu podle *common law*, jako jsou křížové výslechy, rozsah dokazování určovaný stranami, nepoužitelnost výpovědí z přípravné fáze trestního řízení nebo absence materiálu z přípravného řízení v soudním spisu.

Není úkolem této práce provádět komparaci jednotlivých trestních řízení jako celku a bude pojednáno pouze o těch charakteristikách jednotlivých trestních řízení, které jsou důležité z hlediska tématu této práce. Jde zejména o následující charakteristiky:

1. vázanost soudu vyšetřovací zásadou či instrukčním principem
2. forma provádění důkazů před soudem, zejména svědeckých a znaleckých výpovědí
3. oprávnění stran docílit jimi zamýšleného rozsahu prováděného dokazování
4. síla důkazů pocházejících z přípravného řízení

⁹⁷ Spencer J.R.: Introduction, in: European criminal procedures, Cambridge university press 2005, str. 306

5. existence důkazního břemene státního zástupce
6. existence nekontradiktorně vydaného rozhodnutí o vině
7. existence prohlášení o vině – tzv. *plea bargain*

Z hlediska systematického porovnání jednotlivých systémů trestní justice se systémem českého trestního práva procesního se zdají být nejzásadnější porovnání se systémem německým, systémem italským, systémem francouzským a z důvodu dřívější existence společného státu také systémem slovenským.

Obecně je možno konstatovat, že celková kontradiktornost řízení před soudem klesá, je-li dáno silné přípravné řízení, je-li soud při rozhodování o vině vázán vyšetřovací zásadou a v důsledku toho zavázán aktivním hledáním pravdy, dále posuzoval-li již v minulosti soud vinu obžalovaného předběžně na základě vyšetřovacích materiálů předložených státním zástupcem, a konečně pokud na základě těchto materiálů může soud vydat bez prohlášení obviněného a bez kontradiktorního řízení rozhodnutí o jeho vině. Všechny tyto prvky totiž způsobují, že soud je v důsledku velkého množství informací ovlivněn již předtím, než před ním vůbec může začít kontradiktorní debata o důkazním stavu, navíc vyšetřovací zásada způsobuje, že soud je považován za orgán, který je odpovědný za úplnost skutkových zjištění, v důsledku čehož není motivován ponechat důkazní aktivitu na stranách. Naopak více kontradiktorním bude řízení před spíše pasivním soudem, který nemá přístup ke spisu z přípravného řízení, a který má zcela otevřenou mysl v důsledku toho, že doposud žádným způsobem ani předběžně neposuzoval oprávněnost stíhání obviněného. Většina evropských právních systémů, snad až na systém italský, se přitom pohybuje v intervalu mezi těmito dvěma imaginárními póly.

6.2 Spolková republika Německo

V naznačeném směru pravděpodobně českému systému nejbližším systémem trestní justice je německé trestní právo procesní. To je významně ovlivněno římským právem a *Constitutio criminalis Carolina*, i když v důsledku osvícenectví se z těchto vlivů později vymanilo. Tradičně kontinentální německý trestní proces je založen na klasickém inkvizičním modelu francouzském (z něhož si vzal částečně i institut vyšetřujícího soudce – *Ermittlungsrichter*), obohacený o některé adverzární prvky. Německý trestní proces je silně ovládan zásadou legality, procesně stojí podobně jako české trestní řízení na zásadě *in dubio pro duriore* (v pochybnostech k horšímu), díky čemuž je státním zástupcem minimálně používána zásada opportunity. I v tom je německé trestní řízení blízké našemu.

Poté, co je státním zástupcem obviněný postaven po proběhnutí tzv. *Vorverfahren* (obdoby našeho přípravného řízení) před soud, provede soud obdobu našeho předběžného projednání obžaloby - tzv. *Zwischenverfahren*. V něm soud rozhoduje o tom, zda je obviněný před soud stavěn oprávněně. Musí existovat alespoň legitimní podezření proti obviněnému (*hinreichender Tatverdacht*). Toto posouzení činí soud na základě vyšetřovacích materiálů získaných v přípravném řízení. I v německých odborných kruzích bývá kritizováno, že v důsledku toho je v následující době profesionální soudce nakloněn rozhodovat spíše proti obžalovanému, a není ochoten připouštět důkazy odporující stavu zjištěnému při vyšetřování.⁹⁸

Rozhodne-li soud touto formou o tom, že postavení obžalovaného před soud je oprávněné, probíhá následně obdoba našeho hlavního líčení, tzv. *Hauptverfahren*. To je ovládáno principem rovnosti zbraní (*Waffengleichheit*), soud je vázán vyšetřovací zásadou (*Instruktionsprinzip*) a dokazování musí odpovídat zásadě přímosti (*Unmittelbarkeitsgrundsatz*). Soudní jednání má charakteristický kontinentální průběh, začíná vždy výslechem obžalovaného, který má právo mlčet. K soudnímu jednání předvolané svědky vyslýchá předseda senátu a strany mají při dokazování pouze doplňkovou roli. Existuje zde sice jakási obdoba křížového výslechu podle § 239 *Strafprozessordnung* (StPO), v praxi se však k této formě dokazování (opět obdobně jako v českém trestním řízení) příliš nepřistupuje. Ani provedení křížového výslechu však nezabavuje soud povinnosti zjistit pravdu a po jeho provedení může soud

⁹⁸ Juy-Birmann R.: The German system, in: European criminal procedures, Cambridge university press 2005, str. 306

pokračovat ve výslechu sám. V německém trestním řízení platí ostře zásada ústnosti, protokoly o výsleších z přípravného řízení se mohou číst jen se souhlasem stran nebo jen tehdy, pokud nemůže být před soudem svědek vyslechnut pro smrt nebo nedostupnost. Neexistuje zde nic jako důkazní břemeno kterékoliv ze stran trestního řízení. Břemeno zjistit skutkový stav leží zcela na soudu, který postupuje zcela z úřední povinnosti (*die Beweisaufnahme von Amts*), a má povinnost prověřovat i to, co sám obžalovaný uzná jako správné, včetně jeho doznání. § 244 StPO jasně ukládá soudu, že je povinen z vlastní iniciativy vzít v úvahu a případně rozšířit dokazování na všechna fakta a důkazní prostředky, které jsou relevantní pro jeho rozhodnutí, to vše v zájmu vyhledání pravdy.

Z hlediska této práce je zajímavá povinnost soudu provést všechny důkazy, jejichž provedení se domáhá obhajoba, vyjma těch, které splňují podmínky taxativně vyjmenované v § 245 odst. 2 StPO. Soud takto nemusí provést pouze důkazy nepřípustné, důkazy, které prokazují něco, co již bylo prokázáno nebo je obecně známo, důkazy, které nemají k projednávané věci žádný vztah nebo pokud je zjevné, že návrh důkazu směřuje pouze k prodloužení řízení. Všechny ostatní důkazy navržené obhajobou je soud ze zákona povinen provést a nemůže je odmítnout jen proto, že byly předloženy příliš pozdě (§ 246 odst. 1 StPO). Strany také mohou žádat, aby jim soud poskytl dostatek času pro sbírání informací o důkazech, které byly navrženy teprve před soudem.

V německém trestním právu procesním existuje také obdoba českého trestního příkazu, tzv. *Strafbefehlverfahren*. Ten může soud vydat na základě vyšetřovacího spisu jen ve věci dospělého obviněného a na písemný návrh státního zástupce. Obviněný může proti trestnímu příkazu podat odpor, po jehož podání se věc přesouvá do ústního projednání před soudem. Neadekvátní používání tohoto institutu je v Německu, opět podobně jako v České republice, v mnoha případech otevřeně kritizováno.⁹⁹

I složení německých soudů je podobné jako v České republice a odvíjí se od závažnosti projednávaného trestného činu. V jednodušších věcech rozhoduje samosoudce (*Strafrichter*), ve složitějších pak senát složený z jednoho profesionálního a dvou laických soudců, výjimečně v rozšířených pětičlenných senátech.

⁹⁹ Juy-Birmann R.: The German system, in: European criminal procedures, Cambridge university press 2005, str. 316

6.3 Francie

Dalším klasickým systémem, v rámci něhož existuje typický kontinentální inkviziční trestní proces, je francouzské trestní právo procesní; i když hned první ustanovení *Code de procédure pénale* (CPP) hovoří o tom, že trestní řízení musí být „spravedlivé a kontradiktorní“. Francie je také do značné míry „kolébkou“ kontinentálního trestního procesu, a to i přes dříve zmiňovanou epizodu s porotním soudnictvím importovaným z práva *common law* v průběhu Velké francouzské revoluce – dnes zůstává ve Francii porotní rozhodování zastoupeno jen v rámci širokého senátu s laickým i profesionálním prvkem. V tomto systému se rozhodování o vině účastní profesionální soudce, který je zavázán hledat pravdu, přičemž v rámci tohoto hledání není vázán tím, co mu předloží nebo uvedou strany. Soudce vedoucí francouzský trestní proces nelze zaměňovat s tzv. vyšetřujícími soudci (*juge d'instruction*), kteří představují ingerenci soudní moci do přípravného řízení; i ti jsou ovšem vázáni vyšetřovací zásadou, jak už ostatně pramení z názvu jejich funkce.

Pochopitelně se jedná o model, který má též významné prvky akuzační, k zahájení soudního procesu je zapotřebí podání obžaloby státním zástupcem (*procureur de la République*), který zastupuje obžalobu i před soudem. Ten je ovšem nadán výraznou diskreční pravomocí, v rámci níž zvažuje legální základ pro obžalobu a vhodnost trestního stíhání. U nejnižších stupňů soudů v rámci řízení o přestupcích může být obžaloba před soudem zastupována dokonce i pouhým policejním důstojníkem.

Podobně jako v systému německém i ve francouzském systému trestní justice má právo vystupovat poškozený jakožto oběť trestného činu, který může předstoupit před soud jako civilní žalobce v trestní věci (*partie civile*), anebo dokonce může oponovat rozhodnutí státního zástupce nepředložit věc k rozhodnutí soudu v rámci speciálního typu řízení.

Vlastní průběh trestního řízení před francouzskými soudy se odvíjí od závažnosti projednávaného deliktu, což má také vliv na to, před jaký typ soudu se příslušná věc dostává. Jedná se o následující stupně soudní soustavy:

- *tribunal de police*, který projednává obvinění z přečinů (*contravention*), a před nímž probíhá řízení s nejmenším množstvím kontradiktorních prvků. Trestní věc zde projednává samosoudce (*juge de police*), který na základě obsahu trestního spisu, předloženého obžalobou, může vydat obdobu českého

trestního příkazu (*ordonnance pénale*), který může být napaden jak státním zástupcem, tak i obviněným. Dojde-li k ústnímu líčení, je úkolem soudu zjistit, zda obviněný je vinen a jaký mu má být uložen trest. Líčení řídí předsedající soudce, svědci se vyslýchají osobně, přičemž otázky jim klade soud, a soudu může položení otázky navrhnout kterákoliv strana. Od roku 2000 na základě reformy mohou strany klást vyslýchanému otázky přímo, pokud jim to předsedající soudce povolí. V řízení ovšem mají velkou váhu písemné důkazy typu policejních zpráv, u nichž se presumuje obsahová správnost, kterou ovšem mohou strany vyvracet. Všechny důkazy nicméně musí být před soudem kontradiktorně projednány.

- *tribunal correctionnel*, který projednává závažnější trestné činy. V tomto řízení má státní zástupce jasnou úlohu dokazovat vinu obviněného, může však dojít k závěru, že obviněný je nevinný a může navrhnout jeho osvobození. I tento typ procesu má výrazně kontinentální charakter a hlavní roli má opětovně předsedající soudce, který je však pro účely rozhodování v případě závažnějších trestných činů doplněn o profesionální senát (*assesseurs*). V řízení postupuje soud z úřední povinnosti, strany ovšem mohou soudu navrhnout provedení konkrétních úkonů, důkazů apod. Předsedající soudce je oprávněn odmítnout jakékoliv důkazy navržené stranami, které by proces nepřiměřeně protahovaly, nebo by nepřispěly k objasnění věci. Zákonem je ovšem výslovně zavázán, aby „podle své cti a svědomí učinil vše potřebné, o čem je přesvědčen, že je užitečné, aby se zjistila pravda“¹⁰⁰. Předsedající soudce stanovuje pořadí prováděných důkazů, klade svědkům a znalcům otázky, přičemž podobně jako před *tribunal de police* mohou strany klást svědkům otázky jen cestou soudu a přímo jen tehdy, pokud jim to soud povolí. Soud rozhoduje na základě svého vnitřního přesvědčení (*conviction intime*), které ovšem může být založeno jen na důkazech provedených v soudním řízení (včetně písemných), které navíc musely být před soudem kontradiktorně projednány. Soudce nemusí uvádět, jak dospěl k tomuto vnitřnímu přesvědčení, právo mu pouze předepisuje, aby se sám sebe dotázal, zda k němu dospěl. Má ovšem zákonnou povinnost

¹⁰⁰ § 310 *Code de procédure pénale* (CPP)

zdržet se projevení jakéhokoliv názoru na vinu či nevinu obviněného v průběhu celého řízení¹⁰¹

- *cour d'assises*, který projednává nejzávažnější trestné činy. Řízení před ním je variací na řízení před *tribunal correctionnel*, v tomto typu řízení však vystupuje porota. V důsledku toho je sbor rozhodující o vině částečně oddělen od předsedajícího soudce, vázaného vyšetřovací zásadou, ovšem i zde je předsedající soudce dominantní osobou, vyslýchá svědky a pokládá členům poroty otázky, přičemž odpovědi na ně jsou základem pro rozhodnutí soudu o vině. O nárocích uplatněných poškozeným jakožto *partie civile* rozhodne po uznání viny či nevinu soud bez ingerence poroty. O trestu pro odsouzeného obviněného nicméně v řízení před porotním soudem rozhoduje porota hlasováním.

Pokud jde o rozsah dokazování, ten mohou strany svými návrhy určovat již v přípravném řízení – o tom, zda se navrhovaný důkaz provede či nikoliv, rozhoduje vyšetřovací soudce. K hlavnímu líčení strany předvolávají vlastní svědky a znalce na své náklady¹⁰², musí však nejméně 24 hodin před zahájení procesu oznámit jejich jména ostatní stranám procesu. Neučiní-li tak, může druhá strana požadovat neprovedení důkazu; o tom rozhoduje soud – i když námitku přijme, stále může svědka vyslechnout jako zdroj informací (*à titre de renseignements*). Rozsah dokazování v hlavním líčení tak významně svojí aktivitou určují strany, soud má v tomto ohledu spíše pasivní roli – z jeho iniciativy vyslýchání svědci se neberou pod přísahu a jsou pouhým zdrojem informací¹⁰³.

Vzhledem k vázanosti soudu zásadou hledání pravdy nepřichází ve francouzském trestním právu procesním do úvahy důkazní břemeno prokurátora jako takové. Celá koncepce procesu však počítá s tím, že prokurátor bude v procesu aktivním protihráčem obhajoby.

Uznání viny (*reconnaissance préalable de culpabilité*) jako takové je ve francouzském trestním procesu umožněno teprve od r. 2004, a to pouze ohledně deliktů, trestaných odnětím svobody pod 5 let. Pokud obviněný za přítomnosti svého obhájce

¹⁰¹ § 328 CPP

¹⁰² § 281 CPP

¹⁰³ § 310 CPP

přijme navrhovaný trest, je ihned předveden před soudce, který jej vyslechne, posoudí, zda přiznání je pravdivé, a rozhodne, zda se přijatý trest uloží.

Přes výrazné kontinentální rysy je francouzské právo postaveno na hlubokém respektu k právům obhajoby a vázanost soudu vyšetřovací zásadou je chápána spíše jako doplněk k předpokládané aktivitě stran.

6.4 Itálie

Podobný systém jako ve Francii fungoval až do roku 1988 v Itálii. Právě v tomto roce totiž proběhla reforma italského trestního práva procesního, která tam zřídila z hlediska tématu této práce velmi zajímavý systém. Celé italské řízení je sice ovládáno principem legality (upuštění od stíhání státním zástupcem vždy přezkoumává soud činný v přípravném řízení, tzv. GIP), nicméně významným prvkem je též výslovně uzákoněný princip kontradiktornosti a spravedlivého procesu, který způsobuje, že v italském trestním právu procesním jsou významně zastoupeny adverzární principy při provádění dokazování.

Pro italské trestní právo procesní je charakteristické, že existují různé typy soudů s různými pravomocemi a různou možností jejich ingerence do dokazování. Tak například speciální soudci pro přípravné řízení (*giudice per le indagini preliminari* – GIP) rozhodují v přípravném řízení o omezení svobody obviněného, o přezkumu postupu státního zástupce, nebo kontrolují délku vyšetřování. Tím vlastně odpovídají klasickému modelu vyšetřujícího soudce práva francouzského. Kromě toho mohou ve speciální proceduře (*Procedimento per decreto*) vydávat obdobu našeho trestního příkazu (*decreto penale di condanna*), trestem však může být jen pokuta a obviněný může toto rozhodnutí GIP napadnout odporem (*Opposizione*). Dalším typem specializovaného soudce je soudce pro předběžná řízení (*giudice dell'udienza preliminare* – GUP). Ten mimo jiné v předběžném slyšení po slyšení stran rozhoduje, zda je věc zralá k hlavnímu líčení nebo zda obvinění není dostatečně odůvodněné. Vydává také ve zkráceném řízení (*giudizio abbreviato*) na žádost obžalovaného rozsudek o vině jen na základě obsahu spisu, předloženého při předběžném slyšení. Potud se italský systém příliš od kontinentálních tradic neodlišuje.

Postoupí-li ovšem věc do hlavního líčení, začíná se projevovat v italském trestním řízení ostrá zásada ústnosti a kontradiktornosti buď před spíše pasivním soudem s porotními prvky (*corte di assise*), nebo před samosoudcem či profesionálním senátem (*tribunale*). V důsledku přísné aplikace těchto zásad je velmi omezena použitelnost důkazů z přípravného řízení (vyjma úkonů, o nichž GIP v rámci zvláštní procedury *incidente probatorio* rozhodne, že jsou jako neopakovatelné důkazy použitelné v rámci rozhodování o vině). Soud rozhodující o vině (*giudice del dibattimento*) dokonce ani nesmí mít k dispozici spis pocházející z přípravného řízení; soudní spis je co do rozsahu velmi omezen, aby soudce nebyl ovlivněn písemnými důkazy z přípravného řízení,

přičemž strany trestního řízení mají vlastní spis. Vlastní spis má tudíž jak státní zástupce, tak i obhajoba, a je používán tzv. systém dvojitého nebo trojitého spisu. Po reformě z roku 1999 může rozhodující soud vidět a použít některé listiny ze spisu stran, pokud se na tom strany shodnou.

Před soudem rozhodujícím o vině probíhá obdoba našeho hlavního líčení, tzv. *dibattimento*. V jeho rámci strany trestního řízení, a to včetně poškozeného, vystupujícího jako *partie civile*, přednesou svá úvodní slova. Dokazování v rámci tohoto jednání provádějí zásadně strany, jen ve výjimečných případech (např. při výsledku mladistvých nebo duševně nemocných) může výslech provést soud. Výslech je prováděn klasickým křížovým způsobem a provádí jen nejprve ten, který důkaz navrhl, poté se ptají ostatní strany, a následně může pokračovat opět navrhovatel. Průběh výsledku střeží z úřední povinnosti soud, který však nesmí zasahovat do práva stran dokončit výslech. Použitelnost výsledků z přípravného řízení je předmětem věčných debat, a to zejména v trestních věcech konaných ohledně organizovaného zločinu.

I rozsah dokazování určují svou aktivitou strany a soud může odmítnout jen protizákonné nebo zjevně obstruující důkazy. Oproti původnímu znění italského trestního řádu je současná úprava o něco přísnější, protože často docházelo k významným průtahům při obstruujícím jednání obhajoby v rámci navrhování důkazů. Soud rozhodující o vině původně dokonce ani nemohl provést důkaz, který nenavrhla žádná ze stran, italský Ústavní soud (*Corte Costituzionale*) však v roce 1993 rozhodl, že soud při hledání pravdy může provést i nenavržené důkazy (*iniziativa probatoria del giudice dibattimentale*).¹⁰⁴

Jinak ovšem rozsudek nemůže být založen na čemkoliv, co před soudem výslovně nezaznělo. Popsaná kontradiktornost od počátku zavedení těchto principů od počátku způsobovala velkou délku řízení před italskými trestními soudy, proto byly v roce 1999 provedeny úpravy trestního procesu tak, že míra kontradiktornosti se liší podle závažnosti projednávaného případu a toho, před jakým soudem řízení probíhá.

Míra práva na obhajobu je v italském trestním procesu velmi vysoká, obhajoba může provádět vlastní vyšetřování věci, obhájce může při vyšetřování vyslýchat svědky a zakládat záznamy z těchto výsledků do spisu obhajoby, z něhož za určitých podmínek mohou být tyto výsledky použity před soudem (zejména po souhlasu stran). Dokonce

¹⁰⁴ rozhodnutí Ústavního soudu Itálie č. 111 z 24. března 1993

obhajoba může po souhlasu GIP vstupovat do chráněných prostor a provádět tam prohlídky.

Poškozený může v italském trestním procesu vystupovat jako občanskoprávní strana podobně jako ve francouzském procesu a má i jistá práva žádat přezkum některých rozhodnutí státního zástupce v přípravném řízení prostřednictvím GIP.

V řízení před soudem může být uzavřena dohoda o uložení trestu stranami trestního řízení na základě jejich shodných skutkových tvrzení (*patteggiamento*). Soud je ovšem oprávněn a povinen z úřední povinnosti přezkoumat, zda tato shodná skutková tvrzení odpovídají skutečnosti.

Italské trestní právo procesní do určité míry vybočuje z evropských standardů a lze jej označit za nejhluběji provedený experiment se zaváděním adverzárních prvků do tradičních evropských kontinentálních trestních procesů. Snahy tento experiment do určité míry vrátit zpět do klasických kontinentálních kolejí celkem jasně vyplývají z rozhodnutí italského Ústavního soudu, který do značné míry v rozporu s doslovným zákonným textem opětovně zavedl některé tradiční postupy, jako je aktivní hledání pravdy soudem, možnost odmítat stranami navržené důkazy, nebo používat před soudem k budování skutkových zjištění obsahy výslechů z přípravného řízení. I na italské situaci je tak možno ilustrovat, že kontinentální justice nepříliš příznivě vnímá instalaci adverzárních prvků po vzoru systému *common law*.

6.5 Slovensko

Z důvodu společných původních zákonných východisek je pro tuto práci velmi zajímavá současná slovenská trestněprocesní úprava. Ta vychází sice koncepčně z trestního řádu č. 141/1961 Sb., který je do dnešního dne platný u nás, přináší však poměrně významné nové prvky, včetně celkové modernizace obecné koncepce trestního řízení.

Pro téma této práce je patrně nejzajímavější vydělení soudů z okruhu jinak z původní úpravy převzaté koncepce orgánů činných v trestním řízení. V textu zákona je jasné stanoveno, že orgány činnými v trestním řízení je prokurátor a policista (§ 10 odst. 1 tr. por.). Podle důvodové zprávy tato změna sledovala to, aby byl zdůrazněn charakter soudů jako státních orgánů povolanych k samostatnému, nestrannému a nezávislému rozhodování trestní věci¹⁰⁵. Tím slovenský zákonodárce umožnil, aby byl soud na rozdíl od ostatních orgánů vázán odlišným komplexem zásad, a tím zdůraznil možnost větší kontradiktornosti řízení před soudem.

Současný slovenský trestní řád je založen na zásadě legality, která váže jak soud, tak i orgány činné v trestním řízení. Vyšetřovací zásadou však soud vázán není – k tomu viz ust. § 2 odst. 10 tr. por., který upravuje vyšetřovací zásadu, která výslovně váže pouze orgány činné v trestním řízení v tom směru, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o které nejsou důvodné pochybnosti, a to prostřednictvím důkazů obstaraných z úřední povinnosti. Soudu výslovná povinnost pátrat po pravdě uložena není, i když je mu výslovně zachováno právo provést důkazy, které strany trestního řízení nenavrhly¹⁰⁶.

Prokurátorovi je zachováno významné právo disponovat s obžalobou a to ve dvou formách¹⁰⁷. Vezme-li obžalobu nebo návrh na schválení dohody o vině a trestu zpět před zahájením hlavního líčení, vrací se daná trestní věc do stádia přípravného řízení. Pokud ovšem ustoupí od obžaloby při hlavním líčení, soud bez dalšího obžalovaného z obžaloby osvobodí – tím je slovenské trestní řízení oproštěno od častého paradoxu českého trestního řízení, kdy státní zástupce, který sám obviněného postavil před soud, při závěrečné řeči navrhuje jeho zproštění z vlastní obžaloby např. pro nedostatek důkazů. Jinak je ale prokurátor vázán zásadou *in dubio pro duriore*: podle § 215 tr. por.

¹⁰⁵ Vláda SR. Dôvodová správa k návrhu nového Trestného poriadku. Národná rada SR. [online]. 26. 5. 2004 [cit. 2016-10-26]. Dostupné z: <http://www.nrsr.sk/web/dynamic/Download.aspx?DocID=188458>

¹⁰⁶ Ust. §2 odst. 11 tr. por.

¹⁰⁷ Ust. § 239 tr. por.

může trestní stíhání zastavit s ohledem na důkazní situaci jen pokud je nepochybné, že se skutek nestal nebo že jej nespáchal obviněný.

Pokud jde o samotnou kontradiktornost řízení před soudem, projevuje se již v obecných ustanoveních trestního řádu, upravujících práva obviněného. Obviněný má takto výslovně zakotvené právo před soudem vyslýchat svědky, které sám navrhl a klást mu otázky¹⁰⁸. Na to navazuje ust. § 240 tr. por., které výslovně upravuje navrhování důkazů stranami, přičemž podle § 272 odst. 3 tr. por. dává právo soudu odmítnout jen ty důkazy, které se týkají okolnosti nepodstatné pro rozhodnutí anebo okolnosti, kterou je možno zjistit jinými, již dříve navrženými důkazy. Kromě toho může soud odmítnout opožděně navržené důkazy, které byly stranám známy v době, kdy jim byla doručována výzva k navržení důkazů podle § 240 tr. por. Tím je stranám umožněno být významněji důkazně aktivní než např. v českém trestním procesu, kde je to soud, který určuje rozsah dokazování. Úloha stran je zvýrazněna i tím, že strana navrhuující důkaz je povinna tento důkaz nejméně tři dny před hlavním líčením oznámit druhé straně trestního řízení. Aktivita stran se promítá i v tom, že svědci, kteří mají být vyslýcháni při hlavním líčení, jsou děleni mezi svědky obžaloby a obhajoby, přičemž svědci navržení obžalobou jsou vyslýcháni první v pořadí.¹⁰⁹

Dalším podstatným kontradiktorním prvkem ve slovenském trestním řízení je obligatorní *opening statement* podle § 256 tr. por. Podle něj, má-li obžalovaný obhájce, vyzve předseda senátu tohoto obhájce, aby zaujal k přednesené obžalobě stanovisko. K významné aktivitě podněcuje strany také ustanovení § 255 tr. por., podle něhož soud musí vždy na počátku hlavního líčení zjistit, zda prokurátor a obžalovaný nechtějí uzavřít dohodu o vině a trestu. Průběh trestního řízení před soudem může obžalovaný ovlivnit podstatným způsobem i tím, že použije v ust. § 257 tr. por. zakotvený institut prohlášení o vině. Pokud prohlásí, že je vinný ze spáchání skutku uvedeného v obžalobě a setrvá na tomto prohlášení i po poučení, že toto prohlášení je neodvolatelné, musí soud povinně přijmout usnesení o tom, zda prohlášení o vině přijímá či nikoliv. Přijme-li soud toto prohlášení, nevykoná žádné dokazování v rozsahu prohlášení o vině a dokazování koná pouze v rozsahu skutků nepřiznaných, důkazů potřebných pro rozhodnutí o trestu, ochranném opatření, nebo náhradě škody. Prohlášením o vině ale soud v souladu s tradicemi kontradiktorního procesu není vázán a má-li pochybnosti o

¹⁰⁸ Ust. § 34 tr. por.

¹⁰⁹ Ust. § 261 tr. por.

vině i v případě, že obžalovaný učinil prohlášení, může jej nepřijmout a konat dokazování. Podobně, pokud obžalovaný při hlavním líčení uzná základ i výši náhrady škody, má se konat dokazování ke škodě jen výjimečně. Postup soudu mohou strany ovlivnit i společným postupem při uzavření dohody o vině a trestu, kterou lze ovšem na rozdíl od české úpravy uzavřít i v řízení před soudem a bez omezení okruhu trestných činů.

Vyjma důkazů listinných provádějí veškeré dokazování před slovenskými soudy strany¹¹⁰; ovšem i důkazy listinné může provádět strana, uloží-li jí to soud. Dokonce i výslech obžalovaného provádí před soudem prokurátor, přičemž důvodová zpráva konstatuje, že soudu je ponechána významná ingerence při provádění důkazů. Odchýlí-li se obžalovaný od svých předchozích výpovědí, může být přečtena výpověď z přípravného řízení, avšak pouze na návrh prokurátora nebo obhájce, nikoliv z úřední povinnosti soudu. Výslech svědků je prováděn obdobně s tím, že výslech provede strana, která tento důkaz navrhla, přičemž jen u svědků předvolaných z iniciativy soudu se předpokládá, že výslech svědka provede předseda senátu. V ostatních případech může soud provádět výslech svědka jen výjimečně, zejména má-li být vyslechnuta osoba mladší 15 let, svědek zraněný, nemocný, nebo svědek poškozený trestným činem proti lidské důstojnosti, popřípadě pokud z nějakého důvodu výslech svědka stranou není vhodný; pravidlem však musí být provádění výslechu svědků stranami. Použitelnost výslechu svědka z přípravného řízení je možná – takové výslechy lze číst na základě souhlasu stran, anebo pokud se svědek odchyluje od své předchozí výpovědi (to však může být učiněno jen na návrh a takové čtení slouží jen k vysvětlení rozporů ve výpovědi svědka). Podle důvodové zprávy jde o projev bezvýjimečnosti zásady bezprostřednosti a výjimky ze zásady ústnosti.

Nelze přehlédnout, že v rekodifikovaném slovenském trestním procesu nebyla oproti předchozí právní úpravě posílena práva poškozeného. Ten nemůže podat žádnou formu soukromé žaloby, může se pouze připojit se svým nárokem do řízení adhezního, a stejně jako v naší právní úpravě nemá právo podat odvolání proti výroku o vině a trestu. Pravděpodobně v tomto směru tradice převážila nad potřebou posílit práva poškozeného v trestním řízení, ostatně i podle Gřivny absence institutu soukromé žaloby pochází z dlouholeté společné úpravy s Českou republikou, kde byl tento institut odstraněn již

¹¹⁰ Ust. § 261 tr. por.

v rámci tr. řádu z roku 1950¹¹¹; vždyť v komunistickém trestním právu byla existence soukromé žaloby chápána jako vyjádření nedůvěry v postup prokurátora.

Zřejmě z podobných důvodů zůstal ve slovenském trestním právu tradiční institut trestního příkazu v takřka nezměněné podobě. Odchyłka oproti naší úpravě spočívá pouze v tom, že podaný odpor lze až do přednesení obžaloby při hlavním líčení vzít zpět.

Cílem slovenské úpravy podle důvodové zprávy bylo posílit kontradiktornost řízení, ulehčit předsedovi senátu od břímě vedení procesu a souběžné důkazní aktivity za zachování tradičních rysů kontinentálního procesu. Autor této práce se domnívá, že jde o počín poměrně zdařilý, který oba prvky rozumným způsobem vyvažuje; vyzdvihnout je třeba zejména vynětí soudu z okruhu orgánu činných v trestním řízení, vázaných vyšetřovací zásadou, a jasnou úpravou okruhu dokazování a možnosti stran tento okruh ovlivňovat svými důkazními návrhy. Slovenská praxe zavedené novinky přijala a z médií je známo, že například institut dohody o vině a trestu je na Slovensku (na rozdíl od ČR) běžně užíván, a to i v závažných případech.¹¹²

¹¹¹ GRIVNA, T.: Soukromá žaloba v trestním řízení. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005.

¹¹² např. <http://www.topky.sk/cl/100370/1516763/Boss-sykorovcov-Borbely-uzavrel-dohodu-o-vine-a-treste--Sud-zrusil-vsetky-doterajsie-rozsudky>

7 Budoucnost českého trestního procesu z pohledu zavádění dalších kontradiktorních prvků

Rekodifikace českého trestního procesu je tématem diskuzích v odborných kruzích již od 90. let 20. století. Odborné veřejnosti je dobře známo, že opakovaně novelizovaný trestní řád pocházející z doby totality, notně zatížený třídním pojetím, jehož hlavním smyslem bylo potlačovat nepřátelské třídy, je v demokratické společnosti nepatřičný a že je žádoucí, aby byl demokratickým procesem vytvořen trestní řád nový, respektující základní lidská práva v oblasti soudní a v oblasti práva na obhajobu, nebo dokonce z těchto práv vycházející.

Tak například novela trestního řádu zákonem č. 265/2001 Sb. měla mít pouze přechodný charakter do doby úplné rekodifikace trestního práva procesního. K ní však ani po 15 letech nedošlo, ačkoliv již byly připraveny rekodifikační materiály v letech 2004 a 2008 ve formě věcných záměrů trestního řádu. Tato rekodifikace je ovšem v politickém smyslu poněkud stranou zájmu, podobně jako další procesní předpis v oblasti práva soukromého (ani k rekodifikaci občanského práva procesního zatím nedošlo). Příprava nového trestního řádu je mimo odborné kruhy v zásadě zcela mediálně ignorována, a je-li v médiích zmíněna, pak snad jen v souvislosti s organizačními změnami v řadách Policie ČR nebo na poli státního zastupitelství. O potřebě reformovat soudní fázi trestního řízení se média a veřejnost nezajímají v podstatě vůbec. Snad i proto do dnešního dne neexistuje žádný ucelený návrh nového trestního řádu a pro účely této kapitoly tak bylo čerpáno z materiálu Komise pro nový trestní řád nazvaného „Východiska a principy nového trestního řádu“ z března 2016.¹¹³

Tento materiál se hlásí k využití schválených věcných záměrů z let 2004 a 2008 s tím, že nový trestní proces by měl být moderním kontradiktorním trestním řízením evropského typu a nový trestní řád by měl navazovat na schválený trestní zákoník, se kterým má tvořit koncepční jednotu. Kromě zásady kontradiktornosti se materiál hlásí k posílení míry oportunity, připouštění soukromého žalobce vedle nebo místo žalobce veřejného, institucionalizování soudce pro přípravné řízení (s výslovným odkazem na

¹¹³ Východiska a principy nového trestního řádu [online]: [cit. 2016-11-07]. Dostupné z: <http://hlidacipes.org/wp-content/uploads/2016/03/Trestn%C3%AD-%C5%99%C3%A1d-v%C3%BDchodiska-a-principy.pdf>

slovenskou úpravu) a předpokládá zásadní reformu v souvislosti s úvahami o tomto institutu a stálé existenci velmi malých soudů v některých soudních okresech. Materiál výslovně navrhuje následující kontradiktorní prvky či přístupy (pochopitelně kromě mnoha dalších, které však s tématem práce bezprostředně nesouvisejí):

- a) posílit v návaznosti na dříve provedené novelizace ještě více význam stadia řízení před soudem na úkor přípravného řízení,
- b) výrazně zvýšit aktivitu procesních stran v řízení před soudem, které musí mít kontradiktorní povahu, včetně zvýraznění postavení poškozeného,
- c) stanovit v souladu s nálezy Ústavního soudu (např. nález ze dne 14. května 2008, sp. zn. II. ÚS 2014/07) procesní odpovědnost státního zástupce za neprovedení důkazů v potřebném rozsahu prokazujících vinu obžalovaného v řízení před soudem a za neprokázání všech znaků trestného činu, pro který byla podána obžaloba,
- d) náležitě chránit práva poškozeného, především možnost účinného výkonu jeho procesních práv (subsidiární žaloba, soukromá žaloba) a dosažení náhrady škody, nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení v trestním řízení,
- e) v širší míře umožnit v procesní formě zachytit důkazy i v případech, kdy ještě nejsou podmínky pro stíhání konkrétní osoby, a to včetně podrobné úpravy šetření ze strany policejního orgánu a příp. výsledku policistů (zejména zasahujících na místě činu v řízení před soudem).

Z toho plyne, že uvedený materiál vychází v podstatné míře ze Šámalovy kritiky současné koncepce soudní fáze trestního řízení tak, jak byla v této práci dříve citována¹¹⁴. Z tohoto rámce vybočuje snad jen snaha zachycovat důkazy z doby, kdy ještě nemůže být z podstaty věci v trestním řízení dána možnost obviněnému účastnit se provádění těchto důkazů a pro posouzení míry spravedlivosti takového postupu bude zapotřebí znát konečné znění jednotlivých procesních norem. I tak se zdá, že rekodifikace by mohla proběhnout žádoucím směrem, aby šlo skutečně o evropský kontradiktorní trestní řád.

¹¹⁴ Ostatně P. Šámal byl delší dobou předsedou rekodifikační komise.

Tomu jsou uzpůsobeny i základní zásady trestního řízení tak, jak daný materiál pojímá jejich znění. Kromě výslovného uvedení dosud neexistující zásady řádného zákonného procesu je třeba zmínit modifikaci zásady legality prvky oportunity, v té souvislosti je však třeba podotknout, že i nadále má být vůdčím principem povinnost státního zástupce stíhat trestné činy a podávat obžalobu k soudu. Jak se ovšem do tohoto principu promítne nově zaváděná procesní odpovědnost státního zástupce za prokázání viny obžalovaného, není z materiálu zcela jasné. Nelze tedy zjistit, zda státní zástupce bude mít diskreci před podáním obžaloby zvážit, zda s přihlédnutím k důkazní situaci bude objektivně schopen toto důkazní břemeno unést, a v návaznosti na to, zda podávaná obžaloba má před soudem dostatečnou naději na úspěch. Má-li totiž být zavedeno důkazní břemeno státního zástupce, pak by nebylo logické nutit jej aplikací zásady *in dubio pro dubio* k podání obžaloby tam, kde je obžaloba předem odsouzena k neúspěchu, nebo kde možnost úspěchu je mizivá. Materiál pouze zmiňuje, že trestní stíhání bude možné zastavit z důvodu nedostatečné důkazní situace, přičemž diskreční pravomoc státního zástupce má být kontrolována, a to buď prostřednictvím mechanismu dohledu v rámci soustavy státního zastupitelství, popřípadě instančním přezkoumáním, nebo soudní kontrolou (bude-li zaveden institut předprocesního soudce). V obou případech lze předpokládat, že půjde o kontrolu iniciovanou poškozeným, popřípadě vyvolanou z úřední povinnosti.

Zcela nově a výslovně má být upravena zásada kontradiktornosti trestního procesu; v tomto směru jde materiál ve šlépějích mnoha západních trestních řádů. V souvislosti s tím má být výslovně ve vztahu k soudu omezena aplikace zásady vyhledávací a posíleno postavení procesních stran včetně výslovného požadování aktivity po poškozeném. Materiál předvídá, že důkazy v hlavním líčení mají provádět strany a nikoliv soud a v té souvislosti otevřeně přiznává, že dosavadní změny a novelizace trestního řádu z let 1993 a 2001 nevedly k žádoucím důsledkům; v tomto směru se tyto názory shodují s tím, co bylo dříve uvedeno v této práci. Obdobně je zmiňována kritika, že v hlavním líčení se soud nezřídka stává hlavním protihráčem obviněného, a v důsledku toho že je spíše „pomocníkem veřejné žaloby“.

Státní zástupce má být ovšem jediným, kdo má být v řízení před soudem výslovně zatížen důkazním břemenem, ostatní strany trestního řízení budou i nadále zatíženy pouze důkazním břemenem materiálním, tedy vycházejícím z toho, že daná strana má ve vlastním zájmu motiv ke své důkazní aktivitě. Státnímu zástupci má být výslovně

zakázáno v řízení před soudem zatajit podstatný důkaz ve prospěch obviněného. Materiál tím zjevně reaguje na v literatuře někdy zmiňovanou „obžalovací úchytku“ státního zástupce, citovanou i dříve v této práci.

Ohledně poškozeného je zmiňováno, že by měl vyvíjet aktivitu srovnatelnou s tím, co by pro něj jinak vyplývalo z důkazního břemene v občanském soudním řízení. Bude tedy zajímavé, jak se procesní povinnosti poškozeného vyvinou v konečném paragrafovém znění.

Též odpovědnost obhájce za náležitý výkon obhajoby má být výslovně normována a obhájce má mít povinnost uvádět veškeré skutečnosti, svědčící ve prospěch obviněného tak, aby podezření ze spáchání trestného činu mohlo být vyvráceno či zeslabeno v době co nejkratší. V návaznosti na to materiál výslovně uvádí, že všechny důkazy svědčící předběžně ve prospěch obviněného má provádět obhájce. Nebude-li jej ovšem obžalovaný mít, projeví se kontinentální rys řízení a tyto důkazy má i nadále provádět soud.

Nově má být zavedeno výslovné pravidlo, že nikdo nesmí být odsouzen výlučně či v určující míře na základě důkazu, k němuž neměl možnost se vyjádřit, či na základě výpovědi svědka, kterého neměl možnost vyslechnout. To je sice třeba ocenit, ale je zapotřebí současně zvážit, zda se nejedná o přílišnou kazuistiku a zda by nepostačilo vycházet z toho, že toto pravidlo vyplývá ze zásady spravedlivého procesu tak, jak je ustáleně vykládán Evropským soudem pro lidská práva a Ústavním soudem ČR.

Vpravdě revolučním prvkem mají být nová pravidla dokazování, související s institutem upuštění od dokazování nesporných skutečností a institutem uznání viny, stojícím vedle již nyní upraveného institutu dohody o vině a trestu (kterážto by zcela v souladu s kritikou obsaženou nejen v této práci mohla být uzavřena i v hlavním líčení). Půjde o takový zásah do současné a obecně uznávané koncepce trestného procesu, že bude nepochybně předmětem ostré diskuze na půdě odborné veřejnosti. V tomto směru může daná úprava být skutečně považována za demontáž tradičních zásad kontinentálního trestního řízení.

Institut uznání viny by totiž podobně jako ve slovenském trestním procesu měl znamenat, že soud bude procesním usnesením rozhodovat o tom, zda prohlášení je skutečným projevem lítosti obviněného, bylo učiněno vážně, se znalostí jeho důsledků a zda není v základním rozporu s dosud zjištěnými skutečnostmi. Přijme-li soud

prohlášení o vině, má být následně rozhodováno jen o trestu a případných dalších opatřeních, nikoliv však již o vině samotné.

O institutu upuštění od odkazování nesporných skutečností se materiál zmiňuje jen stručně odkazem na stávající § 314d odst. 2 tr. řádu, jehož znění v zásadě přenáší do obecných zásad dokazování. Není ovšem zcela jasné, jakou procesní formu má prohlášení skutečnosti za nespornou mít; i zde bude velmi důležité konečné znění dané procesní normy, protože označení některé skutečnosti za nespornou může mít pro obžalovaného i další strany trestního řízení včetně státního zástupce nedozírné procesní důsledky.

Pokud jde o řízení přípravné, jehož pojetí, jak bylo již dříve ukázáno v této práci, má zásadní vliv na skutečnou kontradiktornost v řízení před soudem, hlásí se materiál ke kritice současného pojetí přípravného řízení, i když současně zdůrazňuje také fixační funkci přípravného řízení – tu však jen v souvislosti s důkazy pomíjivými. V té souvislosti se ovšem bude muset konečné znění trestního řádu vypořádat s tím, že zejména svědecké výpovědi jsou praxí považovány právě za pomíjivé důkazy, které je zapotřebí v přípravném řízení maximálně fixovat, z čehož poté plyne materiálem kritizovaná duplicita provádění svědeckých výsledků v jednotlivých fázích trestního řízení.

Zachován má být podle autora této práce stále poněkud kontroverzní institut trestního příkazu včetně neexistence zákazu změny k horšímu; modifikací má být pouze možnost zpětvzetí trestního příkazu.

Podobně má být zachováno předběžné projednání obžaloby v zásadě v současné podobě, jehož předmětem má být přezkoumání, zda věc je dostatečně připravena k projednání v hlavním líčení. Kapitola o německém trestním řízení ukazuje, že tento institut ve stávající podobě kontradiktornosti řízení rovněž nepřispívá a je vlastní spíše německému typu trestního řízení, v němž je soud vázán vyšetřovacím principem. Bylo by záhodno proto tuto myšlenku revidovat, i když i zde bude důležité konečné znění procesních norem; předběžné projednání obžaloby by skutečně mělo sloužit jen ke kontrole zákonnosti přípravného řízení a nikoliv k předběžnému konstruování opodstatněnost závěru o vině tak jako v současné koncepci.

Materiál se bohužel výslovně nezabývá otázkou stanovení rozsahu dokazování v hlavním líčení, snad proto, že považuje v souladu se současnou koncepcí za

dostatečné, aby o rozsahu dokazování rozhodoval i nadále soud s cílem zajistit, aby dokazování bylo dostatečné pro zjištění skutkového stavu v podobě materiální pravdy. Přitom v zájmu posílení práva na obhajobu existuje řada inspirací v zahraničních právních řádech - zmínit lze úpravu německou či francouzskou, která posiluje právo obviněného ovlivnit rozsah dokazování založením povinnosti soudu provést obžalovaným navržené důkazy, aniž by se mu umožnilo prostřednictvím tohoto práva řízení prodlužovat nebo v něm obstruovat.

Přes všechny výtky však komisí připravená východiska autor této práce považuje za přínosná a v ně uvedené základní principy by si jistě zasloužily s určitými úpravami uvést do praxe. Jen čas však ukáže, kdy a zda k tomu vůbec dojde.

Závěr

Zásada kontradiktornosti se bezesporu v současném českém trestním řízení projevuje, i když není zařazena výslovně mezi zákonem uváděné základní zásady trestního řízení. Otázkou však zůstává, zda se tato zásada projevuje v českém trestním řízení dostatečně a zda je záhodno její vliv na celkovou koncepci trestního řízení i dále prohlubovat.

Jak bylo ukázáno na vícero kontradiktorních institutech, které byly v minulosti do jinak prakticky čistě kontinentálního českého trestního řízení včleněny, není možné se vyhnout závěru, že případné zavádění kontradiktorních prvků do českého trestního řízení znamená znovu zvážit, zda toto zavedení má oslabit nebo dokonce zcela vyloučit některé léta uznávané a tradiční základní zásady trestního řízení tak, jak je formulovala teorie, zákonný text a praxe. Zákonodárce tedy bude muset uvážit, zda se odkloní v zájmu zvýšení kontradiktornosti (a tím i spravedlivosti řízení) od tradic českého trestního řízení, nebo zda před vlivy jiných právních systémů upřednostní tuzemskou tradici, která je ovšem výrazným způsobem poskvřena více než 50 lety totalitního vývoje právního řádu.

Takto bude zapotřebí zejména zvážit další trvání vázanosti soudu v hlavním líčení zásadou vyšetřovací a zásadou zjišťování materiální pravdy, ať už bude nazývána tímto zněním, či zásadou zjišťování skutkového stavu bez důvodných pochybností. Bude zapotřebí položit si otázku, zda je pravda opravdu usilovným použitím lidského rozumu a smyslů vždy objektivně zjiitelná, nebo zda jde jen o utopický nejvyšší cíl, který stejně nemůže být vždy beze zbytku naplněn. Podobně může být označována za utopickou a iluzorní představa, že nejlépe je pravda obnažena soustředěnou činností soudu ve formě rovného sbírání důkazů jak k usvědčení, tak i k obraně obviněného z úřední povinnosti bez potřebné aktivity stran.

Při tomto zvažování bude zapotřebí zohlednit, že určitý odpor k aktivitě stran, a zejména k aktivitě obhajoby, je bohužel založen na apriorním pohrdání touto aktivitou ze strany ideologie minulého režimu, který tuto aktivitu chápal za buržoazní relikv – to bezesporu vyplývá z dobové literatury. V té souvislosti by mělo být načas, aby se i trestní právo procesní v tomto směru vyrovnalo s vlastní minulostí, protože právě při aplikaci těchto názorů došlo k nejhorším nespravedlivým trestním odsouzením naší moderní právní historie.

Podobně bude zapotřebí vyvolat důkladnou debatu nad budoucí podobou přípravného řízení. Převažující názor praxe totiž stále žádá silné přípravné řízení, dosahující kvalit generální zkoušky na hlavní líčení, po němž následuje samotné hlavní líčení pouze přezkoumávající či opakující důkazy dříve provedené a jen velmi nevýznamně doplňované v hlavním líčení. I to však, jak se zdá, vychází z určité návaznosti na totalitní koncepci policejního státu v době nesvobody, kdy úkolem policie bylo trestnou činnost zjistit a úkolem soudu jen potvrdit její existenci a potrestat ji. Soud pak byl jen dalším z řady orgánů činných v trestním řízení (byť orgánem „vrcholným“) a jeho důsledné oddělení v rámci dělby moci po společenských změnách tuto charakteristiku soudu nijak významněji nezměnilo; *de lega ferenda* bude možno zvažovat slovenskou cestu ve formě vyloučení soudu z okruhu orgánů činných v trestním řízení, vázaných vyšetřovací zásadou.

V té souvislosti je třeba zmínit, že stále trávající tendence k používání důkazů z přípravného řízení před soudem si vzhledem k atributům spravedlivého procesu žádá, aby zásadou kontradiktornosti bylo ovládáno i přípravné řízení. Takové přípravné řízení s mnoha kontradiktorními postupy potřebnými pro fixaci důkazů pro soudní fázi je jednak podstatně prodlužováno nutností provádět důkazy v takzvané procesní formě, a jednak taková zvýšená kontradiktornost přípravného řízení s sebou nutně nese snížení samotné kontradiktornosti hlavního líčení, kde jsou spíše nekontradiktorní formou prováděny důkazy získané kontradiktorně v trestním řízení. Taková situace pak odporuje tezi, že hlavní líčení má být těžištěm trestního řízení, zatímco za stávající praxe je těžištěm řízení přípravné, a to zejména při projednávání závažné trestné činnosti.

Bude-li rozhodnuto o změně modelu českého trestního řízení v důsledku podstatného zvýšení jeho kontradiktornosti a souvisejícího posílení role a aktivity stran (a v té souvislosti nevyhnutelného oslabení role soudu, který by získal podstatně pasivnější roli oproti současnému modelu), dojde i k podstatné změně v míře procesní odpovědnosti všech stran trestního řízení. Ty budou muset nově přistupovat k hlavnímu líčení mnohem zodpovědněji než v současné době.

Státního zástupce nepochybně výrazně zasáhne případné zřízení institutu formálního důkazního břemene obžaloby, což je záležitost v české trestněprocesní teorii doposud nevídaná; celá řada autorů dlouhou dobu odmítá o jakémkoliv důkazním břemeni v trestním řízení hovořit a část teorie je nanejvýše ochotna připustit existenci

materiálního důkazního břemene jakožto jakéhosi vnitřního mechanismu, který pudí strany k důkazní aktivitě s ohledem na jejich procesní postavení, aniž by je za neunesení důkazního břemene jakkoliv sankcionoval.

I na straně obhajoby by v případě této koncepční změny muselo dojít k výraznému posílení aktivity, obhájce by se mnohem více musel věnovat vyhledávání a předkládání důkazů a jejich provádění. I přes nepochybné zachování zásady presumpce neviny nebude moci obhájce zůstat pasivní a spoléhat na to, že práva obviněného ochrání soud z úřední povinnosti. V té souvislosti by muselo být myšleno i na to, aby obvinění, kteří si nemohou služby obhájce dovolit, nebyli zavedením zvýšené kontradiktornosti řízení zasaženi na právech. Pro ten případ bude muset být posílena kontinentální role soudu v těch trestních věcech, kde obžalovaný nebude mít obhájce anebo rozšířena míra nutné obhajoby do té míry, že by byl pro soudní fázi trestního řízení zaveden povinný advokátní proces.

Obdobně by se mělo v tomto modelu posílit postavení poškozeného, který by měl mít možnost při předpokládaném zvýšení možnosti využití zásady oportunity státním zástupcem nechat jeho rozhodnutí přezkoumat ve zvláštním řízení, popřípadě nahradit akuzační činnost státního zástupce vlastním úkonem ve formě soukromé či subsidiární žaloby.

Upraven by musel být i průběh hlavního líčení, včetně naprosto nutného institutu přednesení stanoviska k obžalobě při hlavním líčení ze strany obhájce, jasné úpravy postupu při navrhování důkazů a rozhodování o těchto návrzích (např. po vzoru francouzském nebo německém), obligatorního provádění důkazů stranami, znaleckého dokazování a podobně. Bez významu by nemusela být ani diskuze o tom, zda má být míra kontradiktornosti řízení stanovena podle závažnosti projednávaného činu podle modelu „čím závažnější trestný čin, tím vyšší míra kontradiktornosti“.

V českém prostředí bude pravděpodobně nepoužitelná italská cesta, která uvolňuje mysl soudce od vlivů přípravného řízení tím, že jej zcela izoluje od vyšetřovacího spisu a jeho obsahu, na základě kterého byla podána obžaloba, jakož i tím, že o předběžné opodstatněnosti obvinění rozhoduje jiný soudce. Jednak jde o extrémně procesně složitý model, i když mu lze přiznat značnou zajímavost, a jednak lze důvodně předpokládat, že takovéto novátorství by česká trestní teorie a praxe již vůbec nepřijala. Podobně by patrně bylo zcela v rozporu se střeoevropskou trestní tradicí oddělení sboru

rozhodujícího o vině od profesionálního soudce, znajícího spis, ve formě zavedení porotního soudnictví.

Bude-li zvolena cesta kontradiktorního procesu, bude pochopitelně namístě zachovat a posílit instituty as tím související – dohodu o vině a trestu, prohlášení o vině, upuštění od dokazování nesporných skutečností a dalších, a to i přesto, že jsou tyto instituty svou základní podstatou v příkrém rozporu s dosavadními domácími tradicemi. Ke kontradiktornímu řízení zkrátka tyto instituty patří a bez nich by kontradiktorní model byl neúplný.

Nelze ale ani vyloučit, že zájem na zachování tradic českého trestního řízení převáží nad snahou zavést do něj moderní kontradiktorní, i když podle názorů některých konzervativnějších autorů však privatizující prvky. V tom případě ovšem ani tak není vhodné, aby česká trestní justice 27 let po změně společenského zřízení fungovala na základě procesního předpisu z doby nesvobody, protože přes veškeré změny je duch původní koncepce tohoto předpisu přes všechny změny stále poměrně jasně patrný. Za vzor by si přitom česká trestněprocesní úprava mohla vzít tradiční kontinentální systémy trestního práva procesního ve francouzské či německé podobě, kde je sice soud zavázán hledat pravdu, není však orgánem činným v trestním řízení, a kde má obviněný nikoliv jen formální, ale i faktickou možnost ovlivňovat rozsah dokazování a není spolu s poškozeným vnímán jen jako jakýsi přívažek k jinak zcela komplexní zjišťovací činnosti soudu. Bude-li ovšem zachován celkový kontinentální ráz řízení, ponese to s sebou všechny prvky, které sice jsou tradiční, ale které do značné míry snižují celkovou spravedlnost tohoto systému tím, že soud zná detailně obžalovací spis a rozhoduje o opodstatněnosti obvinění v rámci předběžného projednání obžaloby, čímž je psychologicky ovlivněn na stranu obžaloby a rovnost stran se tím může stát iluzorní.

Při přijímání rekodifikace českého trestního procesu tak bude bezesporu zákonodárce na rozcestí, v rámci něhož bude muset zvážit, který model trestního řízení má v České republice do budoucna existovat – nesporné je, že vždy půjde o model s prvky z více tradičních systémů; zcela čisté systémy už v Evropě takřka neexistují, vždy však některé prvky převažují. Zdá se, že současným trendem je jednoznačně moderní evropský kontradiktorní proces, který se ale zcela nevzdává kontinentálního dědictví. Ostatně k tomuto modelu se hlásí i nová slovenská právní úprava, do doby změny české úpravy tradicemi nejbližší. Kontradiktorní proces na kontinentální bázi se také zdá jako nejvhodnější pro zachování zásad spravedlivého procesu, tak jak jsou požadovány

evropským lidskoprávním soudnictvím. Nejde ovšem jistě o jedinou možnost, vždyť v některých vyspělých demokraciích bez jakýchkoliv potíží existují kontinentální systémy, kde inkviziční tradice převažuje nad zároveň zavedenými kontradiktorními prvky. Podle názoru autora této práce je to však právě česká existence takřka čistě inkvizičního modelu s neblahými historickými souvislostmi, která ukazuje, že praxe má tendence v rámci tohoto systému ulpívat na poměrně nemoderních a překonaných postupech, a která si proto žádá určitou revoluci v koncepci trestního procesu a jasné vymezení vůči dědictví minulosti ve formě jisté diskontinuity s dosavadními tradicemi.

To, jaký model bude nakonec zvolen, bude však patrně otázkou spíše politickou, než čistě právní. Je však úkolem právnické obce k debatě o budoucí podobě českého trestního řízení přispět, neboť to budou právě její členové, kteří v rámci zvoleného modelu budou přispívat k naplňování spravedlnosti a hledání pravdy.

Použitá literatura

- ADAMOVIČ, Karolina. Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938. Praha: LexisNexis CZ, 2005. ISBN 80-86920-07-0.
- BALÍK, Stanislav. Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Česká advokátní komora, 2009. ISBN 978-80-7035-427-8.
- BALÍK, Stanislav. Vybrané kapitoly z dějin státu a práva. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-161-7.
- BRTNÍK, Stanislav. Materiální a formální pravda v současném soudním procesu. Bulletin advokacie. Praha: Česká advokátní komora, roč. 2010, č. 10, ISSN 1210-6348.
- BRUNA Eduard. Kontradiktornost v trestním řízení v podmínkách trestního procesu, Karlovarská právní revue : čtvrtletník VŠKV. Karlovy Vary : Vysoká škola Karlovy Vary, roč. 2012, č. 3, ISSN 1801-2191.
- BURDA Alois a kol. Novela trestního řádu a novela trestního zákona, Orbis Praha 1967
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar; FENYK Jaroslav; GRIVNA Tomáš. Trestní právo procesní. Praha: ASPI, 2008. ISBN 978-80-7357-348-5.
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení. 1. vyd. Praha: Academia, 1984
- Dějiny evropského kontinentálního práva: vysokoškolská právnická učebnice. 3. upr. vyd. Praha: Leges, 2010. Student. ISBN 978-80-87212-54-7.
- DOLENSKÝ, Alois. Novelizace trestního řádu, Všechno: list spolku českých právníků "Všechno" v Praze : časopis českých právníků. Praha: Všechno, spolek českých právníků, roč. 1994, č. 1. ISSN 1210-5740
- European Criminal Procedures, edited by Mireille Delmas-Marty and J.R. Spencer, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- FENYK, Jaroslav; HAVLÍK, Tomáš; RŮŽIČKA, Miroslav. Rozhodnutí a stanoviska k trestnímu řádu: 1918-2004. Vyd. 2. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckova edice judikatura. ISBN 80-7179-880-0.

- FENYK, Jaroslav. Vademecum státního zástupce. Praha: ASPI, 2003. ISBN 80-86395-80-4.
- FRANCEK, Jindřich. Zločin a trest v českých dějinách. Praha: Rybka Publishers, 1999. ISBN 80-86182-91-6.
- FRYŠTÁK, Marek. Dokazování v přípravném řízení. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2015. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity ; sv. č. 509. ISBN 978-80-210-7687-7.
- GRIVNA, Tomáš. Soukromá žaloba v trestním řízení. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1107-4.
- HRUBAN, Ladislav. K některým otázkám přípravného řízení z pohledu novely českého trestního řádu, Právní praxe: časopis české justice. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR roč. 1994, č. 104
- JAMBOŘOVÁ, Lenka. Perspektivy dalšího využívání trestního příkazu jako tradiční procesní alternativy, Právnická fakulta UP v Olomouci – příspěvek 6. ročníku mezinárodní konference Dny práva 2012
- Kolektiv autorů Právnické fakulty UK. Dějiny evropského kontinentálního práva: vysokoškolská právnická učebnice. 3. upr. vyd. Praha: Leges, 2010
- Kolektiv legislativních pracovníků MV. Trestní zákon, trestní řád a předpisy související, Ministerstvo vnitra ČSSR 1962
- KUKLÍK, Jan; SELTENREICH, Radim. Dějiny angloamerického práva. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-7201-688-4.
- KUKLÍK, Jan. Dějiny československého práva 1945-1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.
- MALÝ, Karel. České právo v minulosti. Praha: Orac, 1995. ISBN 80-85903-01-6.
- MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3., přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-433-1.
- MUSIL, Jan. Dohody o vině a trestu jako forma konsenzuálního trestního řízení, Kriminalistika: časopis pro kriminalistickou teorii a praxi : čtvrtletník pro kriminalistickou teorii a praxi. Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR. roč. 2008, č. 1, ISSN 1210-9150

- MUSIL, Jan; KRATOCHVÍL, Vladimír; ŠÁMAL, Pavel. Kurs trestního práva: trestní právo procesní. 2., přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 1999. Právnícké učebnice. ISBN 80-7179-678-6.
- NOVOTNÝ, Oto. Je naše trestní právo procesní v krizi?, Trestní právo: odborný časopis pro trestní právo a obory související. Praha: Orac., roč. 2006, č. 7-8, ISSN 1211-2860.
- PETRO, Jim; PETRO, Nancy. False justice – eight myths that convict the innocent, Taylor and Francis/ Routledge, New York 2015
- PIPEK, Jiří. Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení, Právník: teoretický časopis pro otázky státu a práva., Ústav státu a práva AV ČR, roč. 2000, č. 12, ISSN 0231-6625
- Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám. Editor FENYK, Jaroslav. Praha: LexisNexis CZ, 2007. ISBN 978-80-86920-25-2.
- SCHELLE, Karel. Vývoj trestního řízení. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo. ISBN 978-80-7418-139-9.
- SOLNAŘ, Vladimír. Československé trestní řízení. Praha: Orbis, 1963. Právnícké edice.
- STORCH, František. Řízení trestní rakouské. Editor Jiří SPÁČIL. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. Klasická právnícká díla. ISBN 978-80-7357-651-6.
- ŠÁMAL, Pavel. Trestní řád: komentář. Praha: C.H. Beck, 2002. Beckova edice Komentované zákony.
- ŠÁMAL, Pavel. Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému. Praha: Codex Bohemia, 1999. ISBN 80-85963-89-2.
- ŠÁMAL, Pavel. Trestní řízení před soudem prvního stupně. Praha: C.H. Beck, 1996. Beckovy příručky pro právní praxi. ISBN 80-7179-049-4.
- ŠČERBA, Filip. Dohoda o vině a trestu a další prostředky racionalizace trestní justice. Praha: Leges, 2012. Teoretik. ISBN 978-80-87576-30-4.
- TERYNGEL, Jiří. Podnikatel jako poškozený a novela trestního řádu. Právo a podnikání: odborný časopis pro obchodní, finanční a pracovní právo. Praha: Orac, roč. 1994, č. 3. ISSN 1211-1120.

- TOLAR, Jan a kol. Trestní řád - komentář, Orbis Praha, 1963
- VANTUCH, Pavel. Trestní příkaz, podmínky pro jeho vydání a možnosti obhajoby. Trestní právo: odborný časopis pro trestní právo a obory související. Praha: Orac. roč. 2013, č. 7 ISSN 1211-2860.
- VANTUCH, Pavel. Obhajoba obviněného. 3., dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010. Beckovy příručky pro právní praxi. ISBN 978-80-7400-321-9.
- VANTUCH, Pavel. Trestní řízení z pohledu obhajoby. V Praze: C.H. Beck, 2014. Praktická knihovna. ISBN 978-80-7400-457-5.
- ZÁHORA, Jozef. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013. Teoretik. ISBN 978-80-87576-76-2.

Thesis summary

Rigorosum thesis „*Principle of contradiction in court proceedings and its future in Czech criminal process*“ deals with the question as of to what extent the current Czech criminal proceedings reflect the principle of contradiction and the extent to which this system of criminal procedural law in its current form allows deepening manifestation of this principle. The thesis works not only with the legal texts and theories of criminal procedure, but also with the experience of the author in his own judicial practice. First, it analyzes the true essence of the concept of „contradiction“; the content of which can sometimes be doubtful. It also examines the relationship between this legally unspoken principle to the other principles that are expressly laid down in the Criminal Procedure, i.e. the principle of legality, investigatory principle, principles of officiality and the principle of equality of the parties. The thesis vows to try and find the reasons why the Czech judicial practice refuses to accept and use certain characteristic symptoms of contradictory proceedings in the form of an increase in activity of the responsible parties and in the form of defining their burdens in criminal proceedings despite the fact that the legislator tried to introduce those symptoms into statutory text explicitly.

These reasons are sought on the one hand via examining the historical context, which is focused partly on the time of establishment of the continental process of the 19th century and also on the so-called oppression period between years 1948 and 1989. Another historical excursion focuses on the endeavors to dismantle the totalitarian elements of the Code of Criminal Procedure in the period after the year 1989 and also the efforts to increase the level of contradiction in its amendment of the year 2001. Afterwards, roles of the various parties of criminal proceedings and the court are analyzed, especially in the context of the trial - but other types of court proceedings are not omitted, such as proceedings held on the basis of a motion for punishment (návrh na potrestání), criminal procedure on issuing the penal order (trestní příkaz) and proceedings of the negotiation and court approval of the plea bargain. The thesis also contains brief excursion into some foreign legislations, focusing on the similarities with existing procedures in the Czech criminal trial, demonstrations of the principle of contradiction in foreign jurisdictions and on the search for a possible inspiration for Czech legislation in the future. Special attention is paid for fairly obvious reasons to the new Slovak legislation. At the end the thesis describes the current phase of recodification of Czech criminal procedure law, which is evaluated in terms of thesis topic. Attached is also a reflection of the author on the future appearance of Czech criminal process and the extent of its future level of contradiction.

Abstrakt

Rigorózní práce *„Zásada kontradiktornosti v řízení před soudem a její budoucnost v českém trestním procesu“* se zabývá především tím, do jaké míry se v současném českém trestním řízení projevuje zásada kontradiktornosti a v jakém rozsahu je ve stávajícím trestním procesu vůbec možné další rozšiřování projevů této zásady. Práce se hlásí ke snaze nalézt příčiny, proč česká soudní praxe odmítá přijmout a používat některé charakteristické kontradiktorní projevy v řízení v podobě zvýšení aktivity a procesní odpovědnosti stran trestního řízení přesto, že se je zákonodárce pokusil do zákonného textu výslovně zavést. Tyto příčiny jsou v práci hledány prostřednictvím zkoumáním historických souvislostí, výčtu ústavních a lidskoprávních východisek, analýzy úloh jednotlivých stran trestního řízení i soudu, a stručného exkursu do některých zahraničních právních úprav. Zhodnocena je též současná fáze přípravy rekodifikace českého trestního práva procesního a další perspektivy vývoje trestního procesu a rozvoje míry jeho kontradiktornosti.

Abstract

Rigorosum thesis „*Principle of contradiction in court proceedings and its future in Czech criminal process*“ is focused mainly on the extent to which the current Czech criminal proceedings reflect the principle of contradiction and also to which the existing criminal process enables any further expansion of this principle's manifestation. The thesis is trying to find the reasons why the Czech judicial practice usually refuses to accept and use certain characteristic symptoms of contradictory proceedings in the form of an increase in activities and the burdens of the responsible parties despite the fact that the legislator tried to introduce those symptoms into statutory text explicitly. This is researched in the thesis through examining the historical context, the enumeration of constitutional and human rights foundations, analyzing the roles of the parties in the criminal proceedings as well as the role of the court and a brief introduction into some of the foreign criminal procedures. The thesis also evaluates the current phase of preparation the new Czech criminal procedure law and its presumed level of contradiction.

Klíčová slova:

spravedlivý proces, kontradiktornost, úloha stran

Keywords:

fair process, principle of contradiction, the role of parties